

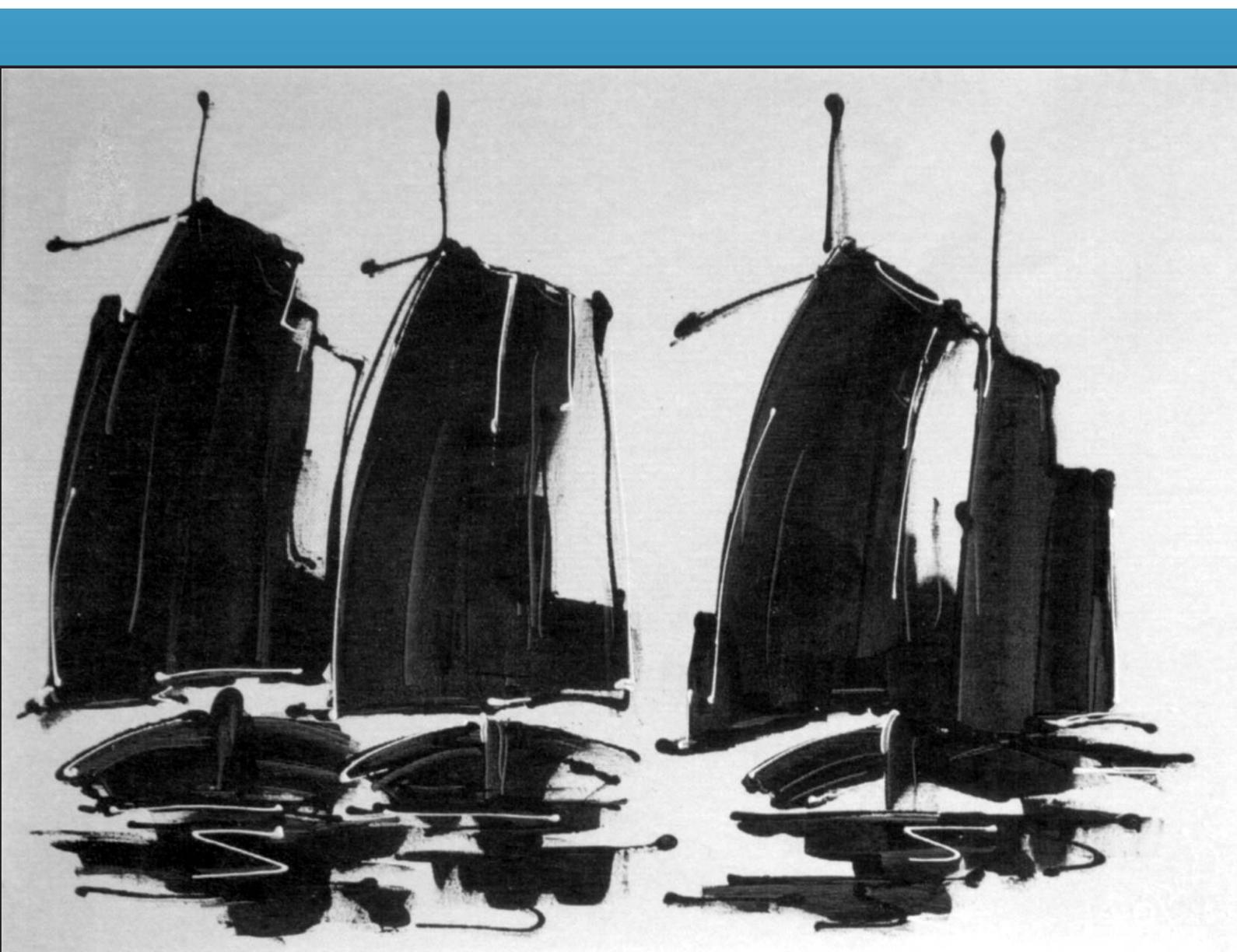
GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički

ZATVORENIK

GODINA XXII. - SRPANJ/KOLOVOZ 2012. CIJENA 25 KN BROJ **244/245**

**Obljetnica Bugojna * Vladimir Radić o procesu marseilleskim
atentatorima * Brojidbeni podatci o hrvatskim žrtvama
jugoslavenskih partizana i četnika * Sudbina Blaža Lorkovića *
Dokumenti, sjećanja i svjedočenja**

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Alfred Obranić, Ljubomir Brdar, Vladimir Mrkoci, Višnja Sever

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***

Žiro račun: 2503007-1100009317
kad Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101** S.W.I.F.T.
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/46 15 437
radnim danom od 9.00 do 13.00 sati.
***

ISSN 1331-4688
***

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***

<http://www.hdpz.t-com.hr>

SRB 27. SRPNJA – MITING VELIKOSRPSKE MRŽNJE

Kad ovaj broj našeg mjeseca bude izlazio iz tiskare, bit će jasno, jesu li me događanja demantirala ili potvrdila moje prepostavke. Želio bih da se više nikada ne dogodi državna proslava u Srbu, da više nikad nemam potrebu ispisati ni jedno slovo o tome povijesnom falsifikatu, a ujedno bi to označilo početak priznavanja povijesne istine.

Za naslov sam uzeo riječi iz knjige Savke Dabčević Kučar: „Sedamdeset prva - hrvatski snovi i stvarnost“, gdje je opisala svoje dojmove s proslave tzv. Dana ustanka u Srbu 1971.god. Pa, evo nekoliko rečenica: „Bio je vedar, sunčan dan. Kad smo se pojavili (Bakarić, Blažević, Pirker, Tripalo) na improviziranoj pozornici, na otvorenom, pred golemlim mnoštvom ljudi, osjetili smo prema sebi zid otpora i mržnje. To je bio miting velikosrpske mržnje prema hrvatstvu i Hrvatskoj. Nikako ga drukčije ne mogu shvatiti! Na povratku u Zagreb zapisala sam u svoj notes: Miting uzbudjenja. Mrze nas, i ne će se libiti za četništvo proliti krv. Mnogo godina poslije događaji su potvrdili moje slutnje i sumnje.“

Tako je doživjela proslavu Dana ustanka naroda Hrvatske 1971. godine predsjednica Saveza komunista Hrvatske, tada najviši politički dužnosnik u Hrvatskoj, shvaćajući ideološke i političke zablude hrvatskih komunista.

Na istome mjestu, ali dva desetljeća kasnije, održan je veliki miting (150.000) pobunjenih Srba, na kojem je uz parole „Ovo je Srbija“, „Ne bojmo se ustaša“, „Zaklat ćemo Tuđmana“, aklamacijom prihvaćena „Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj“. Uslijedila je „balvan revolucija“, ubijanje i protjerivanje nesrpskog stanovništva, rat s 15.000 poginulih i 30.000 invalida, razoreni gradovi i naselja na trećini teritorija Hrvatske.

Prvih pet godina neovisne Hrvatske bili smo pošteđeni proslava i četničkih mitova iz okoline Srba, jer bio je to okupirani teritorij, tzv. RSK. Vjerovali smo da su *Olujom* za sva vremena zbrisana četnička kulturna mjesta s teritorija Hrvatske, da bi deset godina kasnije Sanader - samo da se održi na vlasti - političkom trgovinom osigurao novac za proslavu zločina nad vlastitim narodom.

Dakle, sve ono što je počelo u srpnju 1941., kad su udruženi četnici i komunisti počinili zločin nad civilnim stanovništvom tog dijela Like i zapadne Bosne, podgrijava se do današnjih dana kao antifašistički ustanak. Nedopustivo je bilo komu slaviti zločin, pa čak i četnicima, ali jedinstveni je slučaj na svijetu, da se u proslavu zločina nad vlastitim narodom uključuje državni vrh.

Ako i ove godine bude proslava u Srbu, i ako na njoj budu sudjelovali službeni predstavnici Republike Hrvatske, onda se doista može reći da se radi o nenarodnoj vlasti. Ona prethodna se već legitimirala kao takva.

Ali postavlja se pitanje, što za nas Hrvate 2012. godine to znači i kamo nas to vodi aktualna vlast, sudjelujući na proslavama u Srbu?

Tvrdim, da obnovljene proslave u Srbu posljednjih godina predstavljaju prvi korak, uvod u priznanje četništva kao antifašističkog pokreta i njegovu rehabilitaciju na tlu Hrvatske.

A kamo nas to vodi? Ima samo jedan put. U novi rat!

*Alfred OBRANIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika*

PARADIGMATSKE SUDBINE BEZOČNIKA IZ HRVATSKO-SRPSKE KOALICIJE

Samo ljudi koji nemaju truna obraza, poput Milorada Pupovca i njegovih istomišljenika, političkih trgovaca i malih dioničara u srpskim političkim organizacijama, mogu se usuditi da bilo komu u Hrvatskoj i izvan nje dijele moralne lekcije. Iako ne idemo u ne tako davnu prošlost, kad su se pupovci bahato nadimali pod zaštitom jugoslovenskih tenkova i zrakoplova, nudeći se kao inačica okupacije što izgleda malko uljednije od priglupoga i sirovog Blagoja Adžića, događaji posljednjih godina dovoljno su svježi da bi te tipove u jednome narodu koji drži do sebe, zauvijek zbrisali s javne pozornice.

Jer, ne bi Sanaderova korupcijska hobotnica bila moguća da joj nije asistirala novodobna *Hrvatsko-srpska koalicija*. Ne bi feminizirani dugobabski dugajlija uspio stvoriti kriminalnu strukturu kojoj je jedna od važnih posljedica kriminalizacija i same ideje državne neovisnosti, da mu svojim glasovima nisu pomogli srpski koalicijski partneri, koji su zauzvrat dobili niske jasle u važnim državnim službama, dominaciju hrvatskim kulturnim životom, te skoro doživotni – upravo virilistički – položaj u Hrvatskome saboru, a umalo i svojevrsnu teritorijalnu kulturno-političku ekonomiju. I to im je tobože hrvatski koalicijski partner bio spreman dati!

To su činjenice koje treba imati na umu navlastito onaj koji se ponekad zbuni, osjetivši sućut s hohšaplerom koga oni mediji što su na sva usta hvalili njegove sveto-ročke pothvate i bljutave – političkom trampom, a ne kršćanskim nadahnućem motivirane – uskrsne čestitke, uzdižući ga kao europskog političara, sada iz dana u dan bez očno *cipelare*. Jedni su nalik drugima: oni koji su hvalili Sanadera, zasluzili su predsjednika vlade na optuženičkoj klupi; oni koji su mu se divili, danas se – ako imaju obraza – imaju razloga sramiti. I obrnuto, Sanader koji se tako servilno ulagivao medijskim lješinarima, zasluzio je da ga novinska piskarala danas gaze kao zadnju krpnu; stranka koja je tako lako žrtvovala svoj identitet i tradiciju za račun gole vlasti, zasluzila je da po njoj danas pljuju čak i bezočnici poput Pupovca i Voje Stanimirovića.

Mogla bi to biti pouka, da se istinski ciljevi ne smiju žrtvovati političkoj taktici, a kamo tehničkom obnašanju vlasti zbog osobnog bogaćenja. No, hrvatska povijest posljedna dva desetljeća pokazuje da tu lekciju nikako nismo kadri svladati.

Kod nas su uvijek na većoj cijeni poslušnici i servilne protuhe, negoli ljudi koji misle vlastitom glavom, i ne trguju nacionalnim interesima i političkim vizijama. Kod nas je već prvi politički naraštaj koji je formalno sudjelovao u demokratskoj utakmici – a ne samo u partijskome, jednostranačkom kadroviranju – uspio kompromitirati i državu i Domovinski rat i demokraciju. Kod nas je moguće da se u svakome izbornome ciklusu bira između dvaju zala, po kriteriju manje štete. Kod nas je moguće obične kriminalce prikazivati kao borce za nacionalne interese; kod nas je moguće stvoriti predodžbu da osim dvaju političkih blokova – što jedan drugome naliče kao jaje jajetu – ne postoje druge snage niti druge vrijednosti. Kod nas je moguće da se demokratski formuliranim ustavu sukladnima proglose politički zakoni i statuti političkih stranaka koji jamče amputaciju demokratskog izbora i osiguravaju negativnu selekciju. Kod nas je moguće da se stranačkim identitetima bezočno trguje, i da se to cjenkanje na političkim tezgama proglašava vrhuncem političke umješnosti. Kod nas je moguće da se bez ikakvih štetnih posljedica amoralnost proglaši moralom, a politika tek tehnologijom vladanja.

A kad je sve to moguće, onda postaje jasno da je nastanak hrvatske države pravo čudo Božje, čudo koje opstaje unatoč našemu sustavnom i ustrajnom nastojanju da ga – nestane...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

„REGION“ I – HRVATSKA STVARNOST	3
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
INTER-ASSO U MEĐUNARODNOJ SURADNJI U ISTRAŽIVANJU I PRAVNOJ OCJENI KOMUNISTIČKIH ZLOČINA	4
<i>Dr. sc. Renata KNEZOVIĆ</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET	6
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	6
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ</i>	
RAĐANJE EUROPE (XX.)	8
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
KRV MUČENIKA JE SJEME POBJEDE (II.).	12
<i>Kazimir KATALINIĆ, prof.</i>	
POTRAGA ZA GROBOM STJEPANA DEVČIĆA U ZASELNU KRČU NA JADOVNAME	15
<i>Ivan VUKIĆ</i>	
«HRVATSKI USTAŠE PRED FRANCEZKIM SUDOM»	18
<i>Vladimir RADIC</i>	
LJUDSKI GUBITCI HRVATA U DRUGOME SVJETSKOM RATU I U PORAĆU, KOJE SU PROUZROČILI ČETNICI – JUGOSLOVENSKA VOJSKA U OTADŽBINI I PARTIZANI – NARODNOOSLOBODILAČKA VOJSKA I PARTIZANSKI ODREDI JUGOSLAVIJE/JUGO- SLAVENSKA ARMIJA I JUGOSLAVENSKA KOMUNISTIČKA VLAST	25
<i>Dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
KRATKI POLITIČKI PORTRET BLAŽA LORKOVIĆA	45
<i>Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ</i>	
SMRTNE OSUDE NA TEKUĆOJ VRPCI	50
<i>Slavko RADICEVIĆ</i>	
„KAD ZAZIDATE CRKVENA VRATA...“	53
<i>Ivica KARAMATIĆ</i>	
AKO JE NESTALO UDB-e, NIJE UDBAŠA	54
<i>Kazimir VUČEMIL</i>	
KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (XVI.).	57
<i>Mladen KALDANA</i>	
O TUĐMANU, UZ DLAKU AKADEMSKIM PODUZETNICIMA I POLITIČKIM TRGOVCIMA (IV.).	58
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
IN THIS ISSUE	67
IN DIESER AUSGABE	68

ŽIVO SELO: ILUZIJA ILI STVARNOST?

I manje od trunka nacionalnog osjećaja potrebno je da čovjeka obuzmu ogorčenje i bijes kad u nedjeljno prijepodne pogleda koji kadar televizijske emisije o hrvatskome selu i stanju u našoj poljoprivredi: za to se hoće samo mrvica elementarnog morala. Samo posve amoralan čovjek može ravnodušno promatrati kako mu se pred očima nižu brojke i podatci o raspadu seljačkih gospodarstava, o poplavi siromaštva u područjima koja su do jučer – poput Slavonije i Baranje – bili sinonimi blagostanja, o galopirajućim ciframa kojima nas zasipaju uvoznici pristaroga smrznutog mesa, ribe koja je uzgojena u prljavim i zagađenim vodama na drugome kraju svijeta, malne plastičnim patagonskim lignjama, turskim sušenim smokvama i srpskim šljivama. Jadikovke se ponavljaju iz dana u dan, iz tjedna u tjedan, iz godine u godinu, ali sve ostaje uzalud: korumpirano hrvatsko društvo pravi je raj za uvozničke lobije, drugorazredne mešetare i prvorazredne lupeže.

Zato se na prvi pogled fantastima može nazvati skupina stručnjaka koja se nedavno pojavila u javnosti pod nazivom «Živo selo». Čine je trojica poljoprivrednih stručnjaka (**Miroslav Kovač, Dragutin Vincek i Miljenko Ernoić**) i jedan makroekonomist (**Branko Salaj**), koji žustrom akcijom i argumentiranim ukazivanjem na činjenice ne nude samo dijagnozu stanja, nego i mogući recept za obnovu hrvatske poljoprivrede odnosno pre-

obrazbu hrvatskog sela. Izbjegavajući stranačko-političke manipulacije i besplodnu konfrontaciju s političkim strukturama, posljednjih je tjedana ta skupina u javnost izišla s nizom konkretnih prijedloga, zalažući se za pravičniju raspodjelu poljoprivrednog zemljišta seljacima, očuvanje maloga i srednjega poljoprivrednoga gospodarstva, govedarstvo zasnovano na novim temeljima, zaštitu domaće proizvodnje mlijeka i mesa i sl. U osnovi te inicijative nalazi se austrijski model poljoprivrede koji je pokazao izvrsne rezultate.

Prvi javni istupi skupine «Živo selo» najšli su na razmjerno veliku pozornost medija, ali je zasad prerano govoriti o tome, je li posrijedi tek površni interes koji će se brzo *ispuhati*, ili je i u medijskim krugovima sazrela svijest da bi to mogao biti jedan od odgovora na sudbinska pitanja hrvatske budućnosti. Nije nam pošlo za rukom primjetiti da su državne vlasti reagirale na prijedloge, pa ne znamo je li naša dužnosničko-činovnička elita zabavljenia odobravanjem kojekakvih uvoznih kvota ili se samo priprema za zasluzeni odmor od nerada i nerazumijevanja problema. Hrvatskoga seljaka u općoj poplavi siromaštva ionako nitko ne sluša: samo formalno naši mljekari i mesna industrija svoje će sirovine ionako naći drugdje, a još nas sasvim kratko razdoblje dijeli od vremena kad će nam i tržiste radne snage preplaviti jeftiniji... (D. L.)

*Novi predsjednik
Opće skupštine
OUN Vuk Jeremić
u karakterističnoj
pozi: jamstvo
uspješnog
djelovanja
svjetske
organizacije*

Kao uvod u današnju temu, spomenuo bih jedan naoko nevažan a bliski politički događaj. To je bio tzv. Croatia summit održan u Dubrovniku 6.-7. srpnja o.g. Taj skup okupio je neke političare jugoistočne Europe koji su se, valjda u nedostatku ozbiljnijeg posla, uputili na dvodnevni provod u hrvatsku turističku muku – Dubrovnik.

Taj skup u organizaciji hrvatske vlade, točnije rečeno u organizaciji ministrici vanjskih poslova **Vesne Pusić**, neki su komentatori već odavno označili kao – vrtnu zabavu. Svaki politički skup ima svoj dnevni red i glavnu temu. Ovaj put glavna tema je bila: *IZgradnja države i iskustva pristupa Hrvatske EU*. To „iskustvo“ izgradnje države Vesna Pusić željela je podijeliti sa susjedima kao i sa zemljama južnog Sredozemlja koje su prošle iskustvo tzv. „Arapskog proljeća“.

U medijskim izvješćima koja su s obzirom na dramatična dnevna događanja u zemlji bila u drugome planu, nije se mogla iščitati ni jedna riječ koja bi označila neku dobrobit za Hrvatsku. Dakle, predsjednik države **Ivo Josipović**, premijer **Zoran Milanović**, ministrica V. Pusić i pripadajući politički ansambl „isu bili ništa drugo nego dobri domaćini i izvjestitelji „iskustva izgradnje države“ u svrhu afirmacije „europske budućnosti – Regiona“. Ako zanemarimo takvu „dobrobit“ za Hrvatsku, summit je polučio jedno „regionalno dobro“, a to je rukovanje bivšega srpskog predsjednika **Borisa Tadića** i kosovskog premijera **Hashima Thačija**. Ta činjenica je bila medijski najviše isticana, a hrvatska korist od tog sumitta mogla bi biti jedino u nadi da će sudsionici te „vrtne zabave“ reći u svojim sredinama koju dobru riječ o hrvatskoj gastronomskoj ponudi. Politička korist mogla bi se polučiti u lansiranju V. Pusić kao nekakve regionalne ministricе.

No, ipak ostaje jedno pitanje koje izgleda na prvi pogled trivijalno i nevažno, a to je: tko je platio taj dubrovački ceh?

U ovom pitanju sadržan je i odgovor zašto sam tekst započeo temom koja je od svijesti prosječnog hrvatskog građanina beskrajno daleka. Tema mi se nametnula slučajno, jer sam na početku pisanja upravo čuo vijest da radnici Dine na otoku Krku imaju namjeru napustiti pogone, jer

„REGION“ I – HRVATSKA STVARNOST

zbog višemjesečnog nedobivanja plaća nemaju ni za „goli kruh“. Te radnike vidjeli smo prije nekoliko dana kako u tvrtci skupljaju staro željezo, prodaju ga i kupuju hranu. Ovaj njihov očajnički potez mogao bi rezultirati materijalnom i ekološkom katastrofom bez presedana. Eto zašto sam spomenuo Croatia summit. Samo usporedbe radi.

Pitanje je: što je Hrvatskoj vlasti važnije, sudska Dine i radnika koji gladiju, ili jedan, mogu slobodno reći, trivialni skup političkih dokoličara koji baš ništa na ovom svijetu ne rješava. Ništa, osim prigodnih fraza. I kad smo već kod toga, u nedostatku kruha puk valja hraniti frazama i obmanama. Zbog toga je i uslijedila izmjena Zakona o HRT-u. Nužno je bilo instalirati komesarijat na HRT-u, koji će oblikovati svijest naroda po uputama Partije. Nije bitno što se i Bruxelles usprotivio donošenju zakona, nije bitno ni to da je ministrica kulture **Andrea Zlatar** lagala zastupnicima u Saboru kako je Bruxelles suglasan sa zakonom. Ništa nije bitno u odnosu na potrebu obračuna s partiju nepočudnim kadrovima na televiziji kao i spomenutom stiliziranju političkog „odgoja“ nacije. I tako je jednim nametnutim zakonom hrvatska javna televizija gurnuta u „ralje“ jednomu **Zorani Šprajcu, Maji Sever, Elizabeti Gojan** i pripadajućem društvu, koje je partiji cinkarilo novinare „desne“ orientacije. I tako se na temeljima nekadašnje „hrvatske katedrale duha“ gradi bivša TVZG.

Nedostaje direktor? Ma nemojte. Kandidata ima na pretek. Drug **Knežević** je umro, ali se zato **Gorana Radmana** priprema za odgovorne dužnosti. Ne znam je li **Branko Puharić** na životu, i on bi bio perspektivan kadar...

Dakako, treba spomenuti da HRT pamti i dobra hrvatska vremena. To je bilo razdoblje stvaranja i obrane Hrvatske od velikosrpske agresije. To je bilo razdoblje Hrvatske koju je vodio Franjo Tuđman, a HRT Antun Vrdoljak. HRT je tada dala neizmjeran doprinos pobjedi u ratu. Vrdoljakovim odlaskom i Tuđmanovom smrću

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

počela je obnova TVZG. Crveni kadrovi su bili učinkoviti u rušenju HRT-a, djelujući iz pozadine čak i u HDZ-ovo vrijeme. Kako inače protumačiti stalnu nazočnost crvenih ideologa poput **Žarka Puhovskog** i bivših komitetlija, a sada profesora društvenih znanosti i politologije, koji na HRT-u funkcioniraju kao „multipraktik“ aparati, autoritarno tumačeći sva društvena i politička događanja te oblikuju javno mnjenje. Zato, nije trebalo ni donositi novi zakon o HRT-u jer „bolje“ od ovih Partija neće naći.

niranje kadrova mogu se i moraju interpretirati kao državni interes.

Za ilustraciju ovog navoda može poslužiti kontroverzni Zakon o medicinskoj potpomognutoj oplodnji. Taj zakon podržava otpriklje isti postotak Hrvata koji korespondira s postotkom građana koji traže da **Radimir Čačić** odstupi s vlasti. Ali što taj postotak znači aktualnom ministru zdravlja **Rajku Ostojiću**, kad iza njega i njegove Partije stoje „divizije“ gay populacije, koje bi trebali ovim zakonom konačno pokrenuti natalitetni bum u Hrvatskoj.

Kad sam već kod prezimena Ostojić, aktualna ih vlast ima trojicu. **Ranko** se već odavno profilirao. Njegov pokušaj

Doprinos "regionalnoj politici": Zoki Milanović u Srbu 2008.

Doduše, rekonstrukcija na operativnoj razini može polučiti još bolji rezultat. Zadaća odabranih kadrova na HRT-u će prvenstveno biti neutralizacija *crne kronike* koju sustavno, iz dana u dan proizvodi aktualna vlast, a objavljaju tiskani mediji. Partija zna da je TV najsnažniji medij. Zato tom mediju predstoji zadaća da zatamni najavljenje, a propale projekte, propale pregovore sa sindikatima, da prešuti povećanje trošarina i galopirajućih poskupljenja, da relativizira nemoralno i nezakonito zapošljavanje podobnih, da zataška međusobne makljaže vladajućih itd. S druge strane, treba divinizirati ovu vladu i sprječiti prodor istine o njenim stvarnim dometima i učincima. Svi gospodarski promašaji, sporni zakoni i sve muljaže vezane uz partijsko pozicio-

ozakonjenja nadzora nad policijom spriječio je Bruxelles. No taj promašaj je zaboravljen zbog njegove djelotvorne zaštite spomenute gay populacije kojoj je njegov prezimenjak namijenio ulogu hrvatske budućnosti. I za kraj – treći Ostojić. Ministar turizma – **Veljko**. Bilo bi nekorektno zatajiti ga. Ja ću ga zapamtiti po „biseru“ koji je izvalio ovih dana u kamenu HRT-a. Na pitanje novinara, ima li vlada namjeru subvencionirati cijenu skupoga trajektnog prijevoza, vrli ministar je odgovorio: „Ne, ali predlažem otočanima da povećaju razinu usluge i cijenu te na taj način neutraliziraju cijenu prijevoza“. Zagorci bi rekli: „Kaj ti Ostojići imaju ideja!“ •

INTER-ASSO U MEĐUNARODNOJ SURADNJI U ISTRAŽIVANJU I PRAVNOJ OCJENI KOMUNISTIČKIH ZLOČINA

Građani većine bivših komunističkih država vjerovali su da će društvo nakon urušavanja svjetskog komunizma, oslobođeno od komunističke stege, nastaviti punom snagom k napretku i boljitku. Činilo se kao da više nema prepreka slobodi i prosperitetu. Nažalost, to nigdje nije bio slučaj. Ubrzo su suočeni s razočaranjima. Morali su se uvjeriti da je više od pola stoljeća komunističke vladavine ostavilo na političkome, gospodarskom, kulturnom i posebno moralnom području negativne i dugoročne posljedice.

U doba urušavanja komunizma svaki dan je javnost doznavala nove pojedinosti o razmjerima i brutalnosti komunističkih zločina. Javljali su se svjedoci pokolja i ubojstava, otkrivane su masovne grobnice. Politički uznici govorili o svojim patnjama i zločinima u komunističkim zatvorima. Iako nije bila utvrđivana osobna odgovornost počinitelja, nositelji komunističke ideologije bili su javno stigmatizirani. Nažalost, interesa znanstvenih krugova za istraživanje komunističkog bjesnila kojim bi se potvrdile krivnje, surovosti i nepravednosti toga sustava, nije bilo.

Komunistički progoni nisu bili ograničeni samo na neke zemlje. Mogli su u ovoj ili onoj zemlji imati različite stupnjeve terora i događati se u različitim razdobljima, ali su uvijek i svadje bili prisutni, jer je to sustavno uvjetovani totalitarni fenomen s milijunima žrtava od Ukrajine do Kambodže i Kube, od baltičkih država do Jadranja.

Sve su ove žrtve bile žrtve sustava kojem su imantentna masovna ubojstva. Zločinci koji nisu kažnjeni nagnju ponavljanju. Zbog toga je opravdan strah od tendencije da ti zločini ne budu kažnjeni a da se komunizam, svejedno u kakvom obliku, opet pojavi. Da bi se onemogućilo ponovno rođenje komunizma u Evropi ili u svijetu, mora mu se oduzeti ova prednost, to jest, mora se pokušati da on doživi međunarodnu kaznenu osudu. To je bila i ostala uloga Internacionale asocijacije bivših političkih uznika i žrtava komunizma.

Piše:

Dr. sc. Renata KNEZOVIĆ
LFUK, Bratislava

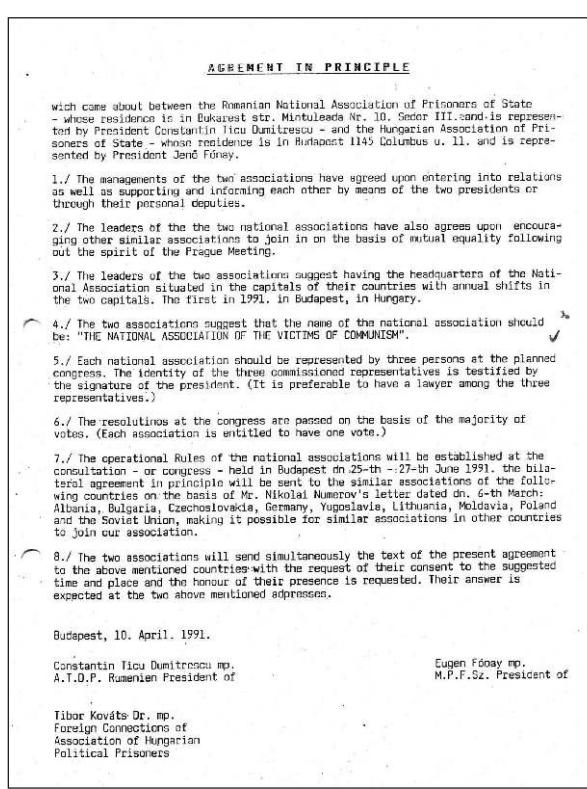
Kad je pred više od dva desetljeća pao Berlinski zid, sovjetsko se carstvo skupa sa svojim komunističkim satelitskim državama raspalo, a oslobođeni narodi istočne i srednje Europe učinili plahe koračne prema demokratskim oblicima društva, formirane su i udruge žrtava komunističkih diktatura. Žrtve su se borile, a u određenoj mjeri još uvijek se bore s političkim teškoćama.

U mnogim zemljama žrtve su zahtijevale pristup svojim dossierima i preispitivanje toga totalitarnog razdoblja, a time i ponovnu uspostavu časti poginulih i živih žrtava ideološki motiviranih progona koje su provodile komunističke vlasti. Stare komunističke strukture postoje još i danas. Premda je važnije pomoći žrtvama da dođu do svoga prava, nego osigurati zaštitu osobnosti počinitelja, često se preferira osiguranje osobnih prava počinitelja pred pravom žrtve. Društvene skupine i državna tijela ne žele se baviti za njih neugodnim problemima rehabilita-

cije, naknade štete ili čak kaznenim progonom počinitelja.

Udruge žrtvama iz pojedinih zemalja zbog toga, a i radi razmjene iskustava, tražile su kontakte s odgovarajućim skupinama. Financijske i tehničke poteškoće (uz, naravno, jezične) ograničavale su potrebne kontakte. Udruge koje su u svojim matičnim zemljama dobile priznanje i imale bolje mogućnosti, pomagale su u začetcima rada Inter-Asso. Nakon Praškoga sastanka na kojem je čeho-slovačka Konfederacija političkih uznika (KPV) izvijestila o Zakonu o sudskoj rehabilitaciji, donesen je 10. travnja 1991. u Budimpešti. Načelni sporazum u kojem je, između ostalog, određeno da prvi kongres bude u Mađarskoj (1991.), te da se u članstvo pozovu i ostale udruge iz bivših komunističkih zemalja. Na prvome kongresu (Budimpešta, 25.-27. lipnja 1991.) zatraženo je da se temeljem načela nezastarivosti zločina protiv čovječnosti pokrene međunarodno suđenje komunizma. Time bi se kaznili krivci, ali - što je još važnije - došlo bi se do istine i poštovala bi se ideja pravde.

Na svim kongresima: Mađarska (1991., 1992., 1995., 2000., 2006.), Rumunjska (1993., 2010.) Hrvatska (1996., 1999.), Češka (1997., 2007.), Njemačka (1998., 2005., 2011.), Bugarska (2002.), Slovačka (2003.), Ukrajina (2004.), BiH (2008.), Albanija (2009.) traženo je da se osude zločini komunizma, a komunizam proglaši zločinačkim, da se donesu lustracijski zakoni i provede lustracija, da se otvore arhivi bivših komunističkih tajnih služba, da u međunarodno priznatu definiciju kaznenog djela genocida bude uvršteno i potpuno ili djelomično uništenje neke skupine ljudi zbog njihove različite klasne, ideološke, političke ili religiozne orijentacije, da Ruska federacija kao naslijednica SSSR-a, po uzoru na Njemačku, plati državljanima izvan Ruske federacije odštetu za prisilni rad itd. Čak je 2000. godine u Litvi održano međunarodno suđenje za zločine komunizma na kojem su

Sporazum od 10. travnja 1991.

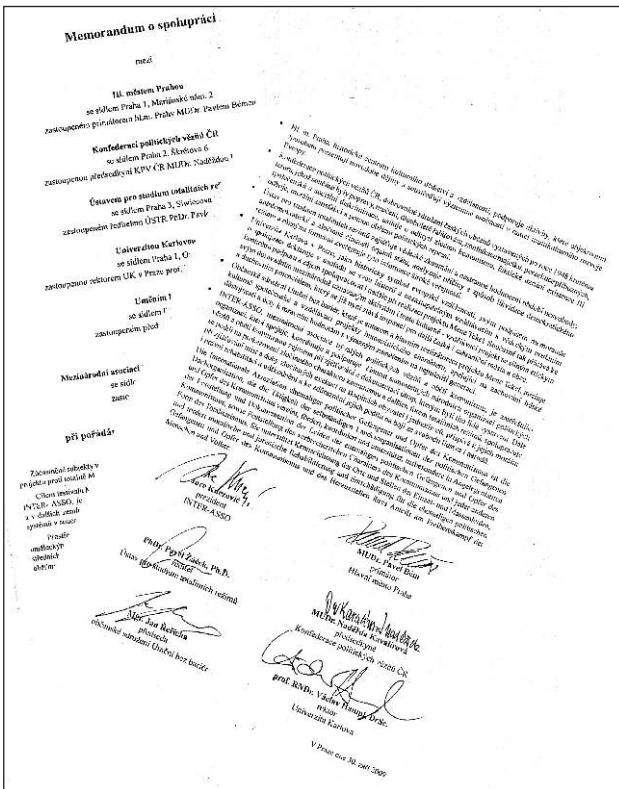
sudjelovale članice Inter-Asso-a. No, zbog bojkota koji su u medijima proveli stari kadrovi i zbog finansijskih poteškoća, nije se uspjelo dobiti veću medijsku pozornost koja je, naravno, za žrtve nacionalsocijalističkog progona samozumljiva. Već sama teritorijalna udaljenost od Estonije do Albanije ukazuje na visoke troškove putovanja, a tomu treba dodati jezične i ine poteškoće koje nastaju pri susretima. Unatoč tomu, skoro svake godine su se sretali predstavnici udruge na svojim kongresima i razmjenjivali iskustva.

Vrlo važni osobni kontakti i razmjena iskustava ne mogu se zamjeniti ili premostiti tehničkim mogućnostima. Prijeko potreban napredak u međunarodnoj suradnji udruge postignut je na Berlinskom kongresu koji je održan 1998., i na kojem su sudjelovali izaslanici udruge žrtava iz 16 zemalja te neki gosti iz zemalja srednje i istočne Europe koji su patili pod komunističkom diktaturom, uključujući i predstavnike ruske udruge Memorial. Inter-Asso je konačno i uredno registriran kod suda u Berlinu, prihvaćen je Statut udruge te određeno Tajništvo koje do danas održava hrvatska članica udruge (HDPZ) u Zagrebu. Inter-Asso vodi pteročlano predsjedništvo iz pet različitih država. Predsjedništvo se bira tajnim glasovanjem a od 1999. godine predsjednikom je višekratno biran Hrvat **Jure Knezović**. Nedavno je pokrenuta i internetska stranica asocijacije: www.interasso.de

Potraživanjima, kao što su ona koja su samozumljiva za žrtve druge velike diktature dvadesetog stoljeća u Europi, ili barem njihova djelomična zadovoljština, priznavanje patnji žrtava, naknadu za njihove patnje, otvaranje arhiva obavještajnih služba za istraživanje i opisivanje političkih progona tijekom komunističkih diktatura te, ne manje važno, kažnjavanje počinitelja, ostaju i dalje ciljevi kojima će Inter-Asso posvetiti pojačanu aktivnost u suradnji s novim europskim institucijama, kao na primjer Platformom europskog sjećanja i savjesti čijom članicom je i Inter-Asso.

Platforma europskog sjećanja i savjesti

Međunarodne aktivnosti Inter-Asso-a kao one na Festivalu protiv totalitarizma Mene Tekel te na raznim europskim kon-

Promemorija iz 2009.

ferencijama i manifestacijama koje se bave savladavanjem posljedica komunističke diktature, dovele su do toga da Inter-Asso postane članicom Platforme europskog sjećanja i savjesti, o čemu smo izvjestili u *Političkom zatvoreniku* br. 237 na str. 13. Ovog puta s radošću izvješćujemo da Platforma djeluje prema zacrtanim ciljevima, te da se o njenoj aktivnosti detaljno može upoznati na poveznici <http://www.memoryandconscience.eu/>

Platforma europskog sjećanja i savjesti upriličila je 5. lipnja 2012. u Europskom parlamentu u Bruxellesu međunarodnu konferenciju pod nazivom Pravna ocjena komunističkih zločina, a pokrovitelji konferencije bili su članovi Europskog parlamenta **Sandra Kalnietė** (LV), **László Tökés** (RO), **Tunne Kelam** (EE), **Milan Zver** (SI), **Vytautas Landsbergis** (LT), **György Schöpflin** (HU), **József Szájer** (HU), **Paweł Robert Kowal** (PL), **Monika Luisa Macovei** (RO), **Olle Schmidt** (SE), **Anna Ibrisagic** (SE), **Radvilė Morkūnaitė** (LT), **Marek Migalsky** (PL), **Konrad Szymański** (PL) te dvojice bivših predsjednika Europskog parlamenta, **Hans-Gert Pöttering** (DE) i **Jerzy Buzek** (PL).

Platforma za Europsko sjećanje i savjest poziva na stvaranje nadnacionalnog

pravosudnog tijela za zločine počinjene od strane komunističkih diktatura.

Tijekom proteklih dvadeset godina od pada komunizma u Europi, nacionalni sudovi bili su neučinkoviti u procesuiranju ratnih zločina, genocida, zločina protiv čovječnosti i mučenja počinjenih tijekom komunističke diktature. Ugledni pravni stručnjaci i članovi Europskog parlamenta iz dvadesetak zemalja složili se na međunarodnoj konferenciji "Pravna ocjena komunističkih zločina" 5. lipnja 2012. u Europskom parlamentu u Bruxellesu, da je potreban međunarodni napor kako bi se postigla pravda za žrtve komunističkih zločina.

Na konferenciji su govorili Dr. h.c. mult. **Albin Eser**, direktor emeritus na Institutu Max Planck za inozemno i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu i bivši sudac Međunarodnoga kaznenog suda za Jugoslaviju, prof. **Egils Levits**, sudac na Europskom sudu pravde i dr. **Lukasz Kaminski**, predsjednik Instituta nacionalnog sjećanja iz Poljske. Na konferenciji je istaknuto da se zabrana retroaktivnosti ne primjenjuje na međunarodne zločine, te je upućeno na višekratne odluke Europskog suda za ljudska prava. Sudionici smatraju da u tom smjeru treba ojačati nacionalne zakone, a međunarodni pravni stručnjaci potiču korištenje nadnacionalnog prava. Također je spomenut i jaz između politike i zakonodavstva u odnosu na pitanja ljudskih prava u Europskoj uniji. Uočeno je da čak i neki od sudionika - pravnih stručnjaka iz zemalja zapadne Europe, nisu bili svjesni opsega i težine zločina počinjenih iza željezne zavjese. To pokazuje da je potrebno uložiti znatno više truda da bi se na europskoj razini savladalo naslijede komunizma.

Europa ne može biti ujedinjena dok se ne postigne pravda i za komunističke zločine, a za tu nadnacionalnu pravdu potrebni su nadnacionalni sudovi. Ovo je prilika i za hrvatske pravne stručnjake da se uključe, a Hrvatska ima što kazati kada je riječ o komunističkim zločinima.

Žrtve komunističkog terora su za ovaj pothvat živi svjedoci, koji svojim sjećanjima mogu pomoći u otkrivanju zvjerstava komunističkog režima i pridonijeti osudi ili zabrani te ideologije. •

NAŠ NUTARNJI SVIJET BORBA ZA MOĆ

Moć je sposobnost postizanja ciljeva te sposobnost utjecaja na ponašanje i razmišljanje drugih ljudi. Ona je načelno dobra ljudska odlika, nužna za održavanje života. Suprotna je nemoći. Trebamo je da bismo se zaštitili i potvrdili, ali i oblikovali i mijenjali svijet. Roditelji je trebaju da bi spriječili dijete da istreći na prometnu cestu, žena da mužu koji ju je već drugi put udario kaže *ovo je bilo zadnji put, sad' se gubi!*, šef da strukturira tim i postigne prihode, a država da organizira složene oblike društvenog života i da čuva interese naroda. Stječe se zrelošću, nutarnjom snagom, poštenim životom, radom, dobrotom, znanjem te mandatom, natječajem ili izborima.

Kao sve ljudsko, ima, znamo, i svoje mnogobrojne tamne strane. Ljudi moć često zlorabe, osobito u slučajevima kada su do nje došli na nelegitiman ili čak na zao način.

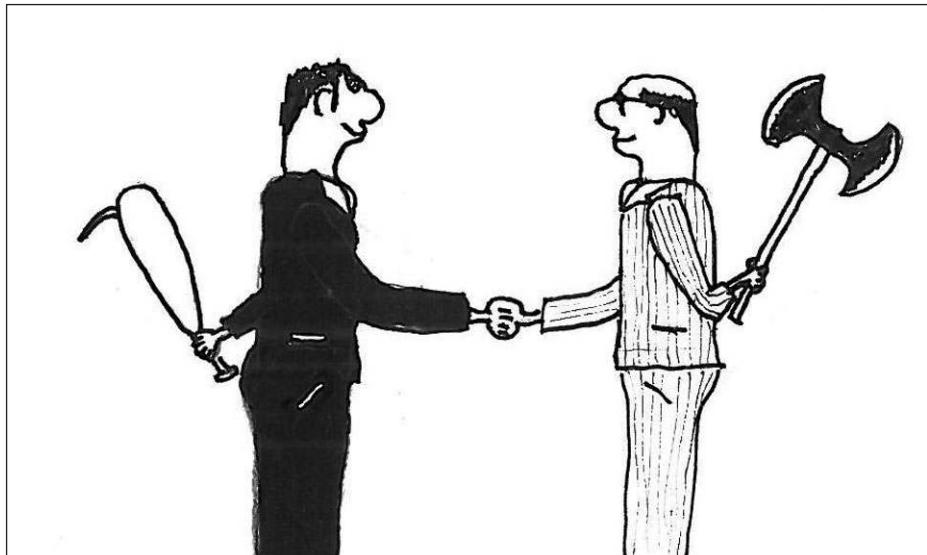
A borba za moć (eng. *power struggle* ili *power play*; njem. *Machtkampf*) - što li je

Piše:

Maja RUNJE, prof.

to? Svi je poznajemo, no nije ju jednostavno definirati. Najčešće je riječ o nastojanju da se ospori stvarna ili zamišljena

moć drugoga i to uglavnom na suptilan, prikriven način. Nije svrhovita, već je destruktivna - prikrivena borba oko pitanja tko će prvi ući kroz crkvena vrata, u sebi ne sadrži ništa što bi moglo poboljšati nečiji život. A nažalost, vode se veoma često. Mogu postojati između muža i

SAVJET LIJEČNIKA KAKO VLADATI ŠEĆERNOM BOLEŠĆU

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ**

Šećerna bolest (diabetes mellitus) je raširena bolest izmjene tvari (metabolizma). Može biti nasljedna ili stečena. Obilježava je manjak hormona inzulina koji se stvara u beta-stanicama Langerhansovih otoka u gušterići. Pogađa metabolizam ugljikovodika te prerađivanje masti i bjelančevina. Uz genetsku predispoziciju, za izbijanje bolesti važni uzroci su pretilost i preobilna prehrana, a zatim infekcije, hormonalne smetnje, određeni lijekovi te drugo. Bez obzira na nasljedne faktore, postoji i sekundarni dijabetes, npr. nakon upale gušterića ili nakon operativnog odstranjenja gušterića.

Karakteristika bolesti je povišena razina glukoze („groždanog šećera“) u krvi, smetnje njezina unošenja i korištenja u stanicama, te često, zbog smetnji metabolizma masti, stvaranje ketonskih spojeva (acetona). Kod dugog trajanja bolesti te kasnog ili neprimjereno liječenja mogu nastati posljedice na jetrima (masna degeneracija jetara) i promjene na krvnim žila-

ma, osobito na kapilarima. Promjene mogu uzrokovati oštećenje vida, oštećenje bubrega (sve do potrebe za dijalizom) te oštećenje živaca (diabetička neuropatija). Sve zajedno može dovesti do dijabetičke gangrene – odumiranja tkiva, osobito na nožnim prstima i stopalima, i to već nakon banalnih ozljeda.

Razlikujemo dijabetes tipa 1, koji karakterizira potpuni ili djelomični manjak proizvodnje inzulina, a koji često počinje naglo, već u mладости ili čak u djetinjstvu – zbog čega se ovaj tip dijabetesa ranije nazivao mlađenčkim dijabetesom. Uzrokom se smatra virusna infekcija, odnosno autoimuna bolest. Bolesnici su od početka ovisni o nadoknadi inzulina. Ovaj oblik bolesti znatno je rjeđi od ostalih oblika bolesti.

Dijabetes tipa 2, koji se ranije nazivao staračkim dijabetesom jer je opažan nakon četrdesete godine života, nastaje sporije, a karakterizira ga sve veća tolerancija na još postojeći inzulin. Ovaj tip šećerne bolesti danas se međutim sve više susreće i kod mladih osoba, pa i djece, i to zbog pogrešne, pretjerane prehrane i pretilosti te zbog manjka kretanja. Bolest se dakle može smatrati bolešću civilizacije, koju je moguće, barem dijelom, izbjegći.

Posebno ozbiljan problem je – obično prolazni – trudnički dijabetes (diabetes gravidarum). Nije rijedak, pojavljuje se kod mnogih trudnicica koje su se naglo i pretjerano udebljale, odnosno kod onih koje imaju tzv. latentni dijabetes koji bi manifestno izbio tek u kasnijoj životnoj dobi, kao tip 2. Radi mogućih teških posljedica za trudnoću i dijete potrebna je stalna kontrola i najpreciznije liječenje.

Važno je reći da šećer u krvi ne boli. Zato ne valja čekati, osobito ako postoji obiteljska sklonost, da se bolest otkrije slučajno i kasno, s već razvijenim posljedica-

žene, roditelja i djece, među prijateljima, među zaposlenicima, među političarima i menadžerima, među nepoznatima.

Tipičan primjer je hrvanje na autocesti, kada vozač, na pretjecajnoj strani, požaruje vozača ispred sebe, a ovaj se ne može ili ne želi maknuti. Pretjecatelj odlučuje pretjecati s desne strane, a drugi razmišlja *baš ne češ!* te ga nastoji spriječiti ubrzavanjem i smanjivanjem rastojanja prema vozilu pred sobom - sve dok igra ne poprimiti zaoštrene oblike i vozači povećaju spremnost na rizik, do ozbiljne opasnosti za život.

U ovakvoj se borbi miješaju napadački i obrambeni motivi. Jedan želi pokazati nadmoć, dok drugi želi potvrditi svoj status. U oba slučaja riječ je o inzistiranju na dominaciji. Suparnici osjećaju da svaka niža društvena stepenica znači lošiji nutritivni osjećaj te objektivno smanjenje životnih resursa – manje ugleda, manje izgleda za društveno prihvaćanje, manje mogućnosti za profesionalni napredak – pa u tom smislu reagiraju i u prenesenoj situaciji.

ma. Često tek padanje u hiperglikemijsku ili hipoglikemijsku komu – dakle, silno povišenje ili opasno opadanje razine šećera u krvi – dovodi do liječenja. Zato je neophodno i kod zdravih ljudi u redovitim razmacima provjeravati šećer i provoditi test tolerancije glukoze. Treba obraćati pažnju na pojavu povećanja osjećaja žeđi, na pojavu povećanja količine mokraće, slabost, neobjasnivo mršavljenje, svrbež, na infekcije sluznica (osobito gljivama, najčešće kandidom) – što sve mogu biti znakovi dijabetesa.

Kod svih oblika bolesti potrebna je dijeta s ograničenjem uljikovodika i masti, bogata bjelančevinama. Također je nužna, ako je ikako moguće, redukcija viška tjelesne težine te kretanje, kako bi se povećala potrošnja glukoze. Kod dijela bolesnika s dijabetesom tipa 2, na ovaj način može doći do normalizacije. Ukoliko se to ne postigne, trebaju se uzimati lijekovi kao Metformin ili derivati sulfonilureje (npr. Glibenklamid, Tolbutamid, i drugo), a konačno inzulin.

Kod bolesnika s dijabetesom tipa 1 inzulin je neophodan od početka bolesti. Kod dobro izučenih i savjesnih pacijenata inzulin omogućava život, i to velikim dijelom normalan život. Daje se injekcijama više puta na dan. Potrebno je češće

Da, vrlo česti okidači borbe za moć su signali nadmoći koje jedna osoba šalje drugoj – izazivajući je, ignorirajući je ili osporavajući vrijednost njezinih stavova. Socijalni strah ili osjećaj manje vrijednosti potaknut će pogodenoga na pretjerano kompenziranje. Čovjek koji se osjeća ugroženim, antipatijom će reagirati čak i na potpuno nepoznatu osobu koja je ušla kroz vrata i to zato jer je nečim (izgledom, visinom, bojom glasa, držanjem) potakla fantazije da je jača, da joj treba zavidjeti, da je opasan konkurent.

Veoma česta poprišta borbi za moć su skupine u kojima ljudi rade – poduzeća, institucije, društva, udruge – zato jer su dodiri česti, a ljudi raznolikih mogućnosti. Ako sigurniji pojedinci ili voditelji timova ne znaju borbe suzbijati, štete budu velike. Čovjek koji se osjeća ponijenim ili napadnutim, ne će više biti zainteresiran za ciljeve skupine, već isključivo za ponovno stjecanje izgubljene pozicije i za uzvraćanje udarca. Suparnici su sve više koncentrirani na borbu, međusobno se izbjegavaju te jedan s drugim postupaju op-

provjeravati razinu šećera u krvi vađenjem krvi iz prsta pomoću aparatića za mjerjenje. Za sam unos inzulina danas su dostupne injekcije u obliku penkale, a postoji i inzulinska pumpa koja je stalno pričvršćena na tijelu i zamjenjuje injekcije. Uz kontrolu razine šećera u krvi potrebno je kontrolirati i razinu šećera i ketona u mokraći, a što se čini uz pomoć testnih vrpci. Postoje pripravci inzulina s brzim ili s kratkotrajnim djelovanjem, s odloženim djelovanjem, depo-preparati te mješavine tih vrsta. Liječnici i iškusni pacijenti znaju što kada treba da bi se upravljalo bolešcu. Oni utvrđuju razinu šećera, izračunavaju obroke i kretanje te odgovarajuću dozu inzulina. Injekcije se daju strogo pod kožu, obično na nadlaktice, trbuš ili bedra. Pamatno je napraviti shemu prema kojoj se redovito mijenja mjesto. Razmak uboda treba biti barem 2 cm, a valja izbjegavati područje neposredno oko pupka. Ujutro, ili ako se želi brzo djelovanje, pogodniji je trbuš, a uvečer, ili za depo-preparate, pogodnija su bedra, budući da je oslobađanje inzulina u tom slučaju sporije.

Pacijent treba dobro poznavati stanje preniseke razine šećera koje nastaje zbog prevelike doze inzulina, izostanka obroka ili zbog konzumiranja alkohola, a koje

reznije. Osjetljivi su na svaki i najmanji prizvuk, a jedan drugome više ne dopuštaju priznanje i uspjeh. K sebi nastaje privući neutralne te započinju razapinjanjem mreže intriga.

Teško je zamisliti ljudske odnose u kojima ne bi bilo borbi za moć, no sigurno je da ih je moguće znatno reducirati. Poznato je da se sigurniji ljudi u njih upuštaju rjeđe. Mogu lakše prihvati razlike u razmišljanjima, nemaju potrebe stalno osluškivati uzimaju li ih drugi dovoljno ozbiljno, bolje podnose frustracije, osjećaju manje društvenog straha. Također bolje komuniciraju te razgovore lakše održavaju na racionalnom, ne dopuštajući da odsklizu u osobno.

Moć, a i borba, velike su čovjekove odlike. Čovjek treba moć, a također se treba znati i htjeti boriti. No, hijerarhijske igrice, bez uloga i bez vrijednog cilja, iscrpljujuće je gubljenje vremena. Nutarnja sigurnost ostaje svačijim idealom. •

se očituje osjećajem gladi, strahom, drhtavicom i hladnim znojem. U takvom slučaju treba smjesta uzeti nešto glukoze, koju treba uvijek nositi sa sobom, da ne dođe do nesvesti, kome ili oštećenja mozga.

Jedna riječ o alkoholu: što manje! Alkohol donosi oko 7 kilokalorija po gramu (šećer 4,8 kilokalorija, a mast oko 9 kilokalorija). Uz to, njegova razgradnja u jetrima konkurira s metabolizmom i stvaranjem šećera, pa lako dovodi do hipoglikemije. Zato je alkohol kod izračunavanja doze bolje i ne uzimati u obzir. Osim toga, nakon uzimanja alkohola u krvi se može pojaviti aceton, koji izaziva nemoć, umor i vrtoglavicu te prolazne psihičke promjene, primjerice agresivnost. Rašireno vjerovanje da postoji dijabetičarsko vino (jer je kiselo) spada u bajke. Uz to i mala količina alkohola podiže krvni tlak koji je ionako česta popratna bolest uz dijabetes.

Zahvaljujući postojanju inzulina te stalnom napretku medicine moguće je vladati šećernom bolešću te voditi dug, normalan i vrijedan život. Mlade žene mogu, uz pravilno liječenje, također očekivati i sretno i uspješno materinstvo. •

RAĐANJE EUROPE (XX.)

Prije javni Lutherovi prosvjedi protiv ponašanja u Crkvi, posebice zlorporabe "crkvenih oprosta", naišli su na veliko odobravanje kršćanskih vjernika. Nu kada je on svoje nezadovoljstvo proširio i u pismenu obliku obznanio 1. studenoga 1517. na crkvenim vratima u Wittenbergu, uslijedili su smišljeni napadi na nj osobno i na njegova shvaćanja koja je kao profesor i kao crkveni propovjednik javno izlagao. Među prvima oglasio se fakultet u Kölnu, zatim u Leuvenu (Louvain) pa potom pojedini biskupi... Nakon čega je uslijedila papina prijetnja 15. lipnja 1520., u kojoj osuđuje 41 Lutherovu tvrdnju i traži od njega da ih u roku od 60 dana opozove. Ako to ne učini, bit će isključen iz Crkve.

Luther nije bio siguran je li ta prijetnja izvorno papino djelo; i nije sigurno kako je glasio njegov odgovor papi tijekom jeseni 1520. Pouzdano se zna kako je pisao jedno pismo papi Leonu X. i upozorio ga neka se čuva svoje okoline, jer se nalazi kao janje među vukovima - osudio je bezboštvo ljudi s kojima živi pod istim krovom, ali papu osobno nije optuživao. Očito je kako on nije bio raskinuo veze s papinstvom. Međutim, množili su se javni napadi na Luthera i spaljivane su njegove knjige. Zbog toga se on pozvao na crkveni sabor i nazvao papu zabljudjelim krvovjernikom koji zatomljuje Svetu pismo. Potom je 10. prosinca na očigledan način spasio pismo u kojem mu papa prijeti izgonom iz Crkve. Među svojim zahtjevima koje Luther upućuje općemu crkvenom saboru, nalazi se i ovaj: papa i crkveni dostojaštvenci moraju se vratiti jednostavnu životu Isusovih apostola.

Nije trebalo dugo čekati na papin odgovor: Papa je 3. siječnja 1521. izopćio Luthera iz Crkve. Ta je odluka priopćena državnim vlastima, i Luther je morao doći na državni sud te, dakako, dospijeti u tamnicu. Za nj nije više bilo nikakve mogućnosti za razgovor. Luther je trebao doživjeti usud Jana Husa - biti javno spaljen na lomači. Međutim, nadležni knez saksonske pokrajine odbio je izvršiti tu presudu i zatražio da državni sabor sasluša Luthera.

Lutheru je zajamčena osobna sigurnost, i on se 17. i 18. travnja pojavio na državnom saboru u Wormsu. Državnom vijeću predsjedao je dr. Johan von der Ecken, nadbiskup iz Trieria. Odsudno bijaše samo jedno: Luther treba sve što je zatraženo opozvati.

Pred državnim zborom u prisutnosti mnogošta naroda, Luther je prvoga dana zamolio malo vremena za razmišljanje. I to mu je odobreno. Sutradan se pojavio u

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

velikoj dvorani i na postavljen zahtjev odgovorio:

Mogao bi opozvati bilo koje svoje mišljenje ako bi ga na to prisilio tekst Svetoga pisma ili ga uvjerili razumski važni razlozi; odreći se pak svoga uvjerenja samo na zahtjev pape ili sabora ne može, jer se i oni opetovano u svome mišljenju bijahu varali. Njegova je savjest vezana uz Božju riječ, i on ne može ništa opozvati, jer bi radio protiv svoje savjesti. Zaključio je: „Kod toga stojim i neka mi Bog pomognе!“

Uzalud se voditelj sudskoga postupka trudio kako bi nagovorio Luthera da pusti po strani Svetu pismo i pokori se nadležnim poglavarima, Luther je ostao čvrst.

Car Karlo V. izrekao je sutradan svoju odlučnost u provedbi zakona, ali je ostala-

ma, ali se molio i neumorno radio. Proučavao je Svetu pismo i nastojao uz njegovu pomoć projasniti i osmislići svoja djela. Doživljavao je ljubav i oduševljenje naroda, ali i mržnju protivnika.

U tome je nedvojbeno ključno mjesto tvorila njegova osoba: kad se našao među ljudima, on je u njima budio dobre nade. I to su pojedinci izricali biranim riječima:

- On je Bogom nadahnuti andeo, govorio je Melanchton.

- On je pater patriae, napisao je Crotus Rubeanus.

- Njega bi trebalo predstaviti u kipu salivenu od suhog zlata, isticao je Kaspar Hedio.

Godine 1525. Luther se oženio bivšom redovnicom Katarinom von Bora. Budući da je često bio na putovanjima, pisao joj je pisma. Iz tih se pisama jasno razabire kako je među njima postojala istinska ljubav koja se prenosila najprije na njihovih 6 djece, zatim na susjede i prijatelje. U kasnijim razdobljima protestantizma mogu se otkriti tragovi lijepih obilježja njihove djece i potomaka. U mnoštu svojih poslova Luther je neprestano mislio na dužnost propovijedanja. U godini 1523. održao je 137 propovijedi, a ukupno ih se sačuvalo oko dvije tisuće. Budući da su nerijetko umnožavane i još za njegova života raspačavane, nije teško predpostaviti kako su služile kršćanskoj izgradnji.

Tomu su služila i mnoga njegova pisma. Pisao ih je na sve strane, u raznim okolnostima i ljudskim potrebama. Iz njih se vidi koliko su ga pogadale ljudske nevolje i kako im je želio pomoći - prvenstveno biti uz njih i s njima. Pisma je pisao rukom i sačuvalo ih se 2650.

Iz navedenih podataka nije teško zaključiti kako je Luther imao mnogo znanca i prijatelja, a mnogi od njih bijahu istinski prijatelji i veoma vrijedni suradnici.

Jedan se posebno izdvaja: to je Jean Calvin (1509-1564). A ova njegova svojstva treba posebno istaknuti: njegovao je osobne susrete s ljudima i promicao izobrazbu.

U početnom razdoblju za Lutherov pokret bijahu odsudno važna dva žarišta – ono u Wittenbergu, gdje je djelovao Luther, i ono u Zürichu, gdje se bijaše udomio Ulrich Zwingli (1484.-1531.).

Luther je 1511. došao u Wittenberg. Naredne godine položio je doktorat i na sveučilištu, osnovanom 1502., postao profesorom, a 1518. došao je na sveučilište i Filip Melanchthon (1497.-1560). Sprijateljili su se i postali najbliži suradnici. Obojica bijahu veoma sposobni i ujedno radini, pa se krug istomišljenika i nadasve zauzetih suradnika brzo širio, te je

Jean Calvin

vio Lutherov slučaj još uvijek otvorenim. Nije jasno zašto je to učinio.

Luther je napustio Worms i zaputio se u Wartburg. Na putu ga je presrela skupina konjanika i odvela na sigurno mjesto. Bijavaše to djelo pokrajinskoga vladara saksonskega kneza.

Lutherov se pokret nije više mogao zaustaviti.

Luther nije želio biti ni prorok ni vjerski obnovitelj, ali je htio proučavati Svetu pismo i ljudima ga tumačiti. Međutim, on se našao na putu kojim nije želio ići. Zbog toga je trpio i bio izložen teškim sumnja-

Wittenberg postao najveće žarište Lutherova pokreta u Njemačkoj.

Zwingli je došao u Zürich 1523. Pogodan položaj grada - na raskrižju putova iz Francuske, Njemačke i Nizozemske u Italiju - omogućio je brže i lakše njegovo razvijanje u pravu i moćnu središnjicu. Došavši u Zürich, Zwingli se posvetio studiju Svetog pisma te je na njemu gradio svoje djelovanje i na poseban način svoje propovijedanje. Ubrzo je Zürich postao glavno vjersko žarište za cijelu Švicarsku.

Jean Calvin (1509.-1564.) studirao je humanističke znanosti, pravo i filozofiju u Parizu, Orléansu i Bourgesu te stekao izuzetno visoku izobrazbu i ujedno postao pisac sjajnoga stila i lijepa jezika. Povodom vjerskih previranja, morao je 1533. napustiti Pariz. Skratio se u južnoj Francuskoj i nekako u to doba uzbunio ga je snažan vjerski doživljaj koji je u njegovu životu imao veliko značenje. Odrekao se nadarbina i posvetio se studiju Svetog pisma i provedbi njegovih smjernica u životu. Godine 1536. objavio je knjigu „Pouka u kršćanskoj vjeri“; djelo je plijenilo pozornost i dugi niz godina postizalo same pohvale. Jedna je od njih, ona sv. Tome, glasila: trebalo je čekati da se pojavi Friedrich Schleiermacher (1768.-1834.) i napiše tako nešto. Neko je doba boravio u Ferrari. Odatle se zaputio u Strasburg, gdje bijaše mnogo vjerskih izbjeglica iz Francuske. Put ga je naveo u Ženevu, i tu su ga zadržali znaci uvjerivši ga kako im je prijeko potreban. Calvin je pristao, ali se ipak nije mogao dugo zadržati zbog neslaganja s gradskom upravom, te je 1538. nastavio put u Strasburg. Preuzeo je profesorsku službu na gimnaziji u Strasburgu i nastavio studirati Sveti pismo. Usred preobilna rada na mnogim zadacima, stigla mu je molba da se vrati u Ženevu. Molili su ga i oni koji bijahu kumovali njegovu odlasku.

Razmislivši o svemu, Calvin se 1541. vrati u Ženevu. Ostao je u njoj sve do svoje smrti 1564. Bijaše to dugo razdoblje, ispunjeno neumornim radom i tegobama svake vrsti. Calvin je studirao i pisao knjige, pisao je i pisma, napisao ih je veoma mnogo i razaslaо diljem Europe. Umnožavao je poznanstva i sticao nove štovatelje i prijatelje. Tako je pod njegovim vodstvom nicala nova vjerska zajednica u kojoj je Calvin oblikovao osebujan uzrok protestantizma, nešto kao jedan njegov ogrank - kalvinizam.

Dakako, u tom ogranku nije sve bilo užorno. Calvin je, istina, u svojoj zajednici provodio strogu vjersku stegu, ali je progonio i slao u smrt vjerske protivnike.

Unatoč tomu, Ženeva je postala žarištem protestantizma u Švicarskoj. Godine 1559. u njoj je otvorena akademija te je Ženeva postala rasadnikom teologa koji su Calvinov nauk širili diljem Europe – u Škotskoj, Nizozemskoj i ostalim istočnim dijelovima Europe, a potom i zemljama Novoga svijeta.

Sve se to događalo u kratkom razdoblju, pa se samo od sebe nameće pitanje kako je tako nešto moguće.

Svratimo li pogled na tijek svjetskih zbivanja, bit će vidljivo kako u svim velikim svjetskim zbivanjima ključnu ulogu imaju pojedinci, i to neovisno o kojoj je vrsti ljudske djelatnosti riječ: jesu li posrijedi vojna, politička, društvena ili pak kulturno-umjetnička ili vjerska zbivanja. Luther i velik broj njegovih suradnika, a na poseban način i u ključnim točkama i njegovih istomišljenika, bijahu ljudi veoma sposobni, dobro školovani i k tomu prožeti sviješću odgovorna poslanja u narodu te upravo zbog toga s voljom predani svome poslu. Uza sve međusobne razlike, bijahu spremni na razumijevanje i zajedničku djelatnost.

Većinom bijahu školovani u duhu humanizma. Premda se Erazmo nije priključio Lutherovu pokretu, on je svojim miroljubivim - humanističkim zalaganjem djelovao ne samo na intelektualce nego i na šire slojeve školovanih ljudi. Oslobođivši se okova skolastike i njezine teologije, okrenuo se Svetom pismu i gradio svoj pogled na svijet i ljude u svjetlu Isusova evanđelja. Činjenica da je on u svom djelu „Pohvala ludosti“ izložio podsmijehu brojne slike onodobnoga društveno-crkvenoga života te uputio duhovite prijekore društvenim i crkvenim dostojašnicima, jasno svjedoči u prilog njegovoj velikoj zasluzi za stvaranje kršćanskog ozračja. Svojim je pak izdanjem Novoga zavjeta omogućio mnogima pristup Kristu i kršćanskom svjetonazoru.

Da bi se pravilno shvatila Erazmova nastojanja kako bi u sukobima ostao svoj, slobodan i samostalan, treba imati pred očima njegovo duboko uvjerenje kako primjena sile i pristajanje uz skrajnosti ne vode istini. On je proti sebe imao na jednoj strani Inkviziciju koja je nerijetko postupala neljudski, eto na primjer: na lomači je spalila Louisa Berquina zato što je prevodio njegova i Lutherova djela, a na drugoj strani Lutherove pobornike koji su nepromišljeno razdirali kršćansko jedinstvo. Erazmo bijaše uvjeren kako je gušiti mišljenje s kojim se ne slažemo manja korist nego ga dopustiti. Nu to se shvaćanje teško probijalo; sukobi, često ratoborni, zadržali su se sve do sredine 17. stoljeća.

Ulrich Zwingli

Ni Tridentinski sabor nije pokazao strpljivost i spremnost za iskren i nadasve kršćanski razgovor s neistomišljenicima; on je njihova mišljenja sprva odbacivao i njihove zastupnike krajnje osuđivao. Namjesto da se okreće bogatstvu i širini Isusovih usporedaba i simbola, on se nadugo i naširoko bavio razlaganjem krute skolastičke teologije. A njezino doba biće već prošlo. Nepisano je pravilo kako svaki stupanj društvenoga razvoja, svaka civilizacija, ima svoju „Nemezu“ - božicu osvete. Ona, naime, gubi svoj sjaj, i to ne samo svojom krivicom, ubijajući zdrave poticaje gramzivošću i sebičnošću, nego i zbog nepredvidljivih događaja i spoznaje novih, dotada nepoznatih, mogućnosti.

To prvenstveno vrijedi za kršćanstvo. Ono je nastavak one povijesne razvojne putanje koja je označena Abrahamovim izlaskom iz svoga zavičaja, Mojsijevim izlaskom iz Egipta, i tako u nedogled... do ostvarenja zajedništva s Bogom u punoj slobodi, bogatstvu sveobuhvatnosti i neprolaznosti.

Nu Božji pozivi na izlazak iz bilo kojega ropstva zbivaju su tiho i nemetljivo, ne u nametanju i prisili, nego u slobodi i dobroti koja je spremna na odvažna djela istinske čovječnosti.

U tom bijaše dugotrajno posruće čelnih ljudi Katoličke crkve kasnoga srednjeg vijeka. Nu to ne bijaše znakom kako se Kristov živodajni duh dao ugasiti.

On se višestruko glasio, samo za ljude skučena pogleda i tvrdih ušiju, nije bio dostatno glasan.

U kršćanstvu se počesto zaboravlja kako je pogibeljno svako posezanje za uporabom sile. Mnogi su u ono doba mislili: uhiti Lutheru i spaliti na lomači, i sve je u redu. Slično su mislili i oni koji su Krista

na križ raspeli, na lomači spalili Ivanu Orleanšku, Jana Husa i mnoge druge. Tako su mislili i oni koji su Tomi Moru odsjekli glavu. Nu tako nikako ne ide. Svaki oblik moći tjesno je povezan uz svijest osobne odgovornosti, uz poštovanje ljudske osobe i potvrdu temeljnih vrijednosti istine, pravednosti, dobrote i ljubavi. Ne biva li tako, posrijedi je uništenje čovječnosti.

U tom sklopu odvija se vjerski život najprije u čovjeku pojedincu, a zatim preko vjerom prožetih pojedinaca stvara se vjerska zajednica. Pitanje osobne slobode i osobno probuđene svijesti odnosa prema Najvišem biću, u kršćanstvu prema Bogu i njegovu Kristu, ostaje ključnim, pa se vjerski život trajno razvija: raste i postaje punijim ili opada i postaje ispraznim. Zamjetljivo je kako upravo u doba velikih previranja unutar kršćanstva tijekom 16. i 17. st., raste broj vjernika u kojima vjerski život poprima izrazitu živost: ona se odlikuje tajnovitim odnosima spram Boga koji se u Kristu ljudima očitovao svojim čovjekoljubljem kao neospornim zornim svjedočanstvom vjere. I to vrijedi za obje suprotstavljene skupine.

Ako - na primjer - svratimo pozornost na sukobe u kojima je bilo ljudskih žrtava, neosporno je bilo nedužnih i na jednoj i na drugoj strani, i to s izrazitim znacima smirenja pouzdanja u Boga i nehinjena čovjekoljublja. I to nije samo Toma Mor na jednoj, a Jan Hus na drugoj strani tako podnio svoju žrtvu, nego ih je bilo mnogo takvih.

To svjedočanstvo stradalnika bijaše u kršćanstvu na visokoj cijeni od samih početaka kršćanstva – od Krista i Stjepana Prvomučenika. Nešto se slično može reći i za druge istaknute primjere kršćanskoga života. U sveopćoj skupini izdvajaju se pak oni koji su doživjeli unutarnje obraćenje. Pritom se ne misli na mijenjanje vjerskih zajednica, nego na mijenjanje same sebe: svojih uvjerenja i nastojanja. Kao lako prepoznatljiv primjer, od samoga početka do danas utjecajan u cijeloj Europi i svijetu, može poslužiti Terezija Avilska. Ona je zamijenila svoj pristojan, reklo bi se ugodan, život u jednom samostanu i prešla u drugi mnogo stroži, s nepotpustljivom stegom i odgovornim radom. Unutarnja pokretačka snaga u tom bijaše njezina spoznaja: od Krista se može naučiti što to znači štovati Boga i kako se valja odnositi spram ljudi.

Riječ je prvenstveno o odnosu spram ugroženih ljudi – starih i iznemoglih, bolesnih i siromašnih. Posrijedi su, dakako, pojedinci koji se samovoljno stavljuju u službu drugih, ali je u cijeloj kršćanskoj povijesti bilo i pojedinih zajednica koje su se u tom zalaganju svestrano posvjedo-

čile. I to se u 16. stoljeću posebno zbivalo u protestantskim sredinama: u Nürnbergu, Lyonu, Ženevi i drugim mjestima, gradska je ili državna uprava preuzimala brigu za ugrožene ljudi. Na katoličkoj strani isticali su se pojedinci, kao, na primjer, biskup Julije 1576. u Würzburgu koji je osnovao bolnicu ili Kamillus Lellis (1495.-1550.) i Vinko Paulski (1581.-1660.): Kamilo se posve usmjerio na rad u rimskim bolnicama, a Vinko osnovao zajednicu "Bratstvo ljubavi prema bližnjemu". Obojica su istaknuti primjeri opće težnje tijekom ovoga razdoblja da bi svećenici, posebice, župnici, bili istinski promicatelji kršćanskoga dobročinstva. Vidan je napredak u ostvarivanju te težnje.

Sv. Ignacije Lojolski

Postoje brojni primjeri koji govore o tome, ali se, u cjelini gledano, na prvo mjesto može staviti Karlo Boromejski (1538.-1584.), kardinal i nadbiskup u Miljanu. Bijas je od svoje mladosti predan radu, najprije školovanju, a ujedno i potom brizi za ugrožene ljudi. Potresen smrću svoga brata Federika postao je produhovljenijim i strogim sljedbenikom Krista i njegova evanđelja; zaređen je za svećenika i stupio u crkvenu službu. Bio je osobni tajnik pape Pia IV. koji ga je imenovao kardinalom i nadbiskupom u Miljanu. Tu je razvio svestranu djelatnost u okviru svoje nadbiskupije, šire pokrajine i cijele Italije, odnosno Europe. Riječ je o njegovoj zauzetosti koju je teško opisati, ali se može reći: posvetio se najvećma razvoju školstva i svestrana zalaganja za rad u svim malim zajednicama. Održao je mnogo crkvenih zborova svoje nadbiskupije i šire crkvene pokrajine; oni su predstavljali vjeran uvid u stvarno stanje i ujedno razradu namisli o novim mogućnostima i dometima na svim radnim postajama. Vrhunac njegove zauzetosti za opće dobro naroda zbio se 1576. kad je u gradu izbila pogubna zarazna bolest. Još za života bio je predmet udivo-

ljenja i poštovanja te je slovio kao teško dostižan uzor u provedbi najljepših zanimisli Tridentinskoga sabora.

U širim razmjerima gledano, najznačajnija pojava u kršćanstvu ovoga razdoblja neosporno je Ignacije Lojolski i ustanova Isusovačkoga reda.

Ignacije Lojolski (1491-1556) bijaše podrijetlom Bask, član drevnoga i stamenoga naroda, a po zvanju vojnik. I jedno i drugo obilježe odgovara njegovu značaju i njegovoj predanosti postavljenu zadatku. Nu, zbilja se velika promjena u njegovu zacrtanu životnom pozivu. U ratnom sukobu, braneći tvrđavu Pamplonu, teško je ranjen. Za trajanja liječenja u bolnici doživio je umutarnju preobrazbu. Napustio je vojnu službu i posvetio se proučavanju kršćanstva. Studirao je u Barceloni, Alcalá, Salamanci, Parizu i Veneciji, gdje je završio studij teologije i bio zaređen za svećenika 1537. Dok je studirao u Parizu bijaše okupio društvo mlađih ljudi, razrađivao s njima zamisao zajedničkoga života i djelovanja u društvu. Iz tih namisli, rodila se nova zajednica nazvana Družba Isusova, a Ignacije je 1541. postao njezin prvi poglavar. Ta j redovnička zajednica doživjela velik procvat u kratku razdoblju.

U trenutku Ignacijeve smrti 1556. Družba je imala tisuću članova, godine 1581. pet tisuća, godine 1615. imala je trinaest tisuća. Sredinom 16. stoljeća bijahu Isusovci prošireni diljem Europe i u prekomorskim zemljama. U početku bijahu školske ustanove njihov neposredni zadatak - razviti školstvo u najpoznatijim središtima: Parizu, Coimbri, Padovi, Louvenu, a uz njih učilišta za buduće svećenike, potom ljudi za njihovo školovanje u kršćanskoj vjeri i humanističkim znanostima. Sredinom 17. stoljeća takva su učilišta postojala u Münsteru, Kölnu, Paderbornu i Koblenzu i na mnogim drugim mjestima. Zavladalo je opće mišljenje kako Isusovci imaju dobre škole, u njima njeguju humanističku izobrazbu, filozofiju, služeći se najmodernijim načinom rada i odgoja.

Slično bi se nešto moglo reći i o onodobnim Kapucinima. Taj red bijaše zadugo ograničen na Italiju, ali je 1574. bio djelatan u 17 pokrajina Europe i brojio tri tisuće članova. 1619. bijahu oni u 41 pokrajini i brojahu oko 15 tisuća članova. Unatoč svim neprilikama i međusobnim razdorima tijekom 16. i 17. stoljeća, zbijavao se unutar Europe kršćanski razvoj koji je najavljuvao novo doba i u njemu velike promjene.

(nastavit će se)

STATISTIKA POKAZUJE: NEMA RANKOVIĆEVSKIH DEVIJACIJA, MASOVNI ZLOČINI DIO SU SMIŠLJENOG SUSTAVA

Zbog zanimljivosti i važnosti podataka koje donosi, prenosimo dio razgovora koji je sa srpskim povjesničarom **dr. Srđanom Cvetkovićem** nedavno objavljen u sarajevskom tjedniku *Slobodna Bosna*:

*

SLOBODNA BOSNA: Koliko ljudi je u tom periodu ubijeno (u Srbiji krajem 1944. i početkom 1945., op. prir.)?

CVETKOVIĆ Državna komisija za otkrivanje tajnih grobnica, čiji sam sekretar, već sada je utvrdila da je pogubljeno 36 hiljada ljudi i mi smo njihova imena objavili na sajtu. Broj povećava kolektivna odmazda nad pripadnicima nacionalnih

Dr. Srđan Cvetković

manjina koji su živeli u Srbiji, mislim na kolektivno kažnjavanje folksdobjera, bilo je dosta stradanja Albanaca i Bošnjaka u Sandžaku, bilo je velike odmazde i prema pripadnicima i simpatizerima Jugoslavenske vojske u otadžbini. U dokumentaciji Službe državne bezbednosti naišao sam na podatke da su mnogi seljani streljani jer su, recimo, primali Nemce na večeru. Ova komisija nema mandat da rehabilituje lica, kako se to prepostavlja, iako se radi o velikom broju nevinih.

Mi prepostavljamo da je posle septembra 1944. godine ubijeno oko 75 hiljada ljudi. Streljano je 40 hiljada, a 35 hiljada je stradalo u logorima. Po jedinstvenom scenariju ljudi su hapšeni po spiskovima ili dojavama, potom su vrlo kratko isledjivana i obično streljana na obalama reka, potocima ili u šumama, tokom noći u grupama od 15 do 30 osoba. Početkom 1945. godine sa najviše instance je stigla na-

redba da se te grobnice moraju učiniti tajnim i nepristupačnim. Kada je pre nekoliko meseci u krugu kragujevačke fabrike Zastava stigao Fiat i kada su Italijani vršili rekonstrukciju fabričkog kruga i podigli jedan parking, pronađena je masovna grobniča streljanih u tom periodu.

U njoj se nalazi verovatno nekoliko stotina ljudi, ekshumacija je u toku, ali je rečeno da se to maskira i sakrije od očiju javnosti.

SLOBODNA BOSNA: Kakva je zapravo bila uloga tajnih službi u tom periodu?

CVETKOVIĆ: One su bile mač revolucije, obučene od strane ruskog NKVD-a, i deo represivnog aparata. Kada uzmete te knjige i spiskove streljanih, na njima vidite da su odluku o streljanju donosili ljudi OZN-e, što je sa tadašnjim pravnim propisima, mislim na uredbu o formiranju vojnih sudova iz maja 1944. godine, u potpunoj suprotnosti.

Te knjige i spiskovi streljanih su savršeni optužujući dokument za organizovano i masovno sprovođenje ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti od strane represivnog aparata koji je bio pod kontrolom ministarstva odbrane, odnosno **Josipa Brozata Tita**, odnosno Komunističke partije.

Nakon tih masovnih čišćenja od 1945. do 1948. godine prešlo se na suđenja na vojnim, civilnim i sudovima časti. Tada su organizovani javni, mahom montirani procesi, ta lica nisu imali prava na pravičnu odbranu. To su bili klasični staljinistički procesi jer su ti ljudi bili unapred osuđeni. **Milovan Đilas** u svojim memoarima

opisuje suđenje levičara **Dragoljuba Jovanovića**, inače lidera jedne leve zemljogradničke partije, koja je bila u savezu sa komunistima 1945. godine, koja je inače imala dosta članova i u BiH pre rata. Đilas priznaje u svojoj knjizi da je Jovanović osuđen jer su mu montirani dokazi da je bio špijun i izdajnik i da je Tito naredio: "Nadite mu krivicu, kako znate i umet!" Osuđen je na devet godina zatvora koje je odležao u Sremskoj Mitrovici. U tim montiranim procesima osuđeno je više stotina hiljada lica i to je trajalo intenzivno do 1953. godine.

*

SLOBODNA BOSNA: U javnosti je malo poznato da je zapravo tadašnja tajna služba uništila tragove o masovnoj represiji i veći dio arhive spalila...

CVETKOVIĆ: Arhive su spaljene posle 1966. godine nakon pada **Rankovića**. Komisije su bile sastavljene od penzionera Državne bezbednosti.

U procesu revizije i spaljivanja dokumenta i čišćenju arhiva radili su dve do tri godine. Od 7.754.000 dosijea Državne bezbednosti je 79 odsto spaljeno, arhiva na čuvanje je predato 153 hiljada dosijea, a zadržano je tek oko 460 hiljada dosijea, a od toga 188 hiljada je ostalo u Srbiji, odnosno samo 16 odsto. Što se tiče BiH, od ukupno 316 hiljada dosijea, 247 hiljada je spaljeno, a oko 69 hiljada zadržano. Dakle, Državna bezbednost je imala dosije za oko 23 odsto radno aktivnog stanovništva u BiH. Taj se dokument nalazi u Arhivu Jugoslavije.

Služba bezbednosti se od 1966. počela da reformiše i sve zloupotrebe su svaljene na Rankovića i njegovu nomenklaturu. Zapravo to je bio jedan organizovan državni projekat od kojeg se ni kasnije nije odustalo. Kasnije, 1973. godine, bilo je najviše osuđenika u toj samoupravnoj Jugoslaviji. Više od tri hiljade ljudi je tada osuđeno, a 1962. godine u vreme Rankovića 162 čoveka je osuđeno po krivičnoj glavi 10. Sedamdesetih se zauzima tvrdi kurs prema političkim delinkventima nego što je to ranije bilo, prisluškivanja se nastavljaju, sve ono što je bilo Rankoviću spočitano zapravo je deo sistema... (Iz razgovora s dr. Srđanom Cvetkovićem, povjesničarom iz Instituta za savremenu istoriju u Beogradu, *Slobodna Bosna*, 18/2012., br. 812, Sarajevo, 31. svibnja 2012., 28.-32., srp.) •

"Knjiga streljanih"

U POVODU 30. OBLJETNICE OPERACIJE FENIKS 1972. (II.) KRV MUČENIKA JE SJEME POBJEDE (II.) (DESETGODIŠNICA BUGOJNA)

Bit Bugojna jest da nije djelo nepovezano s prošlošću ili s budućnošću. Ono nije izolirani čin. Bugojno je karika u oslobođačkom lancu, dio jednog revolucionarnog procesa. Zato je pogrešno proučavati ga izvan općeg razvijatka hrvatske borbe. Ovu je značajku dobro zapazio **Šime Letina**, pripadnik one generacije koja se 1941. još nije ni rodila, te koji je 1974. napisao:

„Onaj koji zna da je revolucija proces, a ne događaj, mora shvatiti da je Bugojno samo jedan događaj u ovom revolucionarnom procesu, dakle samo dio hrvatske revolucije. S ovog gledišta moramo projenjivati njegovu vrijednost i zato se o Bugojnu ne može pisati niti kao o stopostotnom uspjehu niti kao o neuspjehu, iako nije postignut konačni cilj, tj. stvaranje hrvatske države. Devetnaest mlađih ljudi je palo, i to je svakako velik gubitak, ali mi znamo da je s njihovom smrću nastala nova epoha u hrvatskoj revolucionarnoj borbi. Nova hrvatska revolucija je započela s njihovom akcijom, ali nije prestala s njihovom smrću. Duh Bugojna živi i nastavlja se širiti u mlađoj hrvatskoj generaciji. (...) U odnosu na opću hrvatsku borbu, njihova smrt nije gubitak, jer se ne radi o običnoj smrti. Ovo je bila herojska smrt, a mi znamo da svaka herojska smrt znači korak bliže cilju kojemu su težili oni koji su pali za taj cilj. Iz povijesti vidimo kakvo su veliko značenje ovakve žrtve imale za pojedine narode ili klase, iako su u svoje vrijeme izgledale bezvrijedne i nevažne. Uzmimo npr. 'decembriste' u Rusiji. Znamo da u svojim nastojanjima nisu došli daleko, ali bez njihove pojave ne bi bilo revolucije 1905. godine. Istina, ni ova nije uspjela, ali se ne može zanijekati da je ona bila korak bliže pobjedi. Ova revolucija, iako je bila ugušena u krvi, bila je stepenica s koje se moglo uspješno zakoračiti u pobjedonosnu godinu 1917. Sjetimo se kineske revolucionarne borbe 1927. godine. Iako su mnogi pali u toj borbi, ipak je ona imala svoje značenje za kasnije uspjeh. Oni koji su ostali, ponovno su započeli borbu i konačno je došlo do pobjede 1948. godine. Dakle, jer je revolucija proces, lančana reakcija, utjecaj jednog događaja na drugi, proces ne prestaje dok se pobjeda ne ostvari. Stoga svaki prethodni događaj, makar časovito izgledao tragičan i bez uspjeha, ima svoju vrijednost i značenje u odnosu na konačni cilj i pobjedu. (...)

Svjesni smo da je hrvatska revolucija proces kao i svaka druga revolucija i da je nitko više ne može zaustaviti. Ona je takav proces, u kojem se, kad započne,

Piše:

Kazimir KATALINIĆ, prof.

ili pobijeđuje ili umire. I zato Bugojno ne smije ostati za nas samo jedna uspomena, jedan prošli svršeni događaj, već nam mora biti poticaj za nove akcije. Ukoliko bi ono ostalo događaj za sebe, tj. ako se na njemu ne bi nastavio hrvatski revolucionarni rad, borba do konačne pobjede, onda bi ono uistinu predstavljalo tragičan svršetak devetnaest mlađih života. Bilo bi bez većeg značenja i vrijednosti u odnosu na naš konačni cilj, ali u tom slučaju krivnja ne bi bila na Bugojancima, nego na nama koji bismo dokazali da ne znamo cijeniti krv prolivenu za slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda.“[1]

Tko je organizirao Bugojno?

U želji da bi umanjila vrijednost Bugojna, a time i utjecaj što to djelo vrši na hrvatske borce, kako na one van domovine, tako i na one u domovini, Jugoslavija je sustavno širila neistine i krive informacije. Od prve vijesti koju je objavila, pa sve do danas, nižu se same laži, tako da o tome nema smisla pisati.

No žalosno je što i neki Hrvati u emigraciji šire laži i krive informacije o toj akciji. Nakana je posve jasna: uništiti učinak te akcije bacajući blato na nju. Premda se radi o ljudima koji nemaju veze s Beogradom i sa službenom Jugoslavijom, u ovom se pitanju takvi ljudi nalaze na liniji čuvanja Jugoslavije.

Između stvari koje ovakvi nehotični čuvari Jugoslavije raspravljaju, prvo mjesto zauzima pitanje tko je organizirao tu akciju. Pa dok jedni misle da iza toga stoji CIA, drugi vide prste Sovjeta, treći UDB-u, četvrtima su braća Andrić Srbici, itd. Ništa im ne smeta što jedni pobijaju druge, pa ni to što neki mijenjaju svoja mišljenja, pa dok su jučer tvrdili jedno, danas istom

žestinom brane drugo mišljenje. Njima je najavažnije dokazati svima, a ponajprije sebi i svojoj uspavanoj savjeti, da se iza toga ne nalaze Hrvati nego netko drugi.

U to blaćeњe Bugojna umiješale su se i strane obavještajne službe onih država koje danas čuvaju Jugoslaviju. Za njih je „patku“ pustio u promet bivši čehoslovački general major **Jan Šejna**, koji je još 26. veljače 1968. prebjegao Amerikancima. Čekao je punih šest godina da bi u veljači 1974. iznio na javu sovjetski ratni plan „Polarku“, u kojem je, onako usput, ustvrdio da je Bugojno samo dio sovjetskog plana, drugim riječima, da je Bugojno djelo Sovjeta.

Dakako da su neki Hrvati jedva dočekali ovo „otkrće“ bivšeg češkog, a sada američkog obavještajca Jana Šejne. No, veselje im je bilo kratkotrajno. Već u srpnju 1974., objavio je dr. Ivo Korsky analizu „Polarka i Bugojno“ u kojoj je dokazao neodrživost Šejnine tvrdnje. Nitko u emigraciji nije nakon toga ušao u raspravu o toj analizi, toliko su snažni bili piščevi argumenti.

Dakako, ova ustrajna obrana Bugojna nije nekima bila shvatljiva, pa su počeli zaključivati da bi Bugojno moglo biti naše djelo, ili da bismo mi željeli prikazati Bugojno kao svoj pothvat. Nisu mogli shvatiti da smo samo vršili svoju hrvatsku nacionalističku dužnost braniti bugojanske borce.

Zašto smo branili Bugojno? Zbog istih onih razlog zbog kojih su ga napadali Jugoslavija i svi oni koji brane Jugoslaviju. Oni su napadali Bugojno da bi zaustavili razvitak borbenog duha među Hrvatima, a mi smo ga branili, branimo i branit ćemo ga, jer time jačamo hrvatsku borbenu struku i zadajemo udarac Jugoslaviji. Uostalom, zar nije najbolji dokaz važnosti Bugojna upravo jugoslavensko nastojanje da se ono uništiti kao politički pojam? Pa ako se u to moralu umiješati čak i američka obavještajna služba, zar to nije dokaz prave vrijednosti Bugojna?

U spomenutoj analizi dr. Korsky je ispravno utvrdio:

„Kako je operacija Bugojno prvi hrvatski gerilski upad u Jugoslaviju nakon tragedije Božidara Kavrana i drugova i kao takav je upravo elektrizirao mlađe krugove u hrvatskoj emigraciji, neshvatljivo je, sa stajališta borbe, ovo pokušavanje da se Bugojno pretvoriti u dio sovjetskog plana.

...Sa stajališta hrvatske borbe protiv Jugoslavije, trebali bismo svojataći Bugojno kao vlastitu akciju pa i onda kad bismo znali da je dio tuđeg plana. A kada

"Bugojanci" u Garanasu neposredno pred odlazak u akciju

Ambroz Andrić

to ne znamo, kad je strana inicijativa više nego nevjerojatna, nije mi razumljivo zašto bismo se odrekli ovog politički uspješnog djela u svojoj dalnjoj borbi.“[2]

„Kako ulazi, dakle, Bugojno u Polarku, odnosno zašto o njemu govori Jan Šejna?

Nema dvojbe da postoje neki krugovi koji upravo na silu žele proglašiti Bugojno sovjetskim djelom...

Jugoslavenske su vlasti shvatile opasnost da bi Bugojno moglo poslužiti kao početak jednog lančanog procesa radikaliziranja hrvatskih emigrantskih snaga, te da je potrebno kompromitirati samu ideju gerilskih upada prije nego što zahvati šire slojeve mlađih ljudi. Zato je Beogradu bila potrebna pomoć Sjedinjenih Američkih Država protiv ovakvih i sličnih pokušaja.“[3]

Bugojno nije djelo ni ovoga ni onoga, nego je djelo tajne hrvatske revolucionarne organizacije koja se zove Hrvatsko revolucionarno bratstvo. Ono je u studenom 1975., u sastavku pod naslovom „Proglas Hrvatskog revolucionarnog bratstva“, [4] objavilo:

„Tvrdimo i možemo potkrijepiti dokazima slijedeće:

1. Hrvatsko revolucionarno bratstvo je isključivi organizator akcije Bugojno

2. Akciju su izveli revolucionarci, prednici organizacije Hrvatsko revolucionarno bratstvo

3. 'Naslucivanja' general-majora Šejne, kako je akcija Bugojno uklapljena u sovjetsku 'Polarku', proizvod je bujne mašte Šejne, ili je to učinio po nečijem nalogu radi gušenja revolucionarnog poleta i unošenja sumnje i nepovjerenja u vlastite snage hrvatskih rodoljuba spremnih nastaviti put Bugojna.“

Politička platforma Adolfa Andrića

Jedan od vođa Bugojna, Adolf Andrić, napisao je priručnik za vođenje hrvatske gerile pod naslovom „Osvetnici Bleiburga“. Nije mi poznato kad je napisao tu knjigu. Drugo izdanje izišlo je oko dvije godine nakon Bugojna, polovicom 1974.

Zanimljivo je iz te knjige donijeti nekoliko odlomaka da bismo vidjeli koje je političke ideje zastupao pisac, što osim toga rasvjetljuje idejno-političku pozadinu akcije Bugojno.

Već iz same „Posvete“, vidi se širina pogleda Adolfa Andrića:

„Ovaj skromni priručnik posvećujem palim hrvatskim borcima, koji su kroz vjekove davali svoje živote na oltar domovine braneci hrvatsku grudu od najeza naših imperialističkih susjeda:

- Ocu hrvatske revolucionarne misli Eugenu Kvaterniku, koji je svoj život žrtvovan u prvoj hrvatskoj (Rakovičkoj) revoluciji;

- Poglavniku NDH dr. Anti Paveliću i svim palim hrvatskim sinovima i kćerima tokom Drugog svjetskog rata;

- hrvatskim žrtvama Bleiburga (...);

- svim hrvatskim mučenicima, koji su radi hrvatske oslobođilačke misli ostavili svoje kosti po robijašnicama obadviju Jugoslavija i onim današnjim živim robijašima-kosturima (...);

- hrvatskom komunisti heroju **Andriji Hebrangu**, koji je radi obrane hrvatskog nacionalnog teritorija (Srijem) bio obešen po srpskim imperialistima (...);

- svim živim hrvatskim komunistima koji danas brane hrvatske nacionalne interese i voljni su boriti se sutra rame uz rame sa ostalim hrvatskim revolucionarima za slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda;

- hrvatskim radnicima i seljacima, čiju muku, plod rada i krv, u današnjoj Jugoslaviji poput parazitskih pijavica sišu beogradski eksplotatori;

Pavo Veger

- hrvatskim emigrantima političkim i ekonomskim (...);

- neprežaljenom i neumrlom hrvatskom modernom revolucionarnom misliocu, ideologu, organizatoru, začetniku hrvatske revolucionarne antijugoslavenske borbe, mome prijatelju **Gezi Pastiju**, po Udbi mučenom i zaklanom 1965. u Parizu;

- devetorici hrvatskih revolucionara-povratnika iz Australije i

- svim onim hrvatskim revolucionarima koji danas čame u jugoslavenskim i stranim zatvorima.

Konačno: ovaj priručnik namijenjen je i posvećen svim današnjim živim hrvatskim revolucionarima kako bi što spremnije i efikasnije obavili naš sveti hrvatski zavjet rušenja Jugoslavije i ustavljanje nove, sretne, demokratske, buduće: NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE.“

Priručnik sadržava osim borbenog dijela, također i ideoološki dio. Od posebne je vrijednosti vidjeti stav prema pravoslavcima i prema komunistima.

„Hrvatski revolucionari (...) ne smiju nikada dozvoliti da se hrvatska revolucija pretvori u vjerski rat protiv bilo koje hrvatske vjerske skupine, pa tako ni pravoslavne (...)

(...) Od samih hrvatskih pravoslavaca ovisit (će) njihova sudbina u burnim daniма buduće Hrvatske Revolucije. (...)

Hrvatski revolucionari se nadaju, da će mudrost i razbor kod hrvatskih pravoslavaca prevladati zablude velikosrpske politike srbjanskih interesa (...). Ovu nadu potvrđuju potpisi Hrvatske Deklaracije književnika među kojima se nalazi i priličan broj hrvatskih književnika pravoslavne vjeroispovjesti.“[5]

„Ideja hrvatske oslobođilačke revolucije mora ujediniti sve staleže hrvatskog naroda, sve hrvatske sinove i kćeri bez obzira na vjersku ili ideoološku pripadnost! Ona mora naći kompromis rada hrvatskog Ustaše i hrvatskog Komuniste! U današnjoj Jugoslaviji opstojanje hrvatskog naroda dovedeno je na rub propasti i radi svete ideje hrvatskog nacionalnog održavanja ideoološka razmimoilaženja ne smiju predstavljati kočnicu progresu hrvatske revolucije. Mi hrvatski revolucionari, pripadnici nove hrvatske generacije, kojima nitko ne može pripisati djela „ratnih zločina“, niti pripadnost nacističkoj ili fašističkoj ideologiji, jedina smo garancija razboritog uskladivanja snage cijelokupnog hrvatskog naroda. Zato mi moramo dati cijelom svijetu do znanja da Hrvatska Revolucija nema protukomunistički nego samo protujugoslavenski hrvatsko-oslobodilački karakter.“[6]

„Svaki hrvatski komunist koji se stavi u službu Hrvatske Revolucije mora biti tretiran isto kao i po bilo kojoj drugoj ideologiji izgrađen Hrvat, tj. bratski, s punom slobodom ispovijedanja svoje ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Hrvatski revolucionari trebaju osuditi izvikivanje protukomunističkih parola.

Za razliku od hrvatskih komunista, hrvatski revolucionari moraju smatrati „jugoslavenske komuniste“ neprijateljima hrvatskog naroda, jer oni služe veliko-srpskim eksplotatorskim interesima.“[7]

U čemu je vrijednost Bugojna

Iako je o uspjesima i djelovanju Bugojna pisano toliko da je teško reći nešto nova, tek danas možemo jasno procijeniti njegovu pravu vrijednost. Kako bi nam dobro došlo danas novo Bugojno, kad Jugoslavija gori na Kosovu! Ispunjava se, međutim, ona narodna: „Drumovi će zaželjeti Turaka, al' Turaka više biti neće.“

Da li je to slučajnost ili je netko odgovoran što danas nemamo novo Bugojno? Da li bismo imali takvo stanje da je svojedobno cijela hrvatska emigracija oduševljeno prihvatala pojavu Bugojna? Da smo na svim hrvatskim priredbama tijekom ovih godina s poštovanjem govorili o tom djelu, da smo objektivo istraživali tehničke propuste i raspravljali o budućim zadacima, da smo zajednički radili na dizanju duha borbe, zar ne bismo danas imali novo Bugojno, tehnički savršenije i zato nepobjedivo?

No, ne leži sva krivnja samo na onima koji su napadali Bugojno. Krivi su i oni koji su neispravno usmjerivali hrvatsku borbu. Krivnja je i na onima koji su emigrantskim lažnim revolucionarstvom tražili ispriku za bijeg od opasnog domovinskog područja. Do smanjenja borbenog duha došlo je, dakle, iz dva razloga:

- a) Jer se je omalovažavala borba i
- b) Jer se je zaboravilo da je domovina glavno područje borbene akcije.

Ako želimo popraviti današnje stanje, potrebno je ispraviti ove dvije pogreške. Potrebno je u prvom redu ojačati duh Bugojna što ćemo uspjeti ako spoznamo njegovu unutrašnju vrijednost.

U tom smislu korisno je pročitati što o Bugojnu misli **Tomislav Naletilić**, osobni prijatelj nekolicine bugojanskih boraca, koji je o tome pisao u zatvoru, nakon što je bio osuđen na temelju lažne optužbe da je spremao diverzantske akcije na jugoslavenskom području.

„Bugojanski pothvat vrijedan je divljenja, - piše Naletilić, - jer su njime Hrvati dokazali da su spremni dati život za Hrvatsku. Život je najviše što čovjek može dati za slobodu svoje domovine. Hrvatski vitezovi su žrtvom svoga života pred svjetom zasvjedočili da se hrvatski narod nije pomirio s Jugoslavijom i da je spremjan boriti se za svoje oslobođenje.

I sami su udbaši govorili: Bili su to izvežbani borci, pravi gerilici. Da ih je bila stotina, srušili bi Jugoslaviju.

Okupatori se ljute radi Bugojna na emigraciju. Ona ih je iznenadila i osramotila pred svijetom pogotovo u očima Zapada

Vejsil Keškić

gdje su željeli prikazati svoju državu kao stabilnu tvorevinu. Umjesto toga, devetnaest hrvatskih mladića, bez ičije pomoći izvana, dva mjeseca su tresli temeljima Jugoslavije. Devetnaest hrvatskih vitezova dali su svoj život da bi nadalje gorio plamen hrvatskog narodnog otpora protiv estranog okupatora.

Ne zna im se ni groba. Beograd nije dopustio da budu pokopani u svojim rodnim mjestima, da njihovi grobovi ne bi postali narodna svetišta.“[8]

Kao osobnog prijatelja, Tomislava Naletilića boli njihova smrt, no unatoč tome ističe kao posebnu vrijednost Bugojna spremnost na žrtvu i hrabrost koju su pokazali bugojanski borci. Istina, neprijatelj je razasuo njihove kosti „da njihovi grobovi ne bi postali narodna svetišta“, ali o nama ovisi da li će oni biti zaboravljeni ili će postati vječna baklja, putokaz prema pobedi. I ja sam analizirao vrijednost Bugojna u jednom članku objavljenom nekoliko mjeseci nakon samog događaja. Zaustavio sam se uglavnom na tehničko-teoretskim razmatranjima o uspjesima i posljedicama Bugojna, te sam napisao:

„Bugojno svakako predstavlja snažan tehnički napredak u usporedbi s dosadašnjim pokušajima. Bugojno je dokazalo mogućnost sprečavanja infiltracije Udbe u ključne položaje neke skupine, što ujedno znači i mogućnost uspješne borbe protiv djelovanja Udbe. Ono je također dokazalo i mogućnost uspješnog prebacivanja u domovinu. Bugojno je dokazalo i spremnost emigracije, naročito tzv. malih ljudi, na žrtve, pa i na najviše žrtve vlastitog života. Bugojno je dokazalo također i potrebu postojanja posebnih skupina, potpuno neovisnih ni o jednoj političkoj skupini u organiziranom smislu, te potpuno tajnih, jer je dokazano, da su samo takove skupine u stanju baviti se sličnim pothvatima.“[9]

Dakako, nije sve u akciji Bugojno bilo savršeno. Bugojno je imalo svojih tehničkih pogrešaka. O tome smo svi pisali, i ja i drugi, a pisat ćemo i ubuduće. No unatoč svih pogrešaka ostaje činjenica da je konačna bilanca Bugojna pozitivna, da je Bugojno bilo koristan doprinos hrvatskoj oslobođilačkoj borbi i da žrtve tih junaka nisu bile uzaludne. Ovo je posebno istaknuo dr. Korsky u svojoj račlambi Bugojna:[10]

„Titov međunarodni ugled bio je teško narušen upadom jedne male skupine slabo opremljenih ljudi.“

„Nakon skoro tri desetljeća neograničene vlasti Titov je režim toliko slab da ga može ugroziti šačica ljudi *bez strane pomoći*. Što bi tek bilo da je upad izvršila veća skupina s jakom stranom pomoći, pitanje je koje si je tada postavljao svaki ozbiljan promatrač jugoslavenske stvarnosti.

Uklapanjem Bugojna u Polarku pokušalo se smanjiti političko značenje samog upada.“

„Upravo zato što je Bugojno s razmijerno malim sredstvima i unatoč političkih i propagandističkih nedostataka, izazvanih izolacijom samih gerilaca od svih hrvatskih političkih skupina, dovelo do tako jakog učinka među hrvatskom mladeži, bilo je potrebno da se što više kompromitira.

Niti Amerikanci niti Jugoslaveni nemaju većih poteškoća da infiltriraju javne hrvatske političke skupine, pogotovo one koje bi trebale imati predstavnički općenarodni značaj, te zato uvijek mogu preko njih zakočiti svaku izravnu djelatnost tipa Bugojno. No ne mogu sprječiti stvaranje većeg broja potpuno nezavisnih, malih skupina, koje bi, potaknute primjerom Bugojna, mogle poduzeti slične djelatnosti. *Ponavljanjem većeg broja ovakvih malih akcija položaj Jugoslavije toliko bi oslabio da bi polje bilo spremno za sustavnu gerilu pa i za vojničke akcije većeg značaja. Nitko to ne zna bolje od Tita i njegovih vojničkih suradnika koji su na ovakav način započeli svoju gerilu i koji su skoro tri desetljeća naučili mladež da u gerilskim akcijama, a ne u političkoj borbi, vidi put do oslobođenja.*“

(svršetak)

Bilješke

- [1] Šime Letina: Bugojno u procesu hrvatske oslobođilačke borbe, „Republika Hrvatska“, br. 100. (prosinac 1974.), str. 16/16.
- [2] Dr. Ivo Korsky: Polarka i Bugojno, „Republika Hrvatska“, br. 98. (srpanj 1974.), str. 49/50.
- [3] Ibidem, str. 63.
- [4] „Hrvatska borba“, br. 47/48, str. 14.
- [5] Adolf Andrić: Osvetnici Bleiburga, str. 123.-124.
- [6] Ibidem, str. 126
- [7] Ibidem, str. 128
- [8] Tomislav Naletilić: Nepoznata strana bugojanske operacije, „Republika Hrvatska“ br. 118, (10. travnja 1977.), str. 68.
- [9] Prof. Kazimir Katalinić: Da li je Bugojno prekretnica? „Republika Hrvatska“, br. 91, (listopad 1972.), str.4.
- [10] Dr. Ivo Korsky: Polarka i Bugojno, „Republika Hrvatska“, br. 98, (srpanj 1974.), str. 64/65.♦

POTRAGA ZA GROBOM STJEPANA DEVČIĆA U ZASELKU KRČU NA JADOVNOME

U nedjelju 24. lipnja 2012., nakon jutarnje mise, zamolio sam gospodina **Marka Novačića** da me poveže s nekim starijim Jadovnjakom, koji zna gdje je grob **Stjepana Devčića**, ustaše ubijenog u potjeri nakon ustaškoga napada na oružničku («žandarmerijsku») postaju u Brušanima godine 1932. Odgovorio mi je da od starijih ljudi u Jadovnome živi samo njegov, Markov otac; zaboravljen je i malo se čega sjeća, pa vjerojatno ne može pomoći. I drugi njemu poznati ljudi očeve dobi što žive u Gospicu, u sličnu su mentalnome stanju. No, reče Marko: „Rođen sam u Jadovnome 8. kolovoza 1951. Puno mi je toga poznato po pričanju starijih i iz osobnog iskustva. Po prilici znam gdje je taj grob, ali ne i točan položaj. Mogu Vas ovesti tamo. Možda ćemo ondje zateći **Ivana Novačića** iz zaselka Krča, gdje je i grob Stjepana Devčića. Ivan je ondje rođen i kao dječarac je u tome kraju čuvao blago. Ako hoćete, možemo poći danas u Jadovno ili neki drugi dan, kako Vam odgovara.”

Odgovorio sam da odmah ne možemo, jer po sličnu poslu idem u Kosinjski Bakovac, pa ću mu biti zahvalan ako pođemo sutradan, u ponедjeljak. Tako smo se dogovorili da će me u ponedjeljak telefonom zvati kada bude spreman. Rekoh mu još da sam s pokojnim **Mirkom Mesićem**, bivšim hrvatskim političkim uznikom, prije desetak godina bio na grobu Stjepana Devčića. Pouzdavajući se u svoje pamćenje nisam ni na karti ucertao grob ni zapisao svjedočenje gospođe Novačić. To je bila velika pogreška. Marko me ipak uvjeravao da ćemo po sjećanju pronaći grob.

Piše:

Ivan VUKIĆ

Došavši kući, rekao sam ženi da ću sutra poći s Markom Novačićem na Jadovno pa pokušati pronaći grob Stjepana Devčića i snimiti GPS-om njegov položaj. Upravo je tada prelistavala *teletext* pa odjednom uskliknu kako se na Jadovnom održava komemoracija za židovske i srpske žrtve bačene u Šaranovu jamu! Glasno čita da je žrtava bilo između trideset do četrdeset tisuća, kako je logor Jadovno bio otvoren nepuna četiri mjeseca i bio tvornica ubijanja, pa su na zločinima u Jadovnome nastala sva kasnija zločinstva.

Rekoh: „Bože, do kada će te srbokomunističke olupine živjeti na mitu o ustaškim zločinstvima, neprekidno ih podgrijavati i umnožavati, ne bi li svoja zločinstva opravdali i potisnuli u podsvijest, optužujući ustaše!? Logor Jadovno postojao je nepuna dva mjeseca. Kada se odbije vrijeme za izgradnju logora i njegovo zatvaranje, možda nije djelovalo ni mjesec dana. Nitko razuman ne negira logore u NDH, od kojih su jedni naslijeđeni od Kraljevine Jugoslavije, a drugi novootvoreni po nalogu tzv. saveznika Nijemaca i Talijana, ali se zločinstva ne opravdavaju zločinima i povijesnim krivotvorinama!”

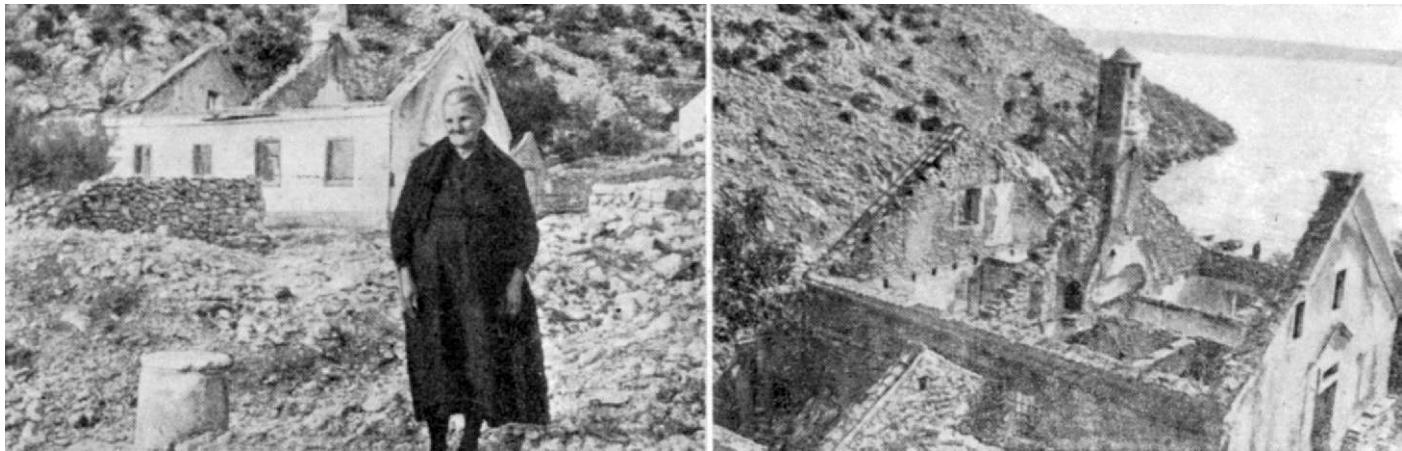
Poslije na radio vijestima čujemo nov podatak: u logoru Jadovno smaknute su dvadesetčetiri tisuće Židova i Srba! Očito, Jasenovac je umnožavanjem žrtava i krivotvorinama kompromitiran, pa mit treba održavati pretvarajući Jadovno u tvornicu ubijanja i ishodište svih zala. Ipak, od to-

ga su nesretna rata minule tolike mnoge godine, pa su mitotvorci do sada mogli barem broj žrtava dogovoriti, ne bi li djelovali uvjerljivije. Predsjednik vlade **Milanović** sa svojim kukurikavcima, trebao bi kukuriknuti istinu, jer istina oslobađa. Za to mu hrvatski narod i dade mandat. Isto je to dužan i predsjednik države **Josipović**, jer i on za to dobio mandat, a ne za zagrljaje i ljubljenje s **Tadićem** kojemu se besramno dodvoruje.

Obitelj **Goldstein** toliko je u Hrvatskoj moćna da po svojoj želji mijenja hrvatske propise, pa ako je časna, neka zahtijeva da predsjednik vlade i predsjednik države nalože znanstveno istraživanje zločinstava koje su počinile ustaše, dakle – kako s predsjednicima ta obitelj tvrdi – genocidni Hrvati. To bi Goldsteini lako postigli, jer ih podupire velika ljubav predsjednika Josipovića i bivšega srpskoga predsjednika Tadića. A znanost je toliko uznapredovala da će vrlo lako utvrditi istinu o žrtvi predaka obitelji Goldstein i Tadić te o ustaškim zločinstvima.

Istinski mi je žao svake žrtve i duboko suosjećam s rođinom žrtava, ali odbačujem svaku laž i primitivnu balkansku manipulaciju, kojom nas Hrvate nastoje sputati pokornošću, namećući nam kolektivnu krivnju.

Gospodin Marko Novačić javio mi je u ponedjeljak da me spreman čeka. Došao sam po njega u naselje Brijuni, izgrađeno u doba Titove Jugoslavije u Gospicu za vladajuću elitu i partijske uglednike. Gospićani taj dio grada i danas tako zovu. Naselje je izraslo tamo gdje su nakon preokreta utamničeni Hrvati obrađivali zemlju i, nažalost, mnogi skončali. Danas

Starica Manda Devčić nakon povratka s trogodišnje robije, u Devčić-Dragi pred svojom kućom, koju su 1932. žandari upalili i razorili.

Kapelica sv. Jakova

u tome naselju ne živi više Titova vladajuće elita ni partijski uglednici, pa uz ine i Marko tu stanuje.

Marko me doista spremno dočekao. Ponio je velike nožice za rezidbu debelih grana, sjekiru i bocu vode. Dan, pravi ljetni, vedar i vrlo topao. Preko sela Podoštare i Trnovca dobrom asfaltiranom cestom stižemo do Jadovnoga. Na ulazu u Jadovo lijevo kapelica svetoga Jakova, a desno ploča s natpisom: DOBRO DOŠLI U JADOVNO.

Koliko je pak sve na političkoj razini bolesno, potvrđuje **Pupovčeva** ljutnja zbog slova *U* na ploči, koje se ničim ne ističe niti djeluje izazovno, osim, eto, takvima kojima smo svi Hrvati genocidni. Znaju li takvi mrzitelji Hrvata za nadnevke poput 5. prosinca 1918. i 20. lipnja 1928.? Tko je počinio zločinstva tih dana? Zar ti zločini nisu uzročnici i početak svih zala?

Marko mi pokazuje kuće s lijeve strane ceste na ulazu u Jadovno. To je zaselak Krč. Ondje su živjele obitelji Novačić i Žarković. Povrh tih kuća na velebitskoj je kosi grob Stjepana Devčića.

Prisjećam se da sam ondje bio s pokojnim Mirkom Mesićem. Do kuća nije bilo kolnoga puta već samo poljske pješačke staze. Uz napor po raskvašenoj planinskoj livadi automobilom smo se Mirko i ja bili dovezli do kuća Novačić i Žarković. Nekoliko smo puta bili zaglibili u pjeskovitoj žutulji. Planinska je livada bila vlažna, pa puna pištavaca – malih vrutaka iz kojih za raskvašena zemljišta izvire voda. U obitelji Novačić gostoljubivo su nas dočekali, ali su besjedili vrlo suzdržano.

Malo su se otvorili kada im je Mirko rekao tko sam i tko mi je otac. Tada nam je gospođa Novačić rekla da je pokojni Stjepan Devčić, teško ranjen, umro na strmijem dijelu staze iznad njihovih

kuća. Prenijeli su ga niže na blaži pokos uza stazu ispod njihova zdenca, *bunarić*. Ondje su ga i pokopali. Grob mu redovito održavaju, premda to sada – za Titove vladavine – čine u strahu i što manje uočljivo. Odvela nas je do groba Stjepana Devčića. Pomolili smo se za spas njegove duše, zahvalili pa oprostili od gostoljubivih Novačića.

Na povratku sam u Gospić razmišljao, kako to da hrvatske vlasti u doba Nezavisne Države Hrvatske nisu Stjepana Devčića na doličnu mjestu ili groblju pokopale i primjereno mu grob obilježile!?

Stjepan Devčić rodio se na podgorskoj strani Velebita, u gorštačko-pastirskome selu Dolcu Devčić, Mujinac, oko sat hoda od magistrale kod Devčić Drage u Lukovu Šugarju, od oca **Ivana zv. Kusija** i majke **Matije**. Uz njega su roditelji imali sinove **Josu i Matu**, te kćeri **Stošu i Iku**. Joso i Mate bili su pripadnici hrvatske vojske, ustaše. Joso je nestao na Križnom putu, a Mate je uspio prebjegi u Argentinu. Nakon Matine smrti kći mu je **Andelka** žaru, *urnu*, kriomicice pokopala u groblju na Širokoj Punti u Lukovu Šugarju. Stjepanove sestre Stoša i Ika živjele su u Senju.

Zbog neriješena hrvatskoga pitanja i državnog terora Kraljevine Jugoslavije, Stjepan se s ostalim Lukovčanima priključio ustaškomu pokretu. U noći 7.–8. rujna 1932. sudjelovao je u napadu na oružničku postaju u Brušanima. Na uzmaku je smrtno ranjen u okršaju protiv žandara u zaselku Krču – u Jadovnome. (Podatke o Stjepanu Devčiću i njegovoj obitelji prikupila je i dala mi Grozdana Šarić Vukić.)

Marko mi govori gdje trebamo s glavne ceste skrenuti prema zaselku Krču. To je pedesetak metara dalje od mjesta na

kojem smo bili skrenuli Mirko i ja. Vozimo se kvalitetnom bijelom cestom do ulaza na posjed Novačić. Usput Marko priča kako su se u zaselak Krč iz Jadovnoga naselile obitelji Novačić i Žarković.

Ive Žarković Adamov i žena mu Marta doselili su se iz zaselka Dolac. Danas su oboje pokojni. Za sobom su ostavili četvero djece. Jure, Marija i Manda žive u Kanadi, a Ana u Njemačkoj. Kuća i staja zapuštene su, ne održavaju se i propadaju.

Ive Novačić Deranov i žena mu Marija imali su troje djece: Antu, nažalost, pokojnoga, Anu koja živi u Kanadi u Vancouveru i Mariju u Domu za stare i nemoćne osobe u Gospiću.

Sin pokojnog Ante srušio je staru trošnu obiteljsku kuću i na njezinu mjestu izgradio novu u kojoj povremeno boravi. Staju također održava. Posjed je ogradio. Travnjak je oko kuće njegovan i uredno pokošen. Eto, do kuće je izgradio pristupnu cestu za kolni, promet. Vidi se da gospodarstvo s puno ljubavi održava i ne dopušta utruće ognjišta.

Automobil ostavljamo ispred dvera, dvorišnih vrata. Marko me – naoružan nožicama za rezidbu živice, sjekirom i bosom pitke vode – vodi u šumu. Sve je obrasio. Kroz gustiš se teško probijamo. Marko nam vrlo vješto nožicama krči put. Nekih se predjela prisjećam, ali ne bih mogao sigurno pokazati gdje je grob. GPS-om snimam moguće položaje. Mariku govorim da je gospođa Novačić spomenula njihov *bunarić*, iz koga su uzimali vodu. Kada bi taj zdenac presuo, vodu su sa Stojanova vrela donosili *vučijama* uprćenima na leđa. Marko se spretno snalazi u prostoru i brzo nalazi *bunarić*. Ukopan je u zemlju, promjera oko metar i obzidan kamenim suhozidom. Vode ima u njemu. Spominjem kako su naši ljudi na grobovima pobijenih sadili pavenu, zimzelenu biljku, da ih označe. Po pavenci bi nalazili grobove, primjerice jako puno u šumama Imovina i Jasikovac kraj Gospića.

Marko istražuje prostor ispod *bunarića*, a onda iznenada uskliknu: „Evo pavence, evo groba!“ Doista, pavence je gusto prekrila sav grob, omeđivši mu jasno veličinu. Prepoznajem okolno zemljište i grob na koji je Mirka Mesića i mene bila dovela gospođa Novačić.

Grob se nalazi na 879 m n/m i položaju S 44° 31,878' – I 15° 14,500'.

Fotografiram grob i položaj, snimam GPS-om, a Marko krči put za povratak. Dok stojim, onako me znojna napada roj

Marko Novačić na grobu Stjepana Devčića

komaraca i obada. Ne mogu se ni obraniti ni odoljeti češanju ubodenih mesta, premda znam da je to pogrešno pa će me svrjeti još više. Marko se napokon vraća. Od ljeskova drveta izrađujemo križ. Umjesto čavlima služimo se povijušom. Zadovoljni što smo pronašli grob, prokrenjem se stazom spuštamo do kuće Novačić. Fotografiram sav posjed, a potom se kroz gustu travu probijamo do kuće Žarković. Sve je obraslo šibljem i travom. Kuća je otvorena. Fotografiram kuću, unutrašnjost kuće i preostalo pokućstvo. Kuća je derutna, a staja još više. Urušava se i do nje i ne pokušavamo doći. Nažlost, takva je sudska mnogih selih hrvatskih.

Nakon dolaska do parkirana automobila Marko mi pokazuje cisternu za vodu izgrađenu uz kuću Novačić. Kaže da ju je pokojni pop **Josip Kapš** sam u stijeni ručno iskopao i betonirao, kao svoj milodar obitelji Novačić.

Dovezli smo se do svetišta Marije Pomoćnice, križnoga puta i sjenice uz njega. Svetište je izgradio puk Jadovnoga, koji je organizirao i predvodio vlč. Josip Kapš. Zemljište su za svetište Marije Pomoćnice darovali supružnici Niko i Kata Žarković. Vlastodršci su se protivili, ali samu izgradnju nisu mogli spriječiti, i to zbog spremnosti i upornosti vlč. Kapša, složnosti puka i rada na privatnome darovanu zemljištu.

Po križnome smo se putu popeli do kapele. Križni se put i kapela dobro odražavaju. Ključ za vrata kapele objesen o

rožnik na vidljivu mjestu. Ušli smo se pomoliti i zahvaliti Bogu i Mariji Pomoćnici na današnjemu danu. Bez Njihove pomoći ne bismo uspjeli. Na polasku je Marko zvonom s kapele objavio našu nazočnost.

Krenuli smo dalje i došli do odmarališta Šumarije Gospic. Doista je lijepo i održavano odmaralište. Ugodno sam iznenaden. Jedan je dio otvorenoga tipa: prostor za kuhanje i pečenje, natkrivena blagovaonica i bočalište, dostupni su svakodnevno svima. Na tome Šumariji Gospic svaka čast i hvala!

Marko me poveo kroz Jadovno. Provezli smo se uz njegovu rodnu kuću. Na kraju smo se sela okrenuli ispred imanja nekoga Zagrepčanina. Kuća je novogradnja, čini se kvalitetno izgrađenom. Na krovu se zamjećuju satelitske antene, vjetrogenerator i sunčani kolektori. U hladovini natkrivene garaže parkiran skup *terenac*. Mlađi čovjek, očito vlasnik, cijepa drva, pripremajući se za zimski boračak, a isto tako mlada žena stavlja rublje na sušilo. Po svemu se vidi da mlađi ljudi znaju zdravo i uspješno živjeti. Ako su do imutka došli pošteno, neka im život ondje bude blagoslovjen!

Na povratku mi Marko pokazuje u dvorištu jedne kuće skupinu mladića i djevojaka. Obućeni su u bijele kimone. Marko kaže da su iz Zadra, a ondje treniraju karate. Razmišljam kako bi u Hrvatskoj bilo lijepo i ugodno živjeti da nas ne pljačka hrvatska *mafija* u sprezi s izdajičkom političkom *elitom*. U tako kratku razdoblju

ne opljačka nas toliko ni Mađarska, Venecija, Austro-Ugarska, Tursko carstvo i obje Jugoslavije, koliko hrvatska gospodarstvena i politička *mafija*.

Mi Hrvati doista smo ovce, kad sve to trpimo! Političari nam, bez obzira na stranačku pripadnost, neprekidno lažu, varaju nas i guraju u sve teže dužničko ropstvo. Ipak, lagati mogu, ali Narod prevariti ne mogu! Kad-tad sve će doći, prije ili kasnije, na naplatu.

Na povratku se kući prisjećam vlč. Josipa Kapša, njegove jednostavnosti i skromnosti. Izgradio je i obnovio mnoge crkve, kapele i križne putove. Kako sam reče, sve su *on i njegova muka* izgradili. Miješao je beton, a s njim i njegova muka, nosio je beton užbrdo u kantama, s njim i njegova muka, stane on, stane i muka, pođe on, pođe i muka. Ništa muka ne će sama, uvijek je vezana uz njega. I sada ga u duhu nosim, u onome njegovu iznošenu ruhu, u cipelama nekoliko brojeva prevelikima, od kojih potplat otpada, pa on hodajući trza stopala uvis da ne zapinje. Prisjećam se i dobro stojećih Zadranksi koje, uz ne baš odlučno nečkanje, uzimaju od njega pozamašan milodar u novcu. Ne shvaćaju, ili se prave da ne shvaćaju, kako ih vlč. Kapš milodarima potiče, neka se ugledaju na njega i drugima potrebitijima od sebe pomognu. Tako bi u zatvorenu krugu dobili milodare i uistinu potrebiti! I sada vidim one njegove, od teška rada i artritisca iskrivljene prste...

Kada bismo s njime kod nas u kući prijavili o čemu što bi ga uzbudilo, visoko bi kao mladić, premda već u poodmaklim godinama, odskočio od poda, dotrčao do raspela i bacio se pred njime na koljena. Nije se čuo udarac o pod. Prizemljio bi se na koljena kao da lebdi. O, da, znao se pri raspravama i razljutiti. Ustao bi od stola i otišao bez pozdrava, ostavivši svoje stvari, uglavnom kapu. Ali nije bio zlopamtilo. Idućega bi se dana vratio. Razgovarali bismo kao da nikakvih prijepora nije bilo.

Svega je svojega svećeničkoga vijeka bio dušobrižnik i u Jadovnome. Puno je toga znao i u svezi s logorom Jadovno. Na silovite napade kojima su zlodusi opisivali i ocrnjivali Hrvate kao genocidan narod, rekao bi jedino, što po isповjednoj tajni ne podliježe obvezi šutnje: „Šaranova jama popođena je i pokrivena hrvatskim kostima.“ Bio je vlč. Josip Kapš uistinu velika osoba. Pop **Fran Binički**, pop **Nikola Mašić** i pop Josip Kapš velikani su Crkve u Lici. •

«HRVATSKI USTAŠE PRED FRANCEZKIM SUDOM»

(*Evolucija*, god. 4/1936., sv. 2-3, veljača-ožujak 1936.)

S obzirom na uporna nastojanja kojekavih stručnjaka da se izbriše sva povijest prije kraja travnja 1941., kako bi se hrvatsku reakciju na 23 godine nasilja i terora proglašilo zločinom bez motiva i izvorom svih zala, čini nam se korisnim podsjetiti na članak **Vladimira Radića** o suđenju hrvatskim političkim emigrantima, sudionicima marseilleskog atentata na jugoslavenskog diktatora **Aleksandra Karadorđevića**, u Aix-en-Provenceu 1935./36. godine. Autor članka, sin su temeljitelja Hrvatske pučke seljačke stranke, **Stjepana Radića**, doktorirao je u Parizu disertacijom o odjecima skupštinskog atentata od 20. lipnja 1928. u međunarodnome tisku, a godinama je bio vrlo blizak **dr. Anti Paveliću** i vodstvu ustaškoga pokreta. Ovaj njegov tekst, objavljen u proljeće 1936. u zagrebačkom časopisu *Evolucija* što ga je uređivao Radićev zet **Krešimir Devčić**, donosimo bez ikakvih stilskih, pravopisnih ili sadržajnih intervencija. Nisu ispuštene čak ni bilješke, koje su današnjem čitatelju uglavnom suvišne.

Oni koji pamte bratsku, demokratsku i socijalističku samoupravnu zajednicu naših naroda i narodnosti nesumnjivo će primijetiti kako je sličan tekst bilo nemoguće objaviti u poratnoj Jugoslaviji. Ona predratna, iako tamnica naroda, dopuštaла је ipak neusporedivo više sloboda od one kasnije u kojoj je – kako su nas učili – i nacionalno i socijalno pitanje bilo riješeno na upravo uzoran način. No, i na oltaru one prve 1918.-1941. pobijeno je, povješano i poklano nekoliko stotina (prema nekim: i do tri tisuće) Hrvata što katoličke što islamske vjeroispovijedi. Nisu bolje prošli Makedonci, a ni Albancima i crnogorskim nacionalistima nisu u njoj cvjetale ruže.

Suđenje **Zvonimиру Pospišilu, Miji Kralju i Ivanu Rajiću** u Aix-en-Provenceu započelo je 17. studenoga 1935. pred sudskim vijećem kojim je predsjedao sudac **De la Broise**. Optužbu je zastupao glavni tužitelj **Roll**, dok je kao branitelj nastupio **Georges Desbons**. Budući da se postupak nije odvijao onako kako su njegovi politički režiseri planirali, ubrzo je došlo do prekida, pa je suđenje nastav-

Piše:

Vladimir RADIĆ

Ijeno 5. veljače 1936. pred novim predsjednikom vijeća, **Loisonom**. Branitelju Desbonsu je onemogućena obrana i isključen je iz odvjetničke komore, pa je njegovo mjesto preuzeo odvjetnički tim pod vodstvom **de Saint-Aubana**. Predsjednik vijeća je, kako je izvještavala beogradska *Politika*, na suđenje dolazio okićen «pantljikom Legije časti» te je svako malo davao oduška svom političkom raspoloženju, naglašavajući priateljstvo Francuske i Jugoslavije, francuskoga i srpskog naroda.

Vlatko Radić sa suprugom Marijom u Parizu 1934. godine

Osuda je tjesnom većinom proglašena 12. veljače 1936.: trojica nazočnih optuženika osuđeni su na doživotnu robiju, dok su Pavelić, **Eugen Dido Kvaternik** i **Ivan Perčević pl. Odavna** osuđeni na smrt u izočnosti. Najborbeniji optuženik koji je stalno prkosio sudskom vijeću, Zvonimir Pospišil – čijoj majci francuske vlasti nisu dopustile ni da posjeti sina u tamnici – umro je 14. kolovoza 1940. u zatvoru u Caenu nakon operacije, Kralj

1941. u zatvoru u Fontevraultu, dok je Rajić oslobođen 12. prosinca 1941. i vratio se u Hrvatsku, gdje je stupio u hrvatske oružane snage i kao ustaški bojnik Poglavnikove tjelesne bojne umro 10. veljače 1944. godine. Kao što proces nije osvjetlao obraz francuskoga pravosuđa, ni Jugoslavija se – unatoč bezrezervnoj suradnji koju su joj pružile francuske političke i pravosudne vlasti – nije nakon njega imala razloga osjećati pobjednicom: ona je oduvijek bila mrtvorođenče, pa je unatoč svim pokušajima da ju se oživi i održi na životu, preostalo tek da se konstatira njezina smrt. (Ur.)

*

„Opet se vraćamo ratu”...

Poznati franceski književnik **Henri Pozzi**,^[1] izvrstan poznavalac političkih prilika u južnoj Evropi i na Balkanu, a napose jedan od naboljih poznavalaca prilika u poslijeratnoj "Velikoj Srbiji",^[2] koji ujedno izvrstno poznaje hrvatsku kulturu i civilizaciju, napisao je godine 1933. (dakle u doba, kad je u Jugoslaviji Hrvatska doživljavala najcijenije i najkravije dane krvave diktature), nakon što je više mjeseci putovao po Hrvatskoj i po ostalim krajevima "Velike Srbije", na brzu ruku lažno prekršteno u Jugoslaviju, oveću knjigu od oko 400 stranica na franceskom jeziku. Ta je knjiga u svim evropskim političkim i diplomatskim krugovima pobudila veliku pažnju i zanimanje, a u samoj Franceskoj veliku senzaciju, jer se mora priznati, da su Francezi vrlo мало ili uobće ništa nijesu znali, kakve su se strahote i divljačta događala nad živim narodom a za tobožnju zaštitu i "bezbednost" države. Ova temeljita i izcrpiva knjiga (uz ostale knjige, časopise i novine) odkrila je svu golotinju i laž, kojom su godinama bili obmanjivani redom od svih beogradskih vlada i vladavina.

Henri Pozzi, pravi demokrata i svijestni republikanac, prikazao je franceskim političarima i cijeloj francuskoj javnosti pravo stanje u Jugoslaviji posljednjih godina, a osobito stanje za vrijeme najžešće diktature. Tako mu je uspjelo oboriti 15-godišnju staru laž, koja je bila podržavana svim novčanim i nasilničkim sredstvima, no ta knjiga i strahovita odkrića toga fran-

ceskog književnika došla su prekasno. Događaji su pretekli i u najsitnijim pojedinostima potvrdili sve ono, što je taj francесki književnik predvidio.

Taj francесki pisac napisao je još godine 1933. u svojoj knjizi, koja ima naslov "La guerre revient", [3] o strahovladi u Hrvatskoj slijedeće (navodimo djelo str. 323. i dalje):

"Posve hladno i cinički (kao psi) Velikorbi muče i uništavaju narod, koji se ne može braniti, jer misle, da nitko o tom ništa ne zna, ili barem, da se nitko ne će usuditi, da im smeta.

Kod Srba uobće nema nikakvog pitanja o obvezama[4] koje su sadržane i podpisane u ugovorima. Ni kamenje, pod kojim počivaju mrtvi i njihove kosti nije od njih (Srba) ostalo pošteđeno. S jedne strane Makedonija (južna Srbija) bačena je na koljena silom knute i bajuneta, a Hrvatska u obsadnom stanju, sva pod nasiljem, izvržena neizrecivim patnjama. Sudci iztražitelji postaju krvnici, koji vrebaju na one, koji se usuđuju promrmljati najblažu kritiku. Sama policija priprema razbojničke napadaje usred bijela dana nasred ulice na ljudе, koji joj smetaju svojim ugledom.[5]

Hrvatska je raj na zemlji ... u kojem međutim ni jedan Francez, ako bi bio podvrgnut takvom režimu, ne bi htio živjeti ni jednog časa!

A ipak Macedonci kao i Hrvati i Slovenci nalaze se pod zaštitom, što se tiče njihovog posjeda, njihove časti, njihove slobode i njihovih ljudskih prava, svečano podpisanih ugovora ...

Mirovni ugovori, za koje je Franceska žrtvovala milijun sedamsto tisuća života, pet svojih pokoljenja, ti Mirovni ugovori štite njih (Hrvate, Slovence, Makedonce) kao narodne manjine protiv svakog nasilja, svake samovolje, svake zlorabe od strane onih, s kojima su sjedinjeni po Mirovnim ugovorima.

Mirovni ugovori?

Garancije, koje bi imale osigurati pravo manjinama?

Obaveze, koje bi imale biti izvršivane od pobjednika za sve one koristi, koje su oni izvukli od svoje pobjede?

Ti Mirovni ugovori - vjerujte meni, nastavlja taj francесki književnik, koji sam video na licu mjesta, prošavši tim dijelom Evrope, preobražene «na osnovu prava i pravice», na kakav su način provođani po narodima, koje obvezuju i koji od njih imaju koristi - vrijede samo za one, koji ih izrabljaju, a štite samo one, koji imaju do-

Naslovica doktorske disertacije
Vl. Radića

voljno jake saveznike, da traže, da se ti Ugovori poštivaju.

A obaveze, koje su tim Mirovnim ugovorima stavljene u dužnost pobjednicima?

Naravno, ako se radi o pobjednicima, koji običavaju izvršivati svoje obaveze, o pobjednicima, kao što su Franceska, Italija, Poljska, stvar ide u redu.

No svagdje drugdje, budući da narodi, koji počinjaju povredu Mirovnih ugovora, nemaju protiv sebe nikoga, tko bi imao dosta upliva, da zatraži poštivanje onoga, što je podpisano u Ugovorima, za te narode pravo i ugovori samo su prazne riječi bez sadržaja ... oni su bez ikakve vrijednosti.»

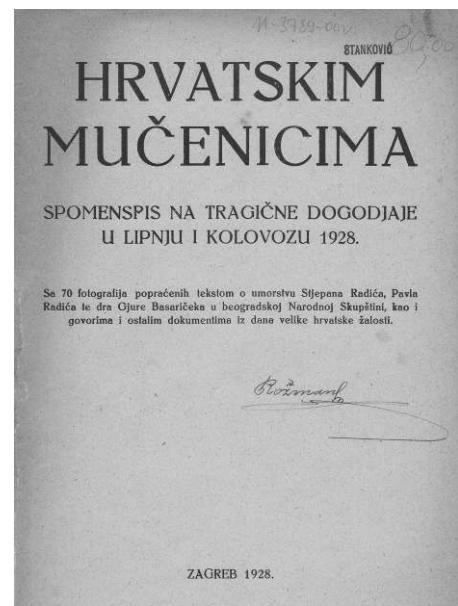
Sve su uglave pogažene - a predstavnici naroda poubijani...

Činjenica, da ugledni francесki pisac i političar ustaje na obranu Hrvatske, pozivajući se na Mirovne ugovore, koji osiguravaju slobodu i čovječanska prava narodnim manjinama, i da za Hrvate i Slovence traži prava narodnih manjina, dokaz je samo, da se s Hrvatima i Slovincima u državnoj zajednici postupa ne samo kao s narodnim manjinama, nego se još povrh toga gaza ona sloboda i čovječanska prava, koja su za narodne manjine Mirovnim ugovorima osigurana. Polazeći sa stanovišta Mirovnih ugovora Henri Pozzi (Anri Poci) nije mogao naći drugoga uporišta, jer se kod sklapanja Mirovnih ugovora nije moglo predvidjeti, da bi mogla biti gažena sloboda i čovječanska prava i samih naroda, a po tome i njihov suverenitet ili vrhov-

ničtvо, dakle pravo odluke u čitavom unutrašnjem družvenom uređenju.

To je vrhovničtvо zajamčeno Hrvatima i Slovincima Krfskom deklaracijom (20. VII. 1917. godine), koja je kao znakove toga vrhovničtvа iztakla nepovredivost hrvatske zastave i hrvatskog grba; zaključkom hrvalskog sabora (29. X. 1918.) da tek ustavotvorna skupština imade odlučiti o obliku državnoga uređenja, u kojoj ne smije biti majorizacije (nadglasavanja) hrvatskog naroda; zaključkom stvorenim (9. XI. 1918.) u Ženevi, kojim se ustanovljuje kao temelj nove države dualističko (dvojno) federalivno uređenje između zemalja bivše Austro-Ugarske i kraljevine Srbije; adresom Narodnog Vijeća, upravljenom na tadanjega regenta Aleksandra Karađorđevića, u kojoj je izričito naglašeno, da Hrvatskoj sve do ustavotvorne skupštine ostaje podpuna njezina samostalnost, koju je imala u onaj čas dne 1. prosinca 1918.

Zaključak Narodnoga Vijeća od 24. prosinca 1918. pogažen je već pet dana kasnije stvaranjem središnje vlade u Beogradu, svrgavanjem bana Hrvatske-Slavonije-Dalmacije i imenovanjem novoga bana (dra Ivana Palečeka), koji je time postao samo izvršni organ odredaba centralne vlade u Beogradu, zaključak hrvatskoga sabora od 29. listopada 1918. pogažen je stvaranjem vidovdanskog ustava 28. VI. 1921., koji je izglasan nadglasavanjem a k tome još u odsutnosti hrvatskoga narodnoga predstavnicičta; zaključak u Ženevi od 9. XI. 1918. pogažen je stvaranjem jedinstvene centralističke države Srba, Hrvata i Slovenaca nakon izglasanja vidovdanskog ustava.

Spomen-krnjiga žrtvama skupštinskog atentata

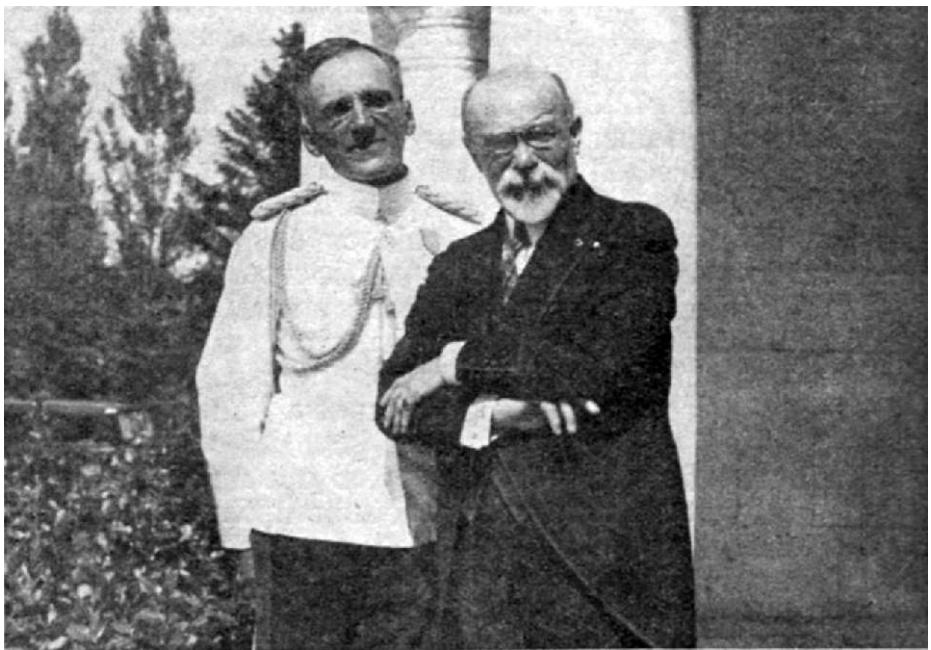
Dokinuta je dalmatinsko-hrvatska-slavonska vlada, dokinuta je banska čast i ban Dalmacije-Hrvatske-Slavonije, dokinut je hrvatski sabor, koji je imao ratificirati ustav.

Ali gaženjem svih ugovora i uglava sa strane kraljevine Srbije i srbske vlade, kojoj je na čelu bio Velikosrbin **Pašić**, nije se mogla uništiti hrvatska narodna svijest i jakost hrvatskih seljačkih političkih organizacija. Na izborima od 18. ožujka 1923. dobiva Hrvatska republikanska seljačka stranka od 400.000 hrvatskih izbornika 368.000 glasova i 69 zastupnika. Sada beogradski vlastodržci u oči dne 23. prosinca 1924. stavljaju pod Obznanu čitav hrvatski narod. Dne 23. prosinca prihvatio je «ministarски savjet» na svojoj sjednici zaključak, da se Hrvatska republikanska seljačka stranka stavlja izvan zakona, njezine organizacije da se «razturuju», vodstvo stavlja u zatvor, a novine, knjige, pisma, itd. da se zaplijene i za buduće zabrane. A u samom tom zaključku, «Obznavni» pozivaju se na zakon, poznat pod imenom «zakon o zaštiti države». Tako je stavljen izvan zakona čitav hrvatski narod po zakonu o zaštiti države, koju je on prema načelima narodnoga samoodređenja, prema načelima ustavnosti i napokon prema svim sklopljenim uglavama, kojima je hrvatskom narodu zajamčeno narodno vrhovništvo, morao stvoriti, izgraditi i urediti.

Predsjednik **Stjepan Radić** i čitavo vodstvo HRSS dr **Vladko Maček**, Josip **Predavec**, dr **Juraj Krnjević**, ing. **August Košutić** i dr **Stjepan Košutić** i velik broj predsjednika organizacije HRSS su početkom siječnja 1925. uhapšeni, «Slobodni Dom», glavne novine HRSS, su obustavljene, na sve se strane u hrvatskom narodu prave premetačine, čitav se narod progoni u ime zakona o zaštiti države. Hrvatska republikanska seljačka stranka postavlja na izborima 8. II. 1925. listine narodne suverenosti, čovječanske pravice i republikanske slobode. Dobiva 530.000 hrvatskih glasova i 69 zastupnika. Ali u ime »zakona o zaštiti države« beogradski vlastodržci hoće suvereno predstavništvo hrvatskoga naroda poništiti, a Stjepana Radića i sve iztaknutije pravake HRSS po tome zakonu odsuditi.

Dolazi do izjave **Pavla Radića**, narodnoga zastupnika HSS i predsjednika Seljačkoga kluba, dne 27. III. 1925. i dolazka predstavnika hrvatskoga naroda u beogradsku skupštinu.

A u beogradskoj skupštini?

Aleksandar i Barthou u Beogradu u lipnju 1934.

- Postrijeljali su ih! sa poklicima: »Živila Srbija! Živila Velika Srbija!«

Dne 19. lipnja 1928. donosi »Narodni Val«, dnevnik Hrvatske seljačke stranke ovu vijest:

Paklenki plan Velje Vukićevića.

Beograd, 19. lipnja.

Jedan od radikalnih prvaka narodni zastupnik i bivši ministar javio mi je, da je **Velja Vukićević** tako bijesan, da je spreman na sve. Od ove riječi »na sve« upravo se naglašuje, da ne će birati ni način ni sredstva, da ostane na vlasti. I zato ono, što je njegov list »Jedinstvo« pisalo, da Radića i Pribićevića treba ubiti, nije na žalost samo puka prijetnja. Još nije bilo situacije, koja bi bila ovako divljačka i ovako protivna svim pojmovima politike i parlamentarne borbe.

Tu sam istu stvar čuo sa drugih strana nadopunjenu s tim, da se Velja Vukićević naročito srdačno i pouzdano sastaje sada sa **Dragomirom Jankovićem** (ministrom dvora) i što god snuje, da snju zajedno. Prema tome bit će potrebno, da mi iznesemo u parlamentu sve ono, što do sada imademo pismeno o njihovome »radu«.

Stjepan Radić.

Dne 20. lipnja 1928. ubijaju Srbijanci u ime ideje Velike Srbije predstavnike hrvatskoga naroda za vrijeme sjednice u klupama beogradske skupštine. Time je udaren krvavi pečat sporazumu između Hrvata i Srbije prolivenom krvlju predstavnika hrvatskoga naroda, hrvatskim je predstavnicima s oružjem rečeno, da bor-

bu za slobodu i prava svoga naroda ne mogu voditi odanle, odakle se gazi vrhovništvo hrvatskoga naroda, da tu borbu ne mogu voditi onđe, gdje se ubijaju predstavnici hrvatskoga naroda.

Dne 24. lipnja podpredsjednik Hrvatske seljačke stranke Josip Predavec (umoren pod diktaturom dne 14. VII. 1933.) opršta se sa umorenim zastupnicima Hrvatske seljačke stranke, Pavlom Radićem i **Gjurom Basarićekom** u prisutnosti desetaka tisuća hrvatskoga naroda i veli:

«A što sada, kada nam ni na najlegalniji način nije moguće voditi borbu za pravo i slobodu, za bolju sreću Domovine naše!? A što sada, kad naši hrvatski sinovi ni u parlamentu nisu sigurni za svoje živote? Pa koji nam onda put još ostaje, da obranimo svoja čovječanska i narodna prava, svoju slobodu! ... »((Narodni Val» od 25. VI. 1929.)

Novo razdoblje u hrvatskoj politici

Dne 1. kolovoza 1928. Hrvatsko narodno zastupstvo u Hrvatskom saboru u Zagrebu prihvata jednoglasno ovu rezoluciju:

»Klub Seljačko-demokratske koalicije kao predstavnik cijelog hrvatskoga naroda i sviju dijelova srbskoga i slovenskog naroda, koji su s njim udruženi u zajedničkoj borbi za jednakost i ravnopravnost te na prava seljačkoga naroda, u svojoj sjednici, održanoj u Hrvatskoj saboru u glavnom gradu Hrvatske Zagrebu, dne 1. kolovoza utvrđuje:

1. Dne 10. studenoga 1927. godine stvorena je bila seljačko-demokratska ko-

alicija sa ciljem i zadatkom, da legalnom borbom u parlamentu izvojuje promjenu sistema u državi u tom smislu, da se osigura i zajamči jednakost i ravnopravnost Hrvatske i sviju t. zv. prečanskih zemalja sa Srbijom.

U daljnje 4 točke utvrđuju se ostale povijestne činjenice, a nakon toga se veli ovo:

«Utvrdivši ove činjenice Seljačko-demokratska koalicija zaključuje:

I. Da kruna Narodna skupština, sazvana u zasjedanje za dan 1. kolovoza 1928. u Beogradu, nije ovlaštena donositi nikakove zaključke za cijelu državu. Sve zaključke, koji bi se stvorili, a naročito finansijske obveze, koje bi se nametnule narodu, proglašavamo za ništete i neobvezatne za narod u prečanskim krajevima, koji predstavljamo, a za hrvatski narod napose.

II. Konstatujući, da su kraljevine Hrvatska i Crna Gora i sve narodno-političke individualnosti, predstavljene u Narodnom vijeću, pristupile u državnu zajednicu sa kraljevinom Srbijom ne odričući se svojih historijsko-državnih odnosno narodno-političkih individualiteta u korist ma koje druge od ujedinjenih zemalja nego samo u korist državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca i da su akt od 1. prosinca 1918. i Ustav od 28. lipnja 1921. upotrebljeni za utvrđenje hegemonije bivše kraljevine Srbije nad svim ostalim zemljama i narodnim dijelovima, izjavljujemo, da je u svijesti narodnoj dosadašnje državno uređenje poništeno poznatim događajima i da ćemo povesti najodlučniju borbu za novo državno uređenje, koje će osigurati punu ravnopravnost svih spomenutih individualiteta». ("Narodni Val" od 2. VIII. 1928.)

Dvadesetim lipnjem nakon usvajanja rezolucije Hrvatskog narodnog zastupstva (1. VIII.) hrvatski narod se vraća na dan 29. listopada 1918.

Dne 3. VIII. stupili su u Hrvatsku seljačku stranku **dr. Ante Trumbić i dr Ante Pavelić**, "Narodni Val" od 4. VIII. 1928. donosi o tom slijedeće:

»Zagreb, 3. kolovoza. Sinoć je došlo do pristupa zastupnika Hrvatskog Bloka u klub HSS odnosno u SDK. To se očekivalo od 20. lipnja, od dana beogradskog zločina. I do toga je došlo! Tako su sada sve hrvatske snage udružene za težku borbu, koja dolazi.

Sinoć su narodni zastupnici dr Ante Trumbić i dr Ante Pavelić uputili predsjedničtvu kluba HSS ovo pismo:

Pismo zastupnika Hrvatskog Bloka.

Zagreb, dne 2. kolovoza.
Predsjedničtvu zastupničkoga kluba HSS u Zagrebu.

Povodom javnoga poziva sadržanoga u III. točki zaključka, koje je donijela SDK na jučerašnjem vijeću u Hrvatskoj Sabornici, čest nam je saobćiti Vam, da smo pripravljeni pristupiti u zastupnički klub HSS u svrhu zajedničke saradnje u tom klubu, time i u SDK, koju suradnju i mi kao narodni zastupnici Zagreba, glavnoga grada Hrvatske, smatramo svojom dužnošću i narodnom potrebom poslije strijeljanja hrvatskih narodnih zastupnika u sjednici Narodne skupštine od 20. lipnja 1928.

Molimo Vas, da izvolite primiti naš bratski pozdrav!

**Dr Ante Trumbić,
Dr Ante Pavelić.**

Na ovo pismo odgovorio je dr Vladimir Maček slijedećim pismom:

Odgovor dra Mačeka.

Gospodi dr Anti Trumbiću i dr Anti Paveliću, narodnim zastupnicima u Zagrebu.

Predsjedničtvu zastupničkog kluba HSS čest je izvijestiti Vas, da je Vaša ponuda za prilazak u klub HSS, a po njemu i u klub SDK, primljena od strane kluba HSS sa zadovoljstvom, a jednako nam je draga, što Vas možemo izvijestiti, da je i klub SDK kao cjelina jednak srdaćno pozdravio Vaš pristup.

Izvolite primiti uvjerenje o našem poštovanju

Dr Maček.

Odmah nakon toga su i dr Trumbić i dr Pavelić bili telefonski pozvani, da dođu u sabornicu, gdje je poslije sjednice SDK održana sjednica kluba HSS. Oni su odmah i došli, i dr Maček pozdravio ih je kao nove članove kluba ovim govorom:

Pozdravni govor dra Mačeka.

Gospodo zastupnički drugovi!

Od sada pozdravljamo Vaš pristup u klub HSS i SDK iz dvaju razloga. Prvi razlog je taj, što se je i ovaj put pokazalo, da su Hrvati, kad god dođu odlučni časovi, kadri zaboraviti sve nesuglasice i složiti se u obrani svoje domovine i svojega naroda.

No još važniji je od ovoga prvoga razloga taj, što Vaš pristup u klub HSS i prema tome i u klub SDK znači, da ste posve pra-

Beogradska "Politika" u crnome ovtiku

Zagrebački "Jutarnji list" kao da je još više žalio za diktatorom

vilno ocijenili sadržaj naše jučerašnje rezolucije.

Ova rezolucija, i ako je sastavljena obzirno, ipak se iz nje posve jasno vidi, da se čitava SDK želi i hoće boriti za ravnopravnost sviju državno-historijskih i narodno-političkih individualnosti, pa prema tome i za ravnopravnost kraljevine Hrvatske sa kraljevinom Srbijom.

Uvjeren sam, da ste Vi zamašaj te rezolucije shvatili, da Vas je njezin sadržaj ponukao na pristup u naše redove.

Srdačno Vas pozdravljamo - živjeli!

Nakon toga uzima riječ narodni zastupnik dr Ante Trumbić.

Govor dra Ante Trumbića.

Gospodo i braćo draga!

Hvala Vam i Vašem predsjedniku na pozdravu, koji je tako topao i srdačan, kao što je jaka odanost svih nas velikoj stvari naroda, koju zastupamo.

Večerašnji događaj mi shvaćamo u najvećoj njegovoj osbiljnosti.

Najprije mislim, da mogu reći podpuno sigurno i s uvjerenjem, da je ovaj događaj bio jedna želja iskreno i duboko usađena u srdcima sviju nas, da je ovaj događaj jedna želja izpunjena naroda, koju će pozdraviti, jednako kao i mi, čitav hrvatski narod bez izuzetka od najstarijeg čovjeka do najmlađega. One će u njegovom srdu odjeknuti. Ovaj događaj napokon ima veliku važnost osobito radi toga, što je on izvršen sa znanjem, odobrenjem i sa zadovoljstvom odsutnoga Stjepana Radića.

Ako mi ovom našem zadovoljstvu želimo dati jedan osobiti izražaj, ja mislim, da ću pogoditi misli svih nas, ako rečem, da se u ovom času sjetim najprije Stjepana Radića, vođe hrvatskoga naroda; da mu pošaljemo naš pozdrav, koji je osobito u tom, da mu Bog dade zdravlje, da se što prije oporavi i da primi u svoje snažne ruke, koje se ne mogu ničim i po nikom nadomjestiti, da primi što prije ponovo vodstvo narodnih posala. (Burni pljesak.)

Evo nas ovdje svih, da se zajednički bez ikakovih uslova primimo posla, koji je danas osobito težak, da se primimo posla, od kojega zavisi budućnost našega hrvatskoga naroda kao također i budućnost naroda naših dragih drugova iz Crne Gore i Slovenije, kao i svih onih, koji u ovoj državi muče težku muku i bore se ne za to, da ma kome učine krivo, nego se bore za to, da ova težka muka mine svih nas i da nas ogrije sunce, koje može prosijati samo u slobodi i u podpunom uživanju prava narodnih.

Evo nas ovdje, da pomognemo u ovom poslu, da mi Hrvati u prvom redu oživotvorimo ono, bez čega ne možemo da budemo, a to je sloboda hrvatskoga naroda, koja je u tome, da on sam i nitko drugi u njegovoj kući određuje, što ima da bude!

Ja ne ću dalje da duljim. Htio sam sa ovo malo riječi da dadem izražaja svojem unutrašnjem zadovoljstvu i da Vašem lijepom bratskom dočeku odam poštovanje i zahvalnost, kako to i zaslužuju Vaša otvorena srdca. A sada naprijed bez obzira, kakve nas težkoće čekaju, pripravni, da

Zadnji trenutci Aleksandra Posljednjega

sve žrtvujemo za veliku stvar, za koju smo se složili! (Tako je! Buran pljesak.)

Ugledajmo se u one koji su poginuli u beogradskoj skupštini i u one koji su težko nastradali, a koji su još hvala Bogu na životu. Pokojnicima neka Bog da mir, a živim ranjenicima neka Bog da zdravlje, da mogu opet u podpunoj snazi zajedno s nama biti ovdje pod vodstvom narodnog vođe Stjepana Radića. (Burni pljesak: Živio!) ("Narodni Val" od 4. kolovoza 1928.)

Dne 8. kolovoza 1928. umro je Predsjednik Hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić od zadobivenih rana u beogradskoj skupštini, a dne 11. kolovoza održao je dr Vladko Maček na žalobnoj sjednici Kluba

Seljačko-demokratske koalicije u Hrvatskoj sabornici historijski govor, u kome je rekao ovo:

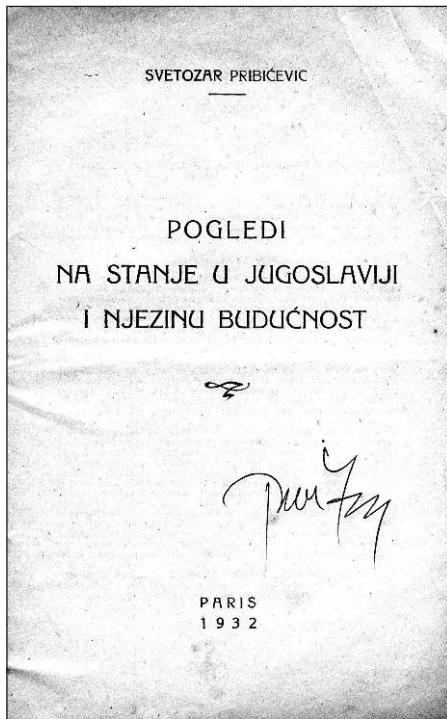
"Iz prava hrvatskog seljačkog naroda, da sam sobom vlada, slijedi logičkom nuždom i pravo toga naroda na svoju slobodnu državu Hrvatsku, i zato je Stjepan Radić, sastavljajući još godine 1904. program Hrvatske seljačke stranke, stavio u nj ovu rečenicu:

"Mi Hrvati imamo od starine do danas svoju državu t.j. svoju domovinu (zemljište) sa svojom vladom." A nešto dalje stoji u istom programu ovo: "Iz našega je programa jasno, da Hrvatska seljačka stranka ide za tim, da se hrvatski narod uredi u svoju državu."

Stjepan Radić traži dakle slobodnu hrvatsku državu, kojom treba da vlada hrvatsko seljačtvvo, ali u kojoj osim seljačtva ne može i ne smije biti potisnutih, a kamo li potlačenih pojedinaca, a još manje narodnih cijelina."

«Jasno je, da pojам slobodne Hrvatske izključuje mogućnost zajednice, koja bi značila ograničenje njezine slobode u korist ma kojeg drugog člana zajednice kao takove. Ali ni u korist državne zajednice ne može Hrvatska ograničiti svoje slobode preko granica, koje bi značile sužavanje prava slobodnog hrvatskog naroda, da sam sobom upravlja kao ravnopravni član zajednice.»

«Zajednica se ne stvara, niti itko njoj pristupa, da izgubi slobodu, nego zato, da ojača garancije za svoju slobodu i svoj slobodni narodni napredak. Svaka drugačije uređena zajednica i nije zajednica nego organizirana tiranija, koja nema prava na obstanak i koja mora prije ili kasnije

Svetozar Pribičević: "Slobodan narod ne može trpeti takav režim, a da sam sebe ne osramoti."

Ubijeni atentator Veličko Kerin

propasti»... ("Narodni Val" od 12. VIII. 1928.).

Dokinuće vidovdanskoga ustava dne 6. siječnja 1929. manifestom kralja Aleksandra bilo je podpuno u skladu sa narodnom voljom, napose u skladu sa rezolucijom Hrvatskoga narodnog zastupstva od 1. kolovoza 1928. Nemajući više nikakovog ustavopravnog temelja za dalje izvršivanje vlasti kralj Aleksandar Karađorđević izdaje kao prvi od ukaza ukaz o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi. Svi dalji ukazi kao i oktroirani ili nametnuti ustav od 3. IX 1931. bili su podpuno u skladu sa svim prijašnjim aktima još za onda regenta Aleksandra, kojima se podpuno negira narodno vrhovničtvu uobće, a svaka slobodna misao ili izjava pojedinca napose.

Predsjednik SDK Svetozar Pribićević u obrani suverenih narodnih prava.

Predsjednik Seljačko-demokratske koalicije Svetozar Pribićević u svojoj izcrpivoj knjizi "Diktatura kralja Aleksandra", koja je izšla u Parizu na 324 strane, prepuna dragocjenih dokumenata, u kojoj politički emigrant iz države, kojoj je udarilo temelje Narodno Vijeće dne 1. prosinca, kojemu je Pribićević bio ne samo predsjednik nego i politički vođa, veli u IV. poglavlju "Proglašenje diktature" u odlomku 3. (str. 124.-125.):

"Diktatura kralja Aleksandra prikazana je vanjskom svijetu kao državna nužda.

"Država mora postojati." Odmah mi dolazi u pamet Kelsen, koji je u svom djelu ustavnoga prava rekao, da se uvijek iza tih osiguranja skriva volja silnika, to jest, da država treba da postoji na način, kako je žele oni, koji se služe tim opravdanjem državne nužde.

Da bi Jugoslavija mogla postojati, treba ondje utvrditi jugoslavensku ideju. Ministar Kramer je izjavio, da je diktatura u Jugoslaviji diktatura jugoslavenske ideje. No ta je diktatura podpuno izigrala i obezčastila, ako ne podpuno ubila jugoslavensku ideju. Danas su se Hrvati mnogo više udaljili od Srba iz Srbije nego ikada tijekom povijesti. U Hrvatskoj i u drugim hrvatskim krajevima teče krv radi hrvatskih zastava, koje narod izvješuje, a koje vlasti skidaju. Hrvatska je zastava bila prije rata znak hrvatske samostalnosti; ona je lepršala isto tako na ugarskom parlamentu (ugarsko-hrvatskom), kao znak jednakosti Hrvata i Magjara u zajedničkoj državi. U današnjoj Jugoslaviji hrvatska je zastava zabranjena, dok je srbska zastava po zakonima pravoslavne srbske crkve prijevarom zadržana kao crkvena zastava. U današnjoj Jugoslaviji hrvatska je individualnost tako reći smanjena na ništicu, ona je jednostavno ukinuta. Netko bi mogao reći, da je isto tako i sa srbskom individualnošću, jer su u isto vrijeme zabranjene hrvatske i srbske stranke, hrvatske i srpske zastave, zabranjene su narodne organizacije hrvatske kao i srpske, jer službeno u Jugoslaviji ne postoji ništa osim jugoslavenskog. Diktatura je uvedena upravo zato, da se ostvari jugoslavenska ideja. Ali to nije drugo već maska, pod kojom se bjelodano skriva velikosrbska politika ili točnije politika Srba iz Srbije!"

U poglavlju VII. pod naslovom "Način borbe i uvjeti uspjeha" u odlomku 1. piše Svetozar Pribićević u svojoj knjizi ovo (str. 189.):

"Ne možemo se više vratiti na ustav iz godine 1921. Kralj je dokinuo taj ustav. To bi značilo priznanje monarhije i u isto vrijeme ruglo: nova prisega kralja na Ustav, koji je sam dokinuo. Ne možemo se vratiti na 1. prosinac 1918. Dr Svetislav Popović rekao je na skupnoj sjednici tako zvanoga senata i skupštine u Beogradu dne 27. siječnja 1932., da je 1. prosincem Jugoslavija stvorena činjenicom, što su ustanovljene njezine granice, njezin narod i njezina kraljevska vlast. To je istina, ali je istina i to, da je kraljevska vlast aktom od 1. prosinca ustanovljena kao ograničena a ne kao neograničena. Kralj

Aleksandar je dakle svojim proglašom od 6. siječnja 1929. dokinuo i 1. prosinac. Preostaje jedno jedino rješenje, i to: saziv suverene ustavotvorne skupštine čitavoga naroda, kao da je čitav politički razvoj od 1918. izbrisana. Za tu ustavotvornu skupštinu mora postojati uvjet, da svoje odluke stvara unaprijed određenom većinom, koja će Hrvatima dati podpuno jاستво, da njihovi glasovi ne će biti nadglasani. Moramo se dakle vratiti 2. točci II. člana zaključaka Hrvatskoga Sabora od 29. listopada 1918., koji su jednoglasno primljeni na predlog Svetozara Pribićevića i njegovih drugova. Ta točka glasi:

"Ustavotvorna skupština čitavoga sjedinjenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će konačno kvalificiranom i unapred određenom većinom, koja izključuje svako nadglasavanje, i oblik vladavine i unutrašnje uređenje naše države, osnovane na podpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba."

Dvadeseti lipanj 1928. i šesti siječanj 1929. stvorili su hrvatsku emigraciju, oni su stvorili hrvatske ustaške organizacije. Današnja emigracija hrvatskoga naroda imade jaču legitimaciju od bivšeg Jugoslavenskog odbora da govori u ime hrvatskoga naroda, jer su to zakoniti izabrani njegovi predstavnici. Ne postoji nikakovo hrvatsko pitanje, kako su tobože okrstili pokvareni srbjanski političari težku Golgotu hrvatskoga naroda kroz tamnice i mučionice u borbi za slobodu, postoji hrvatski suvereni narod, koji želi uskladiti svoje družtveno uređenje prema načelima narodnoga vrhovničtveta,

"Politika" 13. listopada 1934. javlja o uhićenju dva atentatorova pomagača

U ustaškoj odori: Mijo Babić, Veličko Kerin i Zvonimir Pospišil

postoji hrvatska državna svijest i povijest, koja traži ostvarenje slobodne hrvatske države, postoji organizirani hrvatski seljački narod, koji traži seljačku državu i seljačku vladu. Postoje historijske činjenice, postoje prekršeni ugovori i obaveze, postoje zahtjevi suverenoga naroda, postoji mučeništvo Hrvata u tamnicama Jugoslavije!

Vođa hrvatskoga naroda i predsjednik Hrvatske seljačke stranke dao je dne 4. VIII. 1935. dopisniku sofijске "Zore" izjavu, koju su pokušale donijeti i zagrebačke "Novosti", ali je ova po jugoslavenskom zakonu o slobodi štampe u "Novostima" od 5. VIII. zaplijenjena:

„Kako je dr Vladko Maček ovdje mislio na rješavanje hrvatskoga pitanja, a kako je u dosadašnjim svojim izjavama i govorima, naročito prilikom velikih manifestacija u Zagrebu, na dan njegova imendana i rođendana, izticao borbu za slobodnu Hrvatsku, novinari su ga upitali, što on misli pod pojmom „slobodna Hrvatska“:

"Pod slobodnom Hrvatskom razumi-jevamo naš (posebni) posve izraziti hrvatski teritorij, na kojemu dolazi do izražaja podpuno slobodni hrvatski narod. Od toga suvereniteta dat će hrvatski narod stanoviti dio zajednici Južnih Slavena, u koliko je to potrebno za zajedničke nastupe prema inozemstvu. Jugoslavenski narod ne postoji. Postoji ovdje narod hrvatski, narod srbski, narod bugarski, narod slovenski, svaki sa svojom podpuno izgrađenom narod-

nom sviješću. Cijela je stvar u tome, da se ti narodi sporazume o međusobnim odnosima, kako da prema vani jedinstveno nastupaju. Dalje od toga ne može se ići, a naročito se ne može, kako se to kušalo zadnjih godina, brisati te pojedine narodne individualnosti, i ukazima, batinama, kundacima, tamnicama i vješalima dekretirati nekakav novi narod. Narod stvara i poništava Bog, a ne mogu tu funkciju njegovu preuzeti ni ministri ni dikta-

tori. Samo ono, što izvire iz naroda, može biti trajno .. "

U jugoslavenskim tamnicama.

«O vjerodostojnosti ovog pričanja, na-
žalost, ne može se sumnjati. Sitni ciga-
retni papirići, na kojim je to napisano i ko-
ji su mi konačno dospjeli u ruke,
svjedoče, koliko je opreznosti trebalo, da
se ta tužba na umoru protura izvan tam-
nice, uzprkos budne pažnje, i papirići
sgužvani, jer bijahu sfrkani u kuglice, iz-
pisani finim j strpljivim pismom, vrlo čit-
ljivim, ali tek pomoću povećala, govore
već sami po sebi. U njima se na prvi
pogled očituje tvrdokorna strpljivost, od-
lučnost, hrabrost, koju su htjela slomiti
mučenja.»

Ovaj uvod piše Francez André Gide (Andre Žid) u članku, koji je izišao pod naslovom „U jugoslavenskim tamnicama“ u pariškom književnom i političkom tjedniku „Vendredi“ („Vandri“ – „Petak“) dne 7. veljače 1936. Pisac užasnut nad strahotom veli, da tome ne stavlja nikakve opazke. Mala papirnata kruglica govori sama: "U tri sata u jutro kuća, koju nastavam, i svi susjedni prilazi, bili su obkoljeni sa 15 detektiva (uhoda) sa naperenim revolverima. Silom su ušli u moj stan. Odmah, nakon što su provalili u mojoj sobu, počeli su me tući pesnicama i držcima revolvera, zatim su me stavili u lance, dok su neki detektivi otišli da potraže svjedočike. Stajao sam bosih nogu na

betoniranom podu moje sobe, jer mi niješu dozvolili, da se obučem. Nakon što su pretražili čitav stan, dali su mi hlače, kaput i moju kapu (niješu mi htjeli dati šešir) i bacili su mi čarape i cipele. Na vratima kuće, prije nego što sam izišao, tukli su me ponovno, gledajući desno i lijevo, da se uvjere, da ih nitko ne vidi, i bacili su me u zatvorena policijska kola. U policijskim kolima, **Vujković** i njegovi pomoćnici udarali sa me držcima revolvera u slabine, dok konačno ne stigosmo na redarstvo, gdje sam se morao popeti u 4. kat pod neprestanim udarcima policajaca. Zatim sam bio oduven u radnu sobu Vujkovića, «specijaliste», za dobivanje priznanja. Svi detektivi "specijalnog odjeljenja", bili su tu sakupljeni i zajednički su me počeli tući. (Sudjelovali su kod mučenja: **Vujković, Kosmajac, Todor Marković, Filjak, Tomić, Jeremić, Bircen, Bjelorus, Guberev** i još neki, čija imena ne poznam.)

"Politika" 19. studenoga 1935. o početku
suđenja atentatorima

(nastavlja se)

LJUDSKI GUBITCI HRVATA U DRUGOME SVJETSKOM RATU I U PORAĆU, KOJE SU PROUZROČILI ČETNICI – JUGOSLOVENSKA VOJSKA U OTADŽBINI I PARTIZANI – NARODNOOSLOBODILAČKA VOJSKA I PARTIZANSKI ODREDI JUGOSLAVIJE/JUGOSLAVENSKA ARMIIJA I JUGOSLAVENSKA KOMUNISTIČKA VLAST

Broj idbeni pokazatelji

U ukupnim ljudskim gubitcima i Hrvatske i Hrvata u Drugom svjetskom ratu i poraću, znatan broj zauzimaju ljudski gubici koje su prouzročili četnici - Jugoslovenska vojska u Otadžbini te partizani - Narodno-oslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i jugoslavenska komunistička vlast.

Demografija, historiografija i viktimalogija, koje su se pozabavile i pitanjem ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu i poraću, rezultirale su mnogobrojnim radovima koji mogu pripomoći razjašnjavanju i ljudskih gubitaka i Hrvatske, i Hrvata, u Drugom svjetskom ratu i poraću koje su prouzročili četnici - JVUO i partizani - NOV i PO Jugoslavije/JA i jugoslavenska komunistička vlast.

Dosadašnja istraživanja demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraću[1] omogućuju spoznaju o približnom, i mogućem, broju žrtava, stradalih i stradalnika.[2] U utvrđivanju demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraću među istraživačima nema znatnijih razilaženja, ali ozbiljne su dvojbe oko broja stradalih i žrtava prema nacionalnoj/etničkoj i ideološkoj/vojnoj pripadnosti, kao i prema mjestu i okolnosti smrti te počinitelju odnosno prouzročitelju smrti.

Raspravljati o ljudskim gubitcima i Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraću, posebice o broju i strukturi žrtava i stradalih te stradalnika i danas je nezahvalan zadatak. Naime, ljudski gubici Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraću, unatoč mnogobrojnim procjenama, izračunima i popisima,

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

jedna je od najkontroverznijih istraživačkih i štoviše najosjetljivijih (dnevno) političkih tema.[3]

Dugotrajnost i intenzitet rata na području Hrvatske odnosno Nezavisne Države Hrvatske i prisutnost znatnih okupacijskih snaga Trećeg Reicha, Italije i Mađarske te djelovanje oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Jugoslovenske vojske u Otadžbini i Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije, imalo je za posljedicu izravne sukobe zaraćenih strana, što je dovelo i do velikih ljudskih gubitaka i među vojnicima i među stanovništvom. Nepomirljive ideologije i politički i vojni interesi suprotstavljenih stran-

na u ratnom sukobu i građanskom ratu umnožili su ljudske gubitke.

*

U Jugoslaviji je poslije Drugoga svjetskog rata namjerno preuveličavan broj i prešućivano i zamagljivano podrijetlo i struktura žrtava i stradalih te stradalnika, što je olakšavalo manipulaciju ljudskim gubitcima.

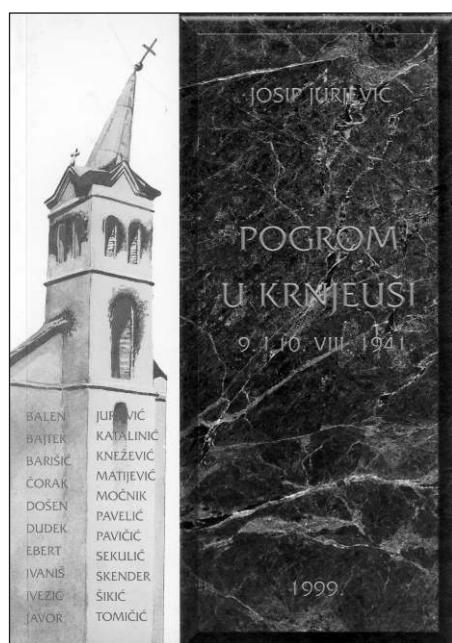
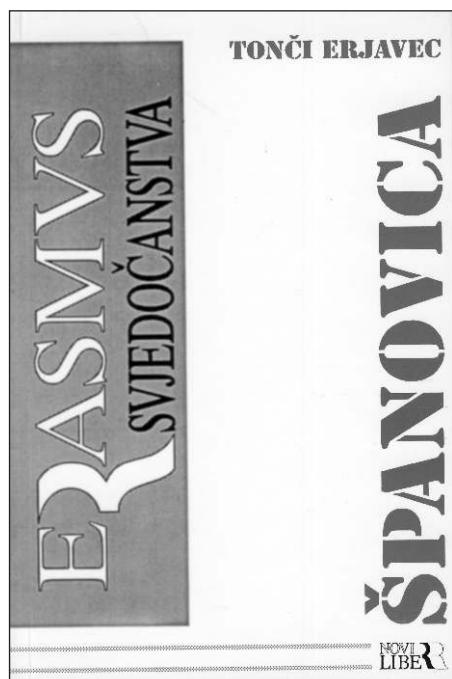
U Jugoslaviji su obavljena tri popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata, 1944. do 1946./1947., 1950. i 1964. Navedeni su se popisi odnosili na one stradele i žrtve koje su uzrokovale u prvom redu okupacijske snage i njihovi suradnici.[4] Poslijeratni jugoslavenski sustav i društvo pokazali su neuljuđenost i krajnju ideološku pristranost, dijeleći ljudske gubitke na podobne i nepodobne odnosno na poželjne i nepoželjne. Jugoslavenski popisi ljudskih gubitaka u Drugom svjetskom ratu nisu, očito je, namjeravali pri-

Mirogoj - ovako su do 6. srpnja 1945. izgledali grobovi hrvatskih vojnika koji su se borili za Nezavisnu Državu Hrvatsku (grobna polja 55, i od 76 do 84)

kupiti podatke odnosno popisati i objaviti sve stradale i žrtve, i vojne i civilne, s naznakom svih počinitelja zaraćenih političkih i vojnih strana, bez obzira na nacionalnu/etničku, vjersku, političku ili vojnu pripadnost.

Popisima iz 1944./1947., 1950. i 1964. nisu bili obuhvaćeni stradali i žrtve koji su u ratu izgubili život od Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije ili snaga protuosovinske koalicije. Kako navedenim popisima nije dobiven očekivani, službeni i javni te *poželjni* broj ljudskih gubitaka od 1,7 milijuna, nego znatno manji broj stradalih i žrtava, njihovi rezultati nisu bi-

Tablica 1

Struktura i broj stvarnih gubitaka Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću prema podacima Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske, 1999.[1]		
Izgubili život kao		Izgubili život po nacionalnosti
Partizani	38.732	Hrvati
Civilne osobe	38.000	Srbci
Ustaška vojnica	18.814	Nijemci
Hrvatsko domobranstvo	13.908	Romi
Oružane snage NDH	9.133	Židovi
Njemačka vojska	1.621	Mađari
Talijanska vojska	206	Česi
Jugoslavenska armija	147	Slovaci
Vojска Краљевине Југославије	101	Talijani
Četničke postrojbe	85	Rusini
Savezničke vojne snage	22	Slovenci
Sile osovine	9	Poljaci
Srpske paravojne postrojbe	2	Ukrajinci
Nepoznato	32.920	Rusi
ukupno	153.700	Austrijanci
		Grci
		Albanci
		Bugari
		Crnogorci
		Rumunji
		Vlasi
		Nepoznato
		ukupno
		153.768
		153.700

* Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999.

[1] Riječ je prethodnim pokazateljima. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH ukinuta je 2002. te popisivanje ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću nije dovršeno.

Tablica 2

Najzastupljenije kategorije stvarnih gubitaka Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Drugome svjetskom ratu i poraću prema podacima Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske, 1999.			
Hrvatska		Bosna i Hercegovina	
153.700		99.228	
Izgubili život kao			
pripadnici Oružanih snaga NDH	31.855	pripadnici Oružanih snaga NDH	12.924
pripadnici NOV i PO Jugoslavije/ Jugoslavenske armije	38.732	pripadnici NOV i PO Jugoslavije/ Jugoslavenske armije	5.259
kao civilno stanovništvo	38.000	kao civilno stanovništvo	44.027

* Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999.

li objavljeni. Štoviše, podatci Komisije za popis žrtava rata Saveznog izvršnog vijeća SFR Jugoslavije iz 1964., najsustavnijega jugoslavenskog popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata, stavljeni su pod embargo, a posljedica je bila ekstremno umnožavanje ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugome svjetskom ratu, posebice srpskih žrtava u NDH i žrtava logora Jasenovac.[5]

U istraživanjima ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu i poraću, prioritet su najčešće imali oni ljudski gubitci, u pravilu *naši*, koji su izazivali nemali emocionalni naboj, potreban za javne rasprave *lijevih*

i(*li*) *desnih*, zaboravljajući da svi stradali i žrtve imaju pravo na grob i sjećanje.

Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske prikupljala je, od 1992. do 1999., podatke o ljudskim gubitcima Hrvatske (i Bosne i Hercegovine) u Drugome svjetskom ratu i poraću te je u popisivanju stradalih i žrtava posvetila pozornost ponajprije Hrvatima i to uglavnom onima koje prethodni popisi ljudskih gubitaka Hrvatske (i Bosne i Hercegovine) u Drugome svjetskom ratu nisu iskazivali, a tek *usput* popisivani su i drugi.

Takvim *selektivnim* pristupom Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava

Tablica 3

Ljudski gubitci Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću, koje su prouzročili četnici – Jugoslovenska vojska u Otadžbini i partizani – Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija prema podatcima Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske, 1999.

Prouzročili ljudske gubitke

Četnici – Jugoslovenska vojska u Otadžbini	4.203 1.628 civila
Partizani – Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija	37.881 7.404 civila

* Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999.

Tablica 4

Ljudski gubitci Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu prema B. Kočoviću i V. Žerjavici		
Kočović	demografski	1.985.000
Žerjavić	gubitci	2.022.000
Kočović	stvarni gubitci	1.014.000
Žerjavić	stvarni gubitci	1.027.000
Kočović	smanjenje	333.000
Žerjavić	nataliteta	326.000
Kočović		638.000 /
	emigracija	654.00
Žerjavić		669.000

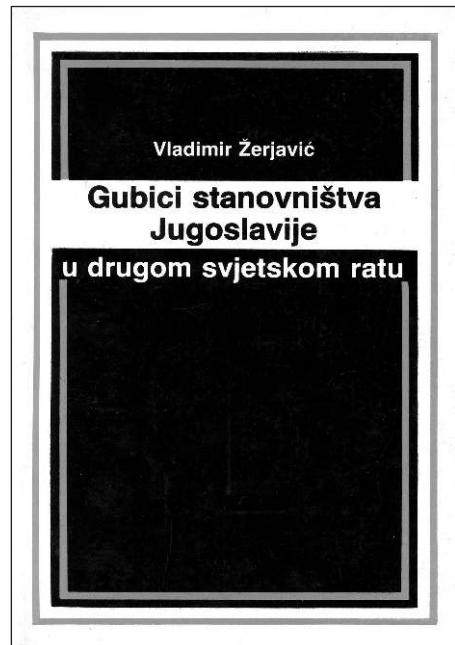
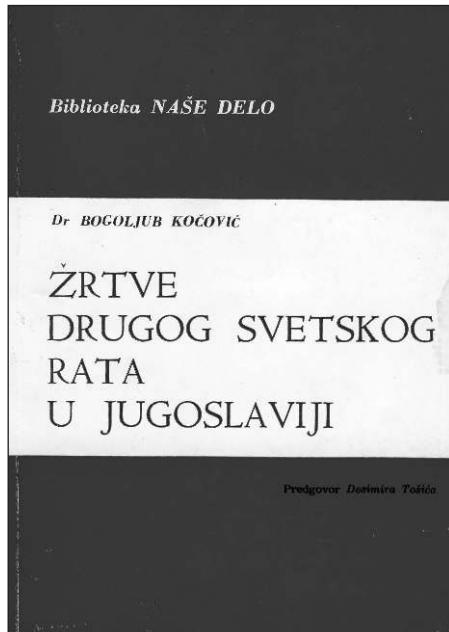
* B. Kočović, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990. – V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989. – V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945. Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

Tablica 5

Demografski i stvarni gubitci Hrvatske u Drugome svjetskom ratu prema B. Kočoviću i V. Žerjavici		
Kočović	demografski	605.000
Žerjavić	gubitci	604.000
Kočović	stvarni	295.000
Žerjavić	gubitci	271.000 /
		295.000

* B. Kočović, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990. – V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989. – V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945. Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

Republike Hrvatske popisala je ukupno 261.415 stradalih i žrtava, od čega 153.700 osoba s područja Hrvatske i 99.228 s područja Bosne i Hercegovine, uglavnom Hrvata, koje su život izgubile tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću. Prema tim podatcima, s područja Hrvatske život je izgubilo kao pripadnici

oružanih snaga NDH - 31.855 osoba, kao pripadnici NOV i PO Hrvatske/Jugoslavije odnosno Jugoslavenske armije - 38.732 osoba te kao civilno stanovništvo - 38.000 osoba, a s područja Bosne i Hercegovine život je izgubilo kao pripadnici oružanih snaga NDH - 12.924 osoba, kao pripadnici NOV i PO Hrvatske/Jugoslavije odnosno Jugoslavenske armije - 5.259 osoba te kao civilno stanovništvo - 44.027 osoba. (Tablice 1 i 2)

Prema podatcima Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću život je izgubilo 79.318 Hrvata s područja Hrvatske, vojnika i civilnog stanovništva. Na području Hrvatske prema tim podatcima za smrt 4.203 osobe, od čega 1.628 civilnih osoba, odgovorni su četnici odnosno Jugoslovenska vojska u Otadžbini, a za smrt 37.881 osobe, od čega 7.404 civilne osobe odgovorni su partizani odnosno pripadnici NOV i PO Hrvatske/Jugoslavije odnosno Jugoslavenske armije.[6] (Tablica 3)

Podaci o ljudskim gubincima Hrvatske (i Bosne i Hercegovine) tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske manjkavi su očito i zbog utjecaja pogreške pamćenja ili zaborava (*Memory effect*), što se je moglo i očekivati. Takav je slučaj zamjetan i kod najstavnijeg jugoslavenskog popisa ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu Komisije za popis žrtava

rata SIV-a SFR Jugoslavije iz 1964.[7] Naime, za mnogobrojne ljudske gubitke o kojima je Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske prikupila podatke, nije utvrđena nacionalna/etnička pripadnost i nije razjašnjeno je li stradali ili žrtva bio vojnik i pripadnik koje vojske ili, pak, nevojna osoba. Tako je za 32.920 osoba s područja Hrvatske nerazjašnjeno jesu li izgubili život kao vojnici, i kojoj su vojscu pripadali ili kao civili, a za 53.768 osoba s područja Hrvatske nije utvrđena nacionalnost/etnička pripadnost stradalog ili žrtve.[8] (Tablica 1)

Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske ukinuta je u svibnju 2002. te popisivanje ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću nije dovršeno.[9]

*

Pitanje ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu postalo je u neposrednom poraću prvorazredno političko pitanje i ostalo takvo do danas. Naime, najveći broj rasprava o ljudskim gubitcima Hrvatske, i Jugoslavije, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, nije znanstveno utemeljen i ima prepoznatljivu ideoološko-promidžbenu podlogu.[10] Pojednostavljen, najčešće je riječ o tome tko i(l) koja strana više i uvjerljivije izmišlja i laže.

Sustavna javna preispitivanja ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Dru-

gome svjetskom ratu javljaju se tek osamdesetih godina 20. stoljeća kada su jugoslavenska vlast i komunistička ideologija počele nezaustavljivo gubiti uvjerljivost.[11] Najsustavniji statistički izračuni ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, u emigraciji B. Kočovića iz 1985.[12] i u Jugoslaviji V. Žerjavića iz 1989.[13], neznatno se razlikuju u nacionalnoj/etničkoj i regionalnoj strukturi, ali ne i u ukupnom broju stradalih i žrtava.

Kočovićeva je procjena stvarnih gubitaka za Jugoslaviju 1,014.000 i demografskih gubitaka 1,985.000, a Žerjavićeva je procjena stvarnih gubitaka za Jugoslaviju 1,027.000 i demografskih gubitaka 2,022.00. Kočovićeva je procjena stvarnih gubitaka za Hrvatsku 295.000 i demografskih gubitaka 605.000, a Žerjavićeva je procjena stvarnih gubitaka za Hrvatsku 271.000 odnosno 295.000 i demografskih gubitaka 604.000. Smanjenje nataliteta stanovništva Jugoslavije zbog ratnih prilika bilo je prema Kočoviću 333.000, a prema Žerjaviću 326.000. Rat je uzrokovao i velike migracije stanovništva izvan Jugoslavije, i Hrvatske. Najviše je migrirali bili Nijemaca, zatim Talijana. Broj migriralih iz Jugoslavije zbog ratnih prilika bio je prema Kočoviću 638.000 odnosno 654.00, a prema Žerjaviću 669.000. Hrvata je iz Jugoslavije migriralo prema Kočoviću 57.000, a prema Žerjaviću 39.000. Prema Žerjaviću ukupan broj migriralih iz Hrvatske od

Migrirali iz Jugoslavije tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću prema B. Kočoviću i V. Žerjaviću	Kočović	Žerjavić
	638.000 / 654.000	669.000
Nijemci	396.000	425.000
Talijani	4.000 [1]	163.000
Srbi	60.000	80.000
Hrvati	57.000	39.000
Mađari	33.000	32.000

* B. Kočović, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990. – V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989. – V. Žerjavić, *Opsešije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910 – 1971.*, *Drustvena istraživanja*, 6-7, Zagreb, 1993. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*. *Casopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 – 1945*, Zagreb, 1997.

[1] Iskazani su podatci za područja u granicama Kraljevine Jugoslavije.

Tablica 7

Stvarni gubici Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu prema B. Kočoviću						
	Srbi i Crnogorci	Hrvati	Muslimani	Židovi	Ostali	ukupno
Bosna i Hercegovina	209.000	79.000	75.000	10.000	9.000	382.000
Crna Gora	45.000	-	4.000	-	1.000	50.000
Hrvatska	125.000	124.000	-	17.000	29.000	295.000
Kosovo	4.000	-	-	1.000	5.000	10.000
Makedonija	7.000	-	1.000	6.000	11.000	25.000
Slovenija	-	-	-	1.000	34.000	35.000
Srbija	114.000	1.000	5.000	8.000	13.000	141.000
Vojvodina	33.000	3.000	1.000	17.000	22.000	76.000
ukupno	537.000	207.000	86.000	60.000	124.000	1.014.000

Od ukupnog broja stvarnih gubitaka Srba i Crnogoraca 537.000, Srba je 487.000, a Crnogoraca 50.000.

U ukupnom je broju stvarnih gubitaka Ostalih: 6.000 Albanaca, 5.000 Mađara, 7.000 Makedonaca, 26.000 Nijemaca, 27.000 Roma, 32.000 Slovenaca i 21.000 ostalih

* B. Kočović, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990.

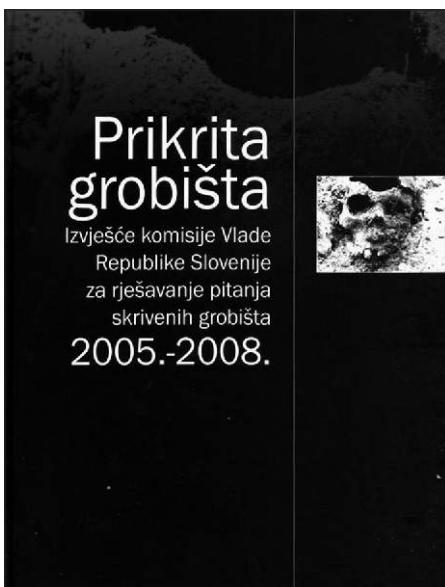
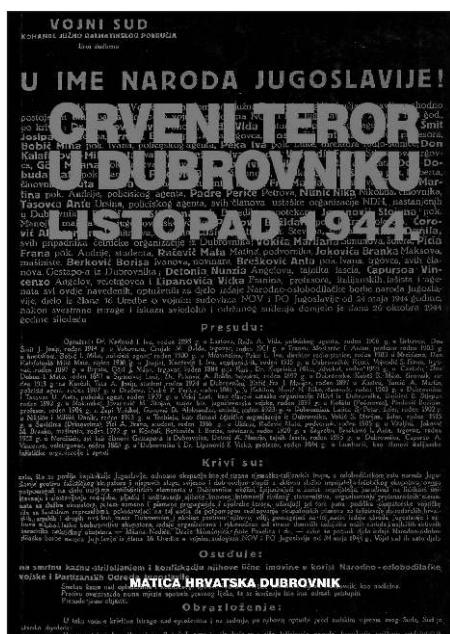
1939. do 1948. iznosi 157.000 osoba.[14] (Tablice 4, 5 i 6)

No, postoje i procjene i izračuni o većem broju migriralih, i kod Hrvata i kod Srba, kao i procjene i izračuni o većem ukupnom broju migriralih iz Hrvatske. Napose je dvojben broj migriralih Talijana.[15]

Tijekom Drugoga svjetskog rata najviše žrtava i stradalih bilo je u Hrvatskoj i Bosni i

Hercegovini, naime na području NDH. Prema Kočoviću od 1,014.000 stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, najviše je imala Bosna i Hercegovina: 382.000, od čega 209.000 Srba i Crnogoraca, 79.000 Hrvata, 75.000 Muslimana, 10.000 Židova i 9.000 ostalih, zatim Hrvatska: 295.000, od čega 125.000 Srba i Crnogoraca, 124.000 Hrvata, 17.000 Židova i 29.000 ostalih te uža Srbija: 141.000, od čega 114.000 Srba i Crnogoraca, 1.000 Hrvata, 5.000 Muslimana, 8.000 Židova i 13.000 ostalih.[16] (Tablica 7)

Prema Žerjaviću od 1,027.000 stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, najviše je imala Bosna i Hercegovina: 316.000, od čega 164.000 Srba, 64.000 Hrvata, 75.000 Muslimana, 9.000 Židova i 4.000 ostalih, zatim Hrvatska: 271.000, od čega 131.000 Srba, 106.000 Hrvata, 2.000 Muslimana, 10.000 Židova i 22.000 ostalih te uža Srbija: 167.000, od čega 142.000 Srba, 13.000 Muslimana, 7.000 Židova i 5.000 ostalih. Žerjavić izračunima stvarnih gubitaka po republika-

Tablica 8

	Srbci	Crnogorci	Hrvati	Muslimani	Židovi	Ostali	ukupno
Bosna i Hercegovina	164.000	-	64.000	75.000	9.000	4.000	316.000
Crna Gora	6.000	20.000	1.000	4.000	-	6.000	37.000
Hrvatska	131.000	-	106.000	2.000	10.000	22.000	271.000
Kosovo	3.000	-	1.000	2.000	-	17.000	23.000
Makedonija	6.000	-	-	4.000	-	7.000	17.000
Slovenija	-	-	-	-	-	33.000	33.000
Srbija	142.000	-	-	13.000	7.000	5.000	167.000
Vojvodina	45.000	-	6.000	-	7.000	25.000	83.000
inozemstvo	33.000	-	14.000	3.000	24.000	6.000	80.000
ukupno	530.000	20.000	192.000	103.000	57.000	125.000	1.027.000

U ukupnom je broju stvarnih gubitaka Ostalih: 18.000 Albanaca, 2.000 Mađara, 6.000 Makedonaca, 28.000 Nijemaca, 8.000 Roma, 42.000 Slovenaca i 11.000 ostalih

* V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989. – V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Jugoslavia - manipulacije sa brojima Second World War victims/Yugoslavie - manipulations sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale/Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsopfern des zweiten Weltkriegs/Jugoslavija - manipulacije žrtvama Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1993. – V. Žerjavić, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

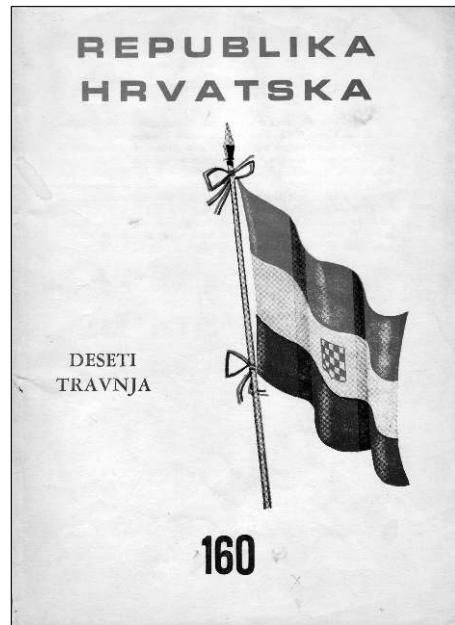
Tablica 9

	Hrvatska	Bosna i Hercegovina	Nezavisna Država Hrvatska
Zemaljska komisija za ratne zločine NR Hrvatske, 1945.	1.729	-	-
F. Tuđman, 1989.	1.372	-	-
M. Sobolevski, Z. Dizdar, I. Graovac, S. Žarić, 1993.	3.500	-	-
V. Žerjavić, 1994./1995. ->	20.000	45.000 12.000 Hrvati 33.000 Muslimani	65.000
	-	-	18.000 Hrvata 29.000 Muslimana
Z. Dizdar, 1995./1996. ->	3.750	-	-
	20.000	45.000 12.000 Hrvati 33.000 Muslimani	65.000
M. Sobolevski, 1999./2000. ->	3.000	-	[20.000 Hrvata] [1]
	3.000	-	-
I. Graovac, 1995./2000./2011.	3.500	-	-
	2.905	-	-
Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH, 1999. [2]	4.203	-	-

* Hrvatski državni arhiv, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 2624/45. – F. Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zloslavlja*, Zagreb, 1989. – M. Sobolevski, Z. Dizdar, I. Graovac, S. Žarić, *Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1993. [rukopis] – V. Žerjavić, *Pognuli, ubijeni i umoreni 1941-1945 /u tisućama/ [Hrvati i Muslimani na području NDH]* [Tablični pregled], Zagreb, 1994. – V. Žerjavić, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997. – V. Žerjavić, O stradanjima u Drugom svjetskom ratu: stradali Hrvati od četnika, stradali Srbi i brod stradalih u Jasenovcu, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 5, Zagreb, 2002. – Z. Dizdar, M. Kujundžić, *Doprinos Hrvatske pobedi antifašističke koalicije*, Zagreb, 1995. – Z. Dizdar, *Cetnički zločini genocida nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini i nad Hrvatima u Hrvatskom tijekom Drugoga svjetskog rata (1941-1945.)*, *Hrvatski seljenički zbornik 1995.-1996.*, Zagreb, 1996. – Z. Dizdar, Četnički zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.-1945.), u: Z. Dizdar, M. Sobolevski, *Prešućivanji četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 1999. – Z. Dizdar, *Cetnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 2002. – M. Sobolevski, *Četnički zločini u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)*, u: Z. Dizdar, M. Sobolevski, *Prešućivanji četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 1999. – M. Sobolevski, *Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu*, Rijeka, god. V, sv. 1-2, Rijeka, 2000. – I. Graovac, *Žrtve četnika u Hrvatskoj 1941.-1945. godine. Sociološki aspekti*, Doktorski rad, Zagreb, 1995. – I. Graovac, *Postljedice državotvorne ideje i nacionalno-integralističke ideologije četničkog pokreta na primjeru stradalih Hrvata i Srba od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj*, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 1, Zagreb, 2000. – I. Graovac, *Otvara li demokracija mogućnost prestanka manipulacija stradalima?* Primjer: razlike u utvrđivanju broja stradalih od četnika 1941.-1945., u: Hrvatskoj, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 4, Zagreb, 2001. – I. Graovac, *Stradali Hrvati i Srbi od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj*, u: I. Graovac, D. Cvetković, *Ljudski gubici Hrvatske 1941.-1945. godine: pitanja, primjeri, rezultati...*, Zagreb, 2005. – I. Graovac, *Otvara li demokracija mogućnost prestanka manipulacije stradalima?* Primjer: razlike u utvrđivanju broja stradalih od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, u: I. Graovac, D. Cvetković, *Ljudski gubici Hrvatske 1941.-1945. godine: pitanja, primjeri, rezultati...*, Zagreb, 2005. – Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999. – I. Graovac, *Stradali od četnika u Hrvatskoj 1941.-1945. godine. Prilog istraživanju: struktura stradalih*, Zagreb, 2011.

[1] M. Sobolevski je kasnije pojasnio, da ova brojka objavljena u knjizi Z. Dizdar, M. Sobolevski, *Prešućivanji četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 1999. nije njegov navod

[2] Riječ je prethodnim pokazateljima. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH ukinuta je 2002. te popisivanje ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću nije dovršeno.

Katalinićeva studija objavljena je u časopisu "Republika Hrvatska"

ma i pokrajinama i nacionalnim/etničkim skupinama dodaje i oko 80.000 Jugoslovana, od čega 33.000 Srba, 24.000 Židova, 14.000 Hrvata, 3.000 Muslimana i 6.000 ostalih, koji su tijekom Drugoga svjetskog rata život izgubili u inozemstvu.[17] (Tablica 8)

Tako ukupni brojevi stvarnih gubitaka prema Žerjavićevim izračunima po republikama i nacionalnim/etničkim skupinama mogu biti neznatno različiti odnosno veći. Naime, prema Žerjaviću, Hrvatska je tijekom Drugoga svjetskog rata izgubila oko 295.000 osoba, od čega 137.000 Srba i 118.000 Hrvata. Bosna i Hercegovina je izgubila oko 328.000 osoba, od čega 170.000 Srba, 78.000 Muslimana i 66.000 Hrvata.[18]

No Kočović se nije, kao što je nastao Žerjavić, u svojim izračunima/procjenama ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu upuštao u određivanje broja stradalih i žrtava prema ideološkoj/vojnoj pripadnosti i ideološkog/vojnog počinitelja odnosno prouzročitelja smrti.

Postoje i noviji opsežni kritički osvrti na Kočovićeve i Žerjavićeve izračune demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, kao primjerice K. Katalinića, R. Petrović, Ž. Đorđevića, J. Jurčevića, T. Dulića i D. Vrućinića, manje ili više utemeljeni i održivi.[19]

Na temelju jugoslavenskih popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata, iz 1945. odnosno 1946./1947., 1950. i 1964., jugoslavenskih popisa stanovništva iz 1931. i 1948. te prepostavkama o ratnim i neposrednim poslijeratnim migracijama izvan Jugoslavije i Jugoslavenima koji su život izgubili na *neprijateljskoj* strani, dobiva se okvirni broj demografskih i stvarnih gubitaka. Uvažavajući sve pokazatelje i prepostavke nezaobilazne izračunavanju ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, demografski gubitci mogu iznositi oko 2 milijuna, a stvarni gubitci oko 1 milijun. Znatnija povećanja demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu najčešće su prilagođavanje metodologije izračunavanja za potrebe *prihvatljivih* demografskih i stvarnih gubitaka pojedine nacionalne/etničke skupine.

U istraživanju i broja i imena i etničke/nacionalne pripadnosti i vjerske i socijalne i zavičajne i rodne i starosne strukture ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i počnu problem je ponajprije pomanjkanje izvornog arhivskog gradiva. No, u istraživanju ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i počnu problem je najčešće, ne samo pomanjkanje izvora i vjerodostojnih pokazatelja, nego i "dobre volje" da se određena pitanja valjano obrade.

*

U hrvatskoj iseljeničkoj historiografiji i publicistici brojevi Hrvata koji su tijekom Drugoga svjetskog rata život izgubili od četnika odnosno Jugoslovenske vojske u Otadžbini su različiti, uglavnom *prenaglašeni* sve do nemogućih navoda, da su četnici - JVUO i komunisti pobili milijun Hrvata.[20] U hrvatskoj historiografiji, pak, navodili su se različiti brojevi o stradalim i žrtvama od četnika - JVUO i na području Hrvatske, i do 20.000 i na području NDH, i do 50.000 odnosno 65.000. Navodi poimeničnih popisa stradalih i žrtava te procjene povjesničara i izračuni demografa su često i oprečni.

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 1945. je popisala 1.729 osoba, civilnog stanovništva, čiju su smrt na području Hrvatska

Tablica 10

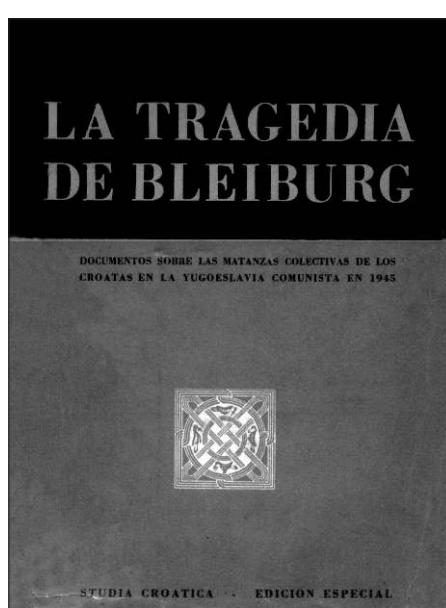
Bleiburg i "križni put", 1945. procjene, izračuni i popisi		
G. J. Prpic (procjena)	više od 1.000.000	uglavnom Hrvata
O. Knezović i J. I. Prcela (procjena)	600.000	uglavnom Hrvata
D. Crijen (procjena)	500.000	uglavnom Hrvata
B. M. Karapandžić (procjena)	250.000	Hrvata, Slovenaca, Srba i Crnogoraca
I. Bogdan i V. Nikolić (procjena)	oko 200.000	Hrvata 200.000 i Slovenaca 12.000
V. Žerjavić (izračun)	oko 70.000	Hrvata i Muslimana 45.000 do 55.000 Slovenaca 8.000 do 10.000 Srba i Crnogoraca oko 2.000
K. Katalinić (izračun)	minimalno 85.000, vjerojatno 135.500 maksimalno 198.500	Hrvata i Muslimana
M. Šimundić (procjena)	oko 125.000	Hrvata
Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH (poimenični popis)	13.300 [1]	uglavnom Hrvata
M. Portmann (procjena)	oko 80.000	Hrvata, Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Slovenaca i Nijemaca
Z. Dizdar (procjena)	više od 50.000 oko 62.000	Hrvata

* G. J. Prpic, *Tragedies and Migrations in Croatian History*, Toronto, 1975. – O. Knezović, *Pokolj hrvatske vojske 1945. Dokumenti o životima Srbâ nad Hrvatima*, Chicago, 1960. – J. I. Prcela, S. Guldescia, *Operation Slaughterhouse. Eyewitness Accounts of Postwar Massacres in Yugoslavia*, Philadelphia, 1970., Pittsburgh, 1995. – D. Crijen, Bleiburg, *Hrvatska revija*, god. XVI, sv. 2-4, Paris, 1966. – B. M. Karapandžić, *The Bloodiest Yugoslav Springs 1945 - Tito's Katyn and Gulags*, New York, 1980. – B. M. Karapandžić, *Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titov Katini i Gulazi*, Cleveland, 1976., Beograd, 1990. – I. Bogdan (ed.), *La Tragedia de Bleiburg. Documentos sobre las matanzas en masa de los croatas en Yugoslavia comunista en 1945*, Buenos Aires, 1963. – V. Nikolić, F. Nevistić, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, Barcelona, 1976, Barcelona, 1977., Zagreb, 1993. – V. Žerjavić, *Opsesija i megalomanija oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.*, Časopis za suvremenu povijest, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997. – K. Katalinić, *Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.*, Republika Hrvatska, god. XXXVIII, br. 160, Buenos Aires, 1988. – K. Katalinić, Broj bleiburških žrtava, u: J. Marević (ur.), *50 godina Bleiburga*, Zagreb, 1995. – M. Šimundić, *Hrvatski smrtni put (Prilog novoj hrvatskoj povijesti)*, Split, 2001. – Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999. – M. Portmann, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien, 2002. – M. Portmann, *Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)*, Tokovi istorije, 1-2, Beograd, 2004. – Z. Dizdar, *Stradanja Hrvata u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega*, u: V. Kapitanović (prijevod), *Crkva i društvo uz Jadran. Vrela i rezultati istraživanja*, Zbornik, Split, 2001. – Z. Dizdar, *Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice)*, Senjski zbornik, god. 32, br. 32, Senj, 2001.

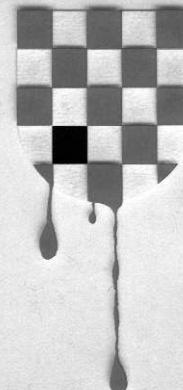
prouzročili četnici - JVUO.[21] Pozivajući se na dostupne izvore, F. Tuđman 1989. navodi da su na području Hrvatska četnici - JVUO odgovorni za smrt 1.372 osobe, uglavnom pripadnike NOV i PO Jugoslavije/JA, što je brojčano najmanji navod u historiografiji.[22]

Nakon toga, M. Sobolevski, Z. Dizdar, I. Graovac i S. Žarić na temelju istraži-

vanja, ponajprije poimenične identifikacije, 1993. procjenjuju da su četnici - JVUO na području Hrvatske odgovorni za smrt oko 3.500 osoba.[23] Izračuni odnosno procjene V. Žerjavića o broju onih

BLEIBURŠKA TRAGEDIJA HRVATSKOGA NARODA

Tablica 11

Jugoslavena život izgubilo na neprijateljskoj strani tijekom Drugoga svjetskog rata, 1941.-1945. prema V. Žerjaviću	
Bosna i Hercegovina	70.000
Srbija	69.000
Hrvatska	52.000
Slovenija	10.000
Crna Gora	7.000
Makedonija	1.000
ukupno	209.000

* V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989 – V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.*, Časopis za suvremenu povijest, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću. Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

čiju su smrt na području Hrvatske prouzročili četnici - JVuO su različiti. Žerjavićevi su prvotni navodi 1994. da su četnici - JVuO odgovorni za smrt oko 20.000 osoba na području Hrvatske i oko 45.000 osoba, od čega oko 12.000 Hrvata i 33.000 Muslimana, na području Bosne i Hercegovine, ukupno oko 65.000 osoba. Kasniji su Žerjavićevi navodi da su na području NDH četnici - JVuO odgovorni za smrt oko 47.000 osoba, od čega oko 18.000 Hrvata i oko 29.000 Muslimana.[24] Z. Dizdar je 1995. procjenjivao da su na području Hrvatske četnici - JVuO odgovorni za smrt oko 3.750 osoba, a zatim, pozivajući se na Žerjavićeve izračune odnosno procjene, izvodi nagli zaokret i navodi da su četnici - JVuO odgovorni za smrt oko 32.000 Hrvata, oko 20.000 na području Hrvatske i oko 12.000 na području Bosne i Hercegovine te oko 33.000 Muslimana, ukupno oko 65.000 osoba.[25] M. Sobolevski, pak, na temelju poimenične identifikacije 1999. procjenjuje da su na području Hrvatske četnici - JVuO odgovorni za smrt oko 3.000 osoba, a na području Jugoslavije, na temelju Žerjavićevih izračuna odnosno procjena, oko 20.000 Hrvata.[26] (Sobolevski je kasnije pojasnio da brojka od 20.000 nije njegov navod.[27]) I. Graovac najprije procjenjuje da su četnici - JVuO na području Hrvatske prouzročili smrt oko 3.500 osoba, a zatim 1995. na temelju poimenične identifikacije utvrđuje da je broj stradalih i žrtava najmanje 2.786, odnosno kasnijom korekcijom brojku povećava na 2.905 osoba[28], i tada je naprasno

Draža Mihailović, zapovjednik Jugoslovenske vojske u otadžbini

Momčilo Đuić, zapovjednik Dinarske četničke divizije

stao, i s istraživanjima i sa zaključkom. Naime, razvidno je da I. Graovac u *staro-novom* uradku iz 2011. arhivsko gradio i literaturu, u međuvremenu dostupne i objavljene, nije konzultirao.[29]

Da bi broj stradalih i žrtava koje su na području Hrvatske prouzročili četnici - JVuO trebao biti drukčiji, upućuje uz mnogobrojne objavljene žrtvoslove za Hrvatsku, i izvješće Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike

Hrvatske, koja je u utvrđivanju ljudskih gubitaka posvetila pozornost ponajprije Hrvatima i to uglavnom onima koje raniji popisi, koji su bili temelj poimeničnom popisu na koji se poziva I. Graovac, nisu iskazivali. Naime, Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH do 1999. je popisala 4.203 osobe čiju su smrt na području Hrvatska prouzročili četnici - JVuO.[30] (Tablica 9)

Nakon svega, Z. Dizdar 2012., uz navod da su četnički zločini nakon 1945. ug-

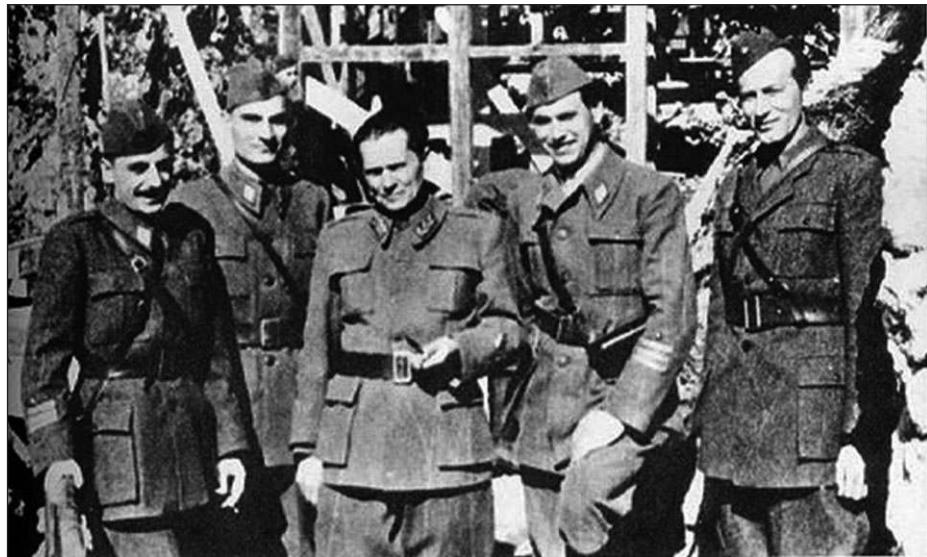
Tablica 12

Žrtve koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast u Jugoslaviji, 1943. do 1948. prema M. Portmannu			
1943. do 1945.	Dalmacija, Istra i Hrvatsko Primorje	Talijani, uglavnom civilno stanovništvo, ali i vojnici, ratni zarobljenici Talijani i Nijemci i drugi "narodni neprijatelji" i politički neistomišljenici	10.000
jesen 1944.	Beograd	Srbi, kvislinzi, kolaboranati, "narodni neprijatelji" i politički neistomišljenici	10.000
jesen 1944.	Srbija i Vojvodina	Srbi, kvislinzi, kolaboranti, "narodni neprijatelji" i politički neistomišljenici	10.000
od jeseni 1944.	Vojvodina	Madari, uglavnom civilno stanovništvo	5.000
od potkraj 1944. do početka 1948.	Banat, Bačka, Baranja, Srijem, Slavonija i Slovenija	Nijemci civilno stanovništvo, ubijeni odnosno uglavnom život izgubili u logorima	50.000
od siječnja do ožujka 1945.	Kosovo	Albanci, uglavnom civilno stanovništvo	2.000
od svibnja do kolovoza 1945.	Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Vojvodina	ratni zarobljenici Hrvati, Bošnjaci, Srbi, Crnogorci, Slovenci, Nijemci, uglavnom vojnici, ali i civilno stanovništvo	80.000
svibanj 1945.	Bosna i Hercegovina	srpski i crnogorski četnici, ratni zarobljenici	10.000
od svibnja 1945. na području Jugoslavije do 1948.		kvislinzi, kolaboranti, "narodni neprijatelji" i politički neistomišljenici	3.000
			ukupno 180.000

* M. Portmann, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien, 2002. – M. Portmann, *Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)*, *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd, 2004.

lavnom prešćivani (!?) i da većina žrtava nije bila zabilježena, tako da je nepoznat točan broj žrtava koje su tijekom Drugoga svjetskog rata prouzročili četnici - JVUO, tvrdi da je do sada dokumentirano, istraženo i popisano više od 50.000 ubijenih i umrlih Hrvata i Bošnjaka, mahom civila. No ova brojka žrtava koje su prouzročili četnici - JVUO, "više od 50.000", očito je "odoka", jer nije pojašnjeno koji žrtvoslovi i slična izdanja su to popisali, koliko žrtava iskazuje pojedini popis i je li i kako izvršena provjera i revizija podataka.[31]

Jugoslovenska vojska u Otadžbini kao prvenstvenu ulogu imala je pružanje otpora okupatoru u Srbiji, i pružala je aktivan otpor, izbjegavajući sukobe širih razmjera. No, četnički pokret na području

Josip Broz Tito s dijelom Vrhovnog štaba

NDH je ipak nešto sasvim drugo. Nije su tu radilo samo o zaštiti srpskog stanovništva, nego i o borbi protiv samostalne hrvatske države, ma kakva ona bila. U talijanskoj okupacijskoj zoni uspeli su se nagoditi s talijanskim vojnim instancama. Dakle, i dalje su se borili protiv NDH, ustaša, partizana, ali ne i protiv talijanskih vojnih snaga. Na području NDH neke su četničke skupine pružale otpor njemačkim vojnim snagama i snagama NDH, a druge, pak, nagodili su se s njima i preduzimale zajedničke vojne akcije protiv partizana. Pojedine četničke skupine u NDH primale su opremu, naoružanje i plaću od NDH, službeno sudelovale u proslavama 10. travnja, dana državnosti NDH, itd. Četnička mimikrija tijekom Drugoga

svjetskog rata i suradnja s njemačkim, talijanskim i hrvatskim oružanim snagama i vlastima na području NDH ipak je pokazala, da su im glavni neprijatelji komunisti i partizani. Pojedine četničke skupine u NDH, posebice na području Bosne i Hercegovine, imale su izražene protukatoličke i protuslimanske nakane i djelevanja. Neupitno je, da se četnički pokret zalagao za kontinuitet Kraljevine Jugoslavije, s prvenstvom Srbije. Četnici u NDH branili su srpsko stanovništvo od ustaša. No, u njihovim osvetničkim akcijama u Bosni i Hercegovini stradali su mnogobrojni katolici i muslimani, koji u ustaškim zločinima nisu sudjelovali. Među četnicima bilo je mnogo i onih koji su Hrvate i muslimane držali kolektivno

Tablica 13

Republika ili pokrajina	ukupno	pali borci	ukupno žrtava	od toga		kvizlinzi i kolaboracionisti
				u naseljima	u logorima	
Bosna i Hercegovina	316.000	72.000	174.000	89.000	85.000	70.000
Crna Gora	37.000	15.000	15.000	14.000	1.000	7.000
Hrvatska	271.000	66.000	153.000	105.000	48.000	52.000
Makedonija	17.000	14.000	2.000	2.000	-	1.000
Slovenija	33.000	12.000	11.000	8.000	3.000	10.000
Srbija	273.000	58.000	146.000	67.000	79.000	69.000
Srbija van pokrajina	167.000	42.000	92.000	39.000	53.000	33.000
Vojvodina	83.000	10.000	46.000	20.000	26.000	27.000
Kosovo	23.000	6.000	8.000	8.000	-	9.000
Jugoslavija	947.000	237.000	501.000	285.000	216.000	209.000

* V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989 – V. Žerjavić, *Stradanja Jugoslavena u drugom svjetskom ratu*, *Viktimalogija*, god. 1, br. 1-2, Zagreb, 1990. – V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Yugoslavie - manipulations with the numbers of Second World War victims/Yugoslavie - manipulations sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale/Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsopfern des zweiten Weltkriegs/Jugoslavija - manipulacije žrtvama Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1993. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

odgovornima za ustaške zločine nad Srbinima u NDH. Četnički pokret u NDH bio je usmjeren prvenstveno protiv pripadnika NOV i PO Jugoslavije/JA i njihovih suradnika, bez obzira na nacionalnu pripadnost te i protiv Hrvata i Srba koji su surađivali s partizanima, ali i protiv Srba koji su iskazivali lojalnost NDH.[32]

Među žrtvama i stradalima, uz civilno stanovništvo i poginuli su u borbama s četnicima - JVUO, a dio ih je ubijen kao zarobljenici. No primjetno je da se ponекad, i u izvorima i u literaturi, zločine koje je počinila talijanska i njemačka vojska, pa i partizani pripisuje četnicima - JVUO.[33]

Pitanje za smrt koliko Hrvata i Bošnjaka su tijekom Drugoga svjetskog rata odgovorni četnici - Jugoslovenska vojska u Otadžbini, unatoč često i *žestokim raspravama* o načinu utvrđivanja toga broja, ostalo je otvoreno. Naime, i dalje se uporno zastupaju različito utemeljeni pokazatelji i brojevi, čiji se pobornici pozivaju ili na poimenične popise ili na izračune ili, pak,

Tablica 14

Struktura stvarnih gubitaka Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraću prema V. Žerjaviću		
Oružane snage NDH	69.000	71.000
NOV i PO Jugoslavije/JA	46.000	43.000
civilno stanovništvo, izravan teror i logori	60.000	64.000
ukupno	175.000	178.000

* V. Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992. – V. Žerjavić, *Poginuti, ubijeni i umoreni 1941-1945 u tisućama/ Hrvati i Muslimani na području NDH* [Tablični pregled], Zagreb, 1994. – V. Žerjavić, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995. – V. Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.

Tablica 15

Struktura stvarnih gubitaka Hrvata i Muslimana u NDH prema V. Žerjaviću				
Hrvatska + istočni Srijem	ukupno	kao pripadnici NOV i POJ/JA	kao pripadnici Oružanih snaga NDH	kao civilno stanovništvo, žrtve u izravnom teroru i u logorima
Hrvati	106.000	28.000	45.000	33.000
Hrvati u Srijemu	5.000	1.000	2.000	2.000
Muslimani	2.000	-	1.000	1.000
ukupno	113.000	29.000	48.000	36.000
prouzročili smrt				
Nijemci	12.000	8.000	-	4.000
Talijani	6.000	3.000	-	3.000
Oružane snage NDH	19.000	10.000	-	9.000
Četnici	20.000	8.000	-	12.000
NOV i POJ/JA	56.000	-	48.000	8.000
ukupno	113.000	29.000	48.000	36.000
Bosna i Hercegovina - Hrvati				
prouzročili smrt				
Nijemci	5.000	2.000	-	3.000
Talijani	3.000	1.000	-	2.000
Oružane snage NDH	16.000	8.000	-	8.000
Četnici	12.000	6.000	-	6.000
NOV i POJ/JA	28.000	-	22.000	6.000
ukupno	64.000	17.000	22.000	25.000
Bosna i Hercegovina - Muslimani				
prouzročili smrt				
Nijemci	10.000	5.000	1.000	4.000
Talijani	5.000	1.000	1.000	3.000
Oružane snage NDH	10.000	3.000	-	7.000
Četnici	33.000	2.000	11.000	20.000
NOV i POJ/JA	17.000	-	15.000	2.000
ukupno	75.000	11.000	28.000	36.000
prouzročili smrt Hrvata i Muslimana u NDH				
Nijemci	27.000	15.000	1.000	11.000
Talijani	14.000	5.000	1.000	8.000
Oružane snage NDH	45.000	21.000	-	24.000
Četnici	68.000	16.000	11.000	41.000
NOV i POJ/JA	101.000	-	85.000	16.000
Hrvati i Muslimani izgubili život u NDH	252.000	57.000	98.000	97.000
Hrvati i Muslimani iz NDH izgubili život u inozemstvu	17.000	4.000	1.000	12.000
Hrvati	14.000	4.000	-	10.000
Muslimani	3.000	-	1.000	2.000
Hrvati i Muslimani iz NDH sveukupno izgubili život	269.000	61.000	99.000	109.000

* V. Žerjavić, *Poginuli, ubijeni i umoreni 1941-1945 u tisućama* / [Hrvati i Muslimani na području NDH] [Tablični pregled], Zagreb, 1994.

na procjene te ignoriraju drukčiji pokazatelji. Primjetno je da se uglavnom *reciklira*, a ustvari nema sustavnih istraživanja.

*

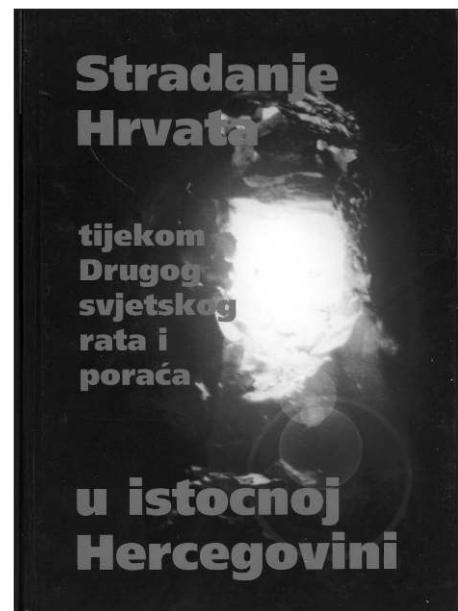
U Jugoslaviji je u navođenju velikog broja ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu zanemarena činjenica da je jedan broj njih život izgubio na *neprijateljskoj* strani, ili poginuo u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske

armije ili, pak, bio njihovim žrtvama tijekom rata ili u poraću.

U publicistici i historiografiji su objavljeni mnogobrojni navodi, podatci i dokumenti o tome kako su postrojbe NOV i POJ/JA djelovale i odnosile se prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilnom stanovništvu, tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata, a i u neposrednom poraću.[34]

Izvješćujući o razlozima likvidacije domobranskih časnika i vojnika koji su se odazvali "Posljednjem pozivu" odnosno amnestiji J. Broza Tita od 30. kolovoza 1944., Treći odsjek Odjeljenja za zaštitu naroda VI. korpusa NOV i PO Jugoslavije iznosi, 15. siječnja 1945., stajalište da "Bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas".[35]

Upute Trećeg odsjeka OZN-e Prve armije podređenim divizijskim opunomoćenicima OZN-e, od 6. svibnja 1945., kada su se jedinice Jugoslavenske armije pripremale za oslobađanje Zagreba, jasno prikazuju postupak sa zarobljenicima. ("[...] sve zarobljenike i druga lica koje brigade budu hvatale i upućivale diviziji, uzimati u postupak i prečićavati. Ovo ne znači, da brigade treba sve zarobljenike da upućuju vama, nego one čiste na licu mesta, a ono što ostane, što se prikupi posle toga, koje brigade usled svojih vojničkih zadataka neće imati vremena da čiste, neka šalju vama. [...] Stav prema zarobljenim oficirima i zarobljenicima važi prema ranijim uputstvima. Oficire čistite sve redom, osim ako za nekoga dobijete od OZN-e ili partije da ga ne treba likvidirati. Uopšte u čišćenju treba biti energičan i nemilosrdan. [...]"] [36] Upute OZN-e za likvidacije zarobljenih neprijatelja bile su jasne i nedvojbene: "Sve ustaše i SS-ovce likvidirati, naročito oficire. Također likvidirati i domobranske oficire, osim onih koji su prema podacima partiske organizacije ili OZNE sarađivali sa NO pok-

retom.”[37] Posebno je znakovito okrutan odnos prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima ranjenicima i bolesnicima, koji su izvansudski likvidirani.[38]

Poimenične, pak, podatke o ljudskim gubitcima Hrvata, ali i drugih, tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, koje su prouzročili i četnici odnosno JVUO i poglavito partizani odnosno NOV i POJ/JA i komunistička vlast, donose mnogobrojni žrtvoslovi, koji popisuju stradale i žrtve iz različitih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine.[39] I o izrazito velikim stradanjima i žrtvama Katoličke crkve u Drugome svjetskom ratu i poraću, koja su prouzročili i JVUO i poglavito NOV i POJ/JA i komunistička vlast, postoje mnogobrojni radovi i žrtvoslovi.[40]

Naglasak je većine žrtvoslova na ratnim i poslijeratnim ljudskim gubitcima Hrvata. Tome je, očito, i razloga. Jer, najveći broj navedenih osoba, u prvom redu Hrvata, nije ranije u popisima ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata zabilježen, ma koji tomu razlozi bili. Uz nepotpunosti i pogreške, navode koje ovi prilozi donose o poginulim, ubijenim i od posljedica ranjavanja i bolesti umrlim osobama, o tisućama odnosno desetcima tisuća onih koji su život izgubili, posebice na “križnom putu” i u poslijeratnim zarobljeničkim, internacijskim i kažnjeničkim logorima teško je osporavati.[41]

*

Po broju ljudskih gubitaka, slučaj Bleiburg i “križni put” ogledni su primjer partizanske i komunističke represije i zločina odnosno “obračuna s narodnim neprijateljem” u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

Pod pojmom Bleiburg i “križni put” historiografija podrazumijeva događaje krajem Drugoga svjetskog rata na jugoslavensko (slovensko) - austrijskoj granici, u svibnju 1945., posebno događaje vezane uz završne borbe, odnosno djelovanje Jugoslavenske armije koja je opkolila i zarobila vojne postrojbe Trećega Reicha i Nezavisne Države Hrvatske te druge jugoslavenske protukomunističke snage, ponajprije srpske i crnogorske četnike, kojo su se povlačile na liniji Celje -

Hrvatski vojnici i civili na povlačenju prema Austriji

Slovenj Gradec - Dravograd - Bleiburg, zatim uz britansko izručivanje zarobljenika iz Austrije Jugoslavenskoj armiji, kada je neutvrđen broj pripadnika oružanih snaga, ponajprije NDH i Trećeg Reicha, ali i slovenskih domobrana, crnogorskih i srpskih četnika, kao i civila koji su bili u zbjegu, pogubljen kraj Dravograda i Maribora, u Kočevskom Rogu i u nekim drugim slovenskim mjestima te uz tzv. “marševe smrti” odnosno “križne putove”, kojima su zarobljenici vraćani u logore u Jugoslaviji.[42]

U mnogobrojnoj literaturi o Bleiburgu i “križnom putu”, koja donosi različite procjene, izračune i navode, broj stradalih i žrtava kreće se u rasponu od oko 50.000 do, posebice kod hrvatskih, a i srpskih emigrantskih autora, najčešće 200.000, 250.000, ali i do 500.000 i 600.000 te i nevjerojatnih više od 1 milijun poginulih i ubijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.[43] Ukupni stvarni gubitci vezani uz slučaj Bleiburg mogli bi, prema uglavnom prihvaćenim, i mogućim statističkim izračunima, iznositi najmanje oko 70.000 do 80.000, a gubitci Hrvata oko 50.000 do 55.000.[44] Prema

Žerjaviću na Bleiburgu i “križnom putu” život je izgubilo najviše Hrvata 45.000 i Muslimana 4.000 odnosno Hrvata i Muslimana 45.000 do 55.000, zatim Slovenaca 8.000 do 10.000 i Srba i Crnogoraca oko 2.000.[45]

Najnovija istraživanja arhivskog građiva i stratišta odnosno masovnih grobnica u Sloveniji upućuju da bi konačne brojke stvarnih gubitaka vezanih uz slučaj Bleiburg mogle biti i veće od navedenih izračuna ili, prema svemu sudeći, da bi brojke stvarnih gubitaka nekih nacionalnih skupina, ponajprije Slovenaca i Crnogoraca, mogle biti i znatno veće od navedenih izračuna.[46] Prema nekim izračunima, primjerice K. Katalinića, stvarni gubitci Hrvata (uključujući i muslimane) vezani uz Bleiburg i “križni put” iznose minimalno 85.000, vjerojatno 135.500 i maksimalno 198.500 osoba.[47] Poimenični popisi onih koji su život izgubili na Bleiburgu i “križnom putu” su nesustavni i nepotpuni. Najopsežniji popis Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske iz 1999., donosi podatke za 13.300 osoba koje su na Bleiburgu i “križnom putu” izgubile život.[48]

Tablica 16

	Demografski gubitci Hrvata i Muslimana u NDH tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću prema K. Kataliniću								
	Hrvati - katolici			Hrvati - muslimani			Hrvata – katolici i muslimani		
	maksi-malno	mini-malno	vjerojatno	maksi-malno	mini-malno	vjerojatno	maksi-malno	mini-malno	vjerojatno
Hrvatska	373.000	216.000	274.000	5.000	5.000	5.000	378.000	221.000	279.000
Bosna i Hercegovina	122.000	101.000	110.000	171.000	117.000	154.000	293.000	218.000	264.000
ukupno	495.000	317.000	384.000	176.000	122.000	159.000	671.000	439.000	543.000

* K. Katalinić, Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945., Republika Hrvatska, god. XXXVIII, br. 160, Buenos Aires, 1988. – K. Katalinić, Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid, Buenos Aires - Zagreb, 1993.

Zarobljenička kolona u Koprivnici

No M. Šimundić procjenjuje da bi ukupni stvarni gubitci Hrvata na Bleiburgu i "križnom putu" mogli iznositi oko 125.000.[49] Prema sustavnoj usporedbi procjena, izračuna i popisa ljudskih gubitaka koje su prouzročili partizani i komunisti u Jugoslaviji tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, M. Portmanna, na Bleiburgu i "križnom putu" život je izgubilo oko 80.000 ratnih zarobljenika Hrvata, Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Slovenaca, Nijemaca, uglavnom vojnika, ali i civilnog stanovništva.[50] Z. Dizdar, pak, pozivajući se na mnogobrojne žrtvoslove, navodi da hrvatske žrtvave Bleiburga i "križnog puta" premašuju 50.000, a zatim navodi kako je žrtvoslovima "osobnom identifikacijom" utvrđeno oko 62.000 poslijeratnih hrvatskih žrtava, uglavnom Bleiburga i "križnog puta". No navedene brojke, iako statistički moguće, očito su "odoka", jer nije pojašnjeno koji žrtvoslovi i slična izdanja su razmatrani, koliko žrtava iskazuje pojedini popis i je li i kako izvršena provjera i revizija podataka.[51] (Tablica 10)

Prema navodima jugoslavenske vojne historiografije, u završnim borbama i ranijim operacijama tijekom završne ofenzive 1945., Jugoslavenska armija je nanijela njemačkim i raznim "domaćim" protukomunističkim snagama velike gubitke od preko 100.000 mrtvih i oko 340.000 zarobljenih, što znači da se u Austriju uspjelo probiti nešto više od 240.000 njemačkih i drugih vojnika. U nanošenju gubitaka neprijatelju najdjelotvornija je bila Treća armija (25.000 mrtvih i preko 100.000 zarobljenih) i Četvrta armija (25.664 mrtvih i 52.260 zarobljenih) koje su djelovale na krilima bojišta. Od oko 340.000 zarobljenih, 221.287 bili su njemački vojnici, a oko 120.000 pripadnici oružanih snaga NDH (ustaše i domobrani), srpski i crnogorski četnici i druge.[52]

No, neki hrvatski povjesničari zastupaju staru *emigrantsku* tezu da su na Bleiburgu i "križnom putu" stradali samo ili uglavnom Hrvati, te da se u svibnju 1945. dogodio "genocid" nad Hrvatima odnosno površno i shematski sve prikazuju kao

mržnju na hrvatstvo.[53] Među žrtvama na Bleiburgu i "križnom putu" bilo je nedvojbeno najviše Hrvata, no ne smije se zaboraviti činjenica da su među zarobljenima te zatim ubijenima bili i mnogobrojni Nijemci, Slovenci, Srbi, Crnogorci, Bošnjaci i drugi, vojnici, ali i civili.

Današnji "hrvatski antifašisti", iako bi se moglo reći da je često puta riječ o osobama koje se nisu odrekle propalog komunističkog svjetonazora, uglavnom o pripadnicima Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, ustvari bivšim SUBNOR-ovcima (Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata), te zagovornici *ljeđevog* svjetonazora u Hrvatskoj, upinju se i dalje, unatoč i njihovim deklarativnim izjavama da osuđuju svaki zločin, prešutjeti i omalovažiti istraživanja Bleiburga i "križnoga puta" koja ne podržavaju "antifašističku" sliku prošlosti. Ujedno, događaje i zločine koji su postali javni i neupitni, nastoje minimalizirati i iznositi njima svojstvena obrazloženja.[54] Zamjetno je, da su hrvatski mediji pretežito transmisija upravo takvih nastojanja.

*

Zarobljeničke logore i logore za prisilni rad na području Hrvatske NOV i PO Jugoslavije/Hrvatske osnivaju odmah nakon uspostavljanja svoje vlasti na pojedinom području, već tijekom ljeta i jeseni 1944., što će i kasnije, do kraja Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, biti učestalo i uobičajeno.[55] Nakon predaje i zarobljavanja u završnim borbama i izručenja na Bleiburgu, kolone zarobljenih vojnika i civila krenule su, u oružanoj pratnji pripadnika JA, na iscrpljujući povratak kroz Sloveniju, prema Hrvatskoj, i dalje u zarobljeničke logore u Jugoslaviji.[56] Koliko je, pak, provođenje zarobljenika bilo bezuvjetno i nepoštедno, svjedoče mnogobrojne masovne grobnice u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji.[57]

Potkraj 1945. bilo je u zarobljeničkim logorima u Jugoslaviji ukupno 355.785 ratnih zarobljenika, među kojima je bilo najviše Nijemaca i Austrijanaca, a od toga 114.000 "Jugoslavena", očito najviše Hrvata i 7.797 jugoslavenskih Nijemaca (folksdjočera). Predsjednik Nacionalnog

Tablica 17

Stvarni gubitci Hrvata i Muslimana u NDH tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću prema K. Kataliniću									
	Hrvati - katolici			Hrvati - muslimani			Hrvata – katolici i muslimani		
	maksi-malno	mini-malno	vjero-jatno	maksi-malno	mini-malno	vjero-jatno	maksi-malno	mini-malno	vjero-jatno
Hrvatska	323.000	168.000	225.000	3.000	3.000	3.000	326.000	171.000	228.000
Bosna i Hercegovina	94.000	74.000	82.000	133.000	81.000	117.000	227.000	155.000	199.000
ukupno	417.000	242.000	307.000	136.000	84.000	120.000	553.000	326.000	427.000

* K. Katalinić, Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945., Republika Hrvatska, god. XXXVIII, br. 160, Buenos Aires, 1988. – K. Katalinić, Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid, Buenos Aires - Zagreb, 1993.

komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovni zapovjednik Jugoslavenske armije, Josip Broz Tito, naredio je početkom rujna 1945. puštanje na slobodu hrvatskih i slovenskih domobrana, a zatim početkom ožujka 1946. i otpuštanje iz logora osoba "jugoslovenske narodnosti - pripadnici neprijateljskih vojnih formacija", osim onih protiv kojih je proveden krivični postupak.[58] U međuvremenu, od zavretka ratnih djelovanja u svibnju 1945. u zarobljeničkim kolonama, prolaznim logorima i zarobljeničkim logorima te na prisilnom radu, ubijene su ili umrle tisuće vojnika, ratnih zarobljenika.[59]

*

Revolucija je podrazumijevala i tražila žrtve. Na svim područjima nakon usposo-

vanredan instrument za uklanjanje klasičnih i ideoloških/političkih neprijatelja.[61] Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je ukloniti. Kao najznačajnija oporbena snaga novom sustavu na udaru vlasti u Hrvatskoj u neposrednom poraću uz Hrvatsku seljačku stranku bila je Katolička crkva, komunistima svjetonazorski opasna, jer je okupljala sve protokomuniste i općenito stavnovništvo, o čemu svjedoče mnogobrojni događaji i dokumenti.[62]

Beskompromisno i nemilosrdno nova se jugoslavenska komunistička vlast u poraću obračunala preko Odjeljenja za zaštitu naroda/OZN-e (kasnije Uprave državne bezbjednosti/UDB-e) s tzv. križarima (pripadnici poraženih oružanih snaga

monarhističkog sustava i Kraljevine Jugoslavije.[63]

Posebnu ulogu od potkraj 1944. i prvi mjeseci porača 1945. u Jugoslaviji i Hrvatskoj, imali su vojni sudovi, koji su bili nadležni za najvažnija krivična djela bez obzira na to je li počinitelj bio vojna ili civilna osoba, naime za ratne zločine, djela narodnih neprijatelja i krivična djela vojnih lica i ratnih zarobljenika.[64] Rukovodeći se istim ciljem izraženim u krilatici "Smrt fašizmu - sloboda narodu!", vojni su sudovi kao revolucionarni organi jedinstveno ostvarivali svoju namjenu, smatrajući da treba osuditi sve ono što nанosi štetu interesima "naroda i narodnooslobodilačke borbe".[65] Donošenjem Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova, u kolovozu 1945., vojni se sudovi ograničavaju na vojne osobe i ratne zarobljenike[66], a nevojnim osobama sude samo za "djelo slabljenja narodne obrane i izdavanje vojnih tajni". Za sva ostala krivična djela postali su nadležni redovni narodni sudovi.[67] Prema službenim jugoslavenskim navodima, vojni su sudovi u Jugoslaviji tijekom 1945. izrekli 5.484 smrtnih kazni, od čega 4.864 civilnim osobama.[68]

Poslijeratni kažnjenički logori za prisilni rad u Jugoslaviji osnivani su u vrijeme najintenzivnije represije komunističke vlasti, od 1945. do 1951. Kažnjeničke logore za prisilni rad osiguravala je Jugoslavenska armija odnosno Korpus narodne obrane Jugoslavije/KNOJ. Osnovani su i posebni kažnjenički logori za prisilni rad koji su bili pod isključivom upravom Odjeljenja za zaštitu naroda. Tek potkraj ljeta 1945. nadležnost nad kažnjeničkim logorima za prisilni rad od vojnih su vlasti preuzeли unutarnji poslovi.[69] Radni logori u Hrvatskoj osnovani su u ljeto 1945. za one koji su bili osuđeni na lišenje slobode s prisilnim radom. Nazivani su najprije "kažnjenički logori", a od početka 1946. "zavodi za prisilni rad". Nakon što su logori/zavodi za prisilni rad ukinuti u ljeto/jesen 1946., osuđenici su kaznu izdržavali u kazneno-popravnim domovima (Stara Gradiška, Lepoglava, Slavonska Požega, Glina, i dr.).[70] Na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom osuđeni su od vojnih sudova, sudova za zaštitu nacio-

Macelj - jedno od brojnih grobišta

tave komunističke vlasti u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, uslijedio je val uhinenja i likvidacija. Protivnici ili pretpostavljeni protivnici komunističke vlasti, bez obzira na nacionalnu/etničku pripadnost, uklanjani su po kratkom postupku ili nakon sudske proceze, često montiranih.[60]

Komunistički obračun sa stvarnim i pretpostavljenim protivnicima bez razlike, institucionalan ili izvaninstitucionalan, tijekom Drugoga svjetskog rata ili u poraću, bio je masovan i nemilosrdan. Preširoko definirana, stvarna ili izmišljena, suradnja s okupatorom bila je iz-

NDH, koji su bili većinom ustaše, a mnogo manje domobrani ili Hrvati pripadnici postrojbi Wehrmacht i Waffen-SS-a, ali i članovi ustaškog pokreta izvan vojnih postrojbi, koji su u poraću osnivali gerilske skupine, koje su se borile protiv nove komunističke vlasti radi obnove NDH ili su se skrivali zbog straha od odmazde, kao i oni koji su dezertirali iz Jugoslavenske armije i oni koji su izbjegavali mobilizaciju). Slično se dogodilo i s pripadnicima četničkog pokreta odnosno Jugoslovenske vojske u Otadžbini koji su u poraću nastavili borbu protiv komunističkog sustava u Jugoslaviji, za obnovu

Tablica 18

Struktura ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću, odnosno od 1931. do 1948. prema V. Stipetiću					
	stanovnika 1931.	procjena očekivanog broja stanovništva 1941.	1945.	1948.	stvarno stanje 1948. demografski gubitak
Hrvati	2.680.900	3.025.300	3.063.000	3.180.600	2.990.600 -190.000
Hrvatska	3.785.300	4.235.000	4.326.900	4.495.000	3.779.900 -716.100
Iseljavanje van Jugoslavije		migracije unutar Jugoslavije			
Jugoslavije	doseljavanje	odseljavanje		gubitci života	asimilacija
Hrvati	40.000	6.000	7.000	149.000	- 190.000
Hrvatska	239.000	15.000	91.000	337.000	62.000 716.000
	demografski gubitci		stvarni gubitci		
Hrvati		190.000	Hrvati		149.000
Srbi		227.000	Srbi		130.000
Nijemaci i Austrijanaci		102.000	Romi		20.000
Talijani		83.000	Židovi		18.000
Hrvatska ukupno		716.000	Hrvatska ukupno		337.000

* V. Stipetić, Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880 - 1981), *Suvremeni ekonomski problemi*, br. 8, Zagreb, 1987.

nalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj i "narodnih" sudova u Hrvatskoj u razdoblju "narodne demokracije", od 1945. do 1951., desetci tisuća osoba, muškaraca, ali i žena. Radove koje su osuđenici obavljali bili su u pravilu najteži fizički radovi te su mnogi na izdržavanju kazne lišenja slobode s prisilnim radom zbog izrazito teških uvjeta izgubili zdravlje, pa i život.

*

Utemeljeni navodi o broju onih koji su izgubili život na području Jugoslavije od NOV i PO Jugoslavije/JA i komunističkih vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću uglavnom su oko 200.000, s nevelikim pomacima prema višim ili nižim vrijednostima, ovisno o različitim izračunima i(l) procjenama.

Prema izračunima/procjenama V. Žerjavića tijekom Drugoga svjetskog rata, ukupno je na neprijateljskoj strani život izgubilo 209.000 Jugoslavena, najviše iz Bosne i Hercegovine oko 70.000, zatim iz Srbije ukupno oko 69.000 (iz Vojvodine oko 27.000, iz Kosova oko 7.000), Hrvatske oko 52.000, iz Slovenije oko 10.000, iz Crne Gore oko 7.000 i Makedonije oko 1.000 osoba.[71] (Tablica 11) Prema procjenama austrijskog povjesničara M. Portmanna, utemeljenim na dosadašnjim spoznajama, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, od potkraj 1943. do početka 1948., na području Jugoslavije bilo je najmanje oko 180.000 žrtava koje su prouzročili NOV i POJ/JA odnosno komunistička vlast, među kojima

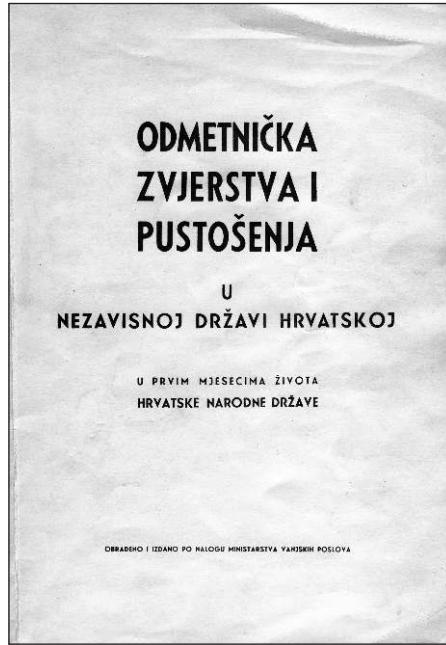
ma bi najmanje jedna trećina onih koji su izgubili život mogla biti Hrvati.[72] (Tablica 12)

Prema izračunima/procjenama V. Žerjavića tijekom Drugoga svjetskog rata život je izgubilo 1.027.000 Jugoslavena, i to u Jugoslaviji oko 947.000 te ostali pod različitim okolnostima u inozemstvu, a u Hrvatskoj 271.000 osoba, od čega 66.000 pripadnika NOV i PO Jugoslavije/JA, 52.000 pripadnika kolaboracionista i kvislinga, a 153.000 iznose žrtve civilnog stanovništva.[73] (Tablica 13) Prema Žerjaviću tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću život je izgubilo 175.000 odnosno 178.000 Hrvata, kao pripadnici oružanih snaga NDH 69.000 odnosno 71.000, kao pripadnici NOV i PO Jugos-

lavije/JA 46.000 odnosno 43.000 i kao civilno stanovništvo 60.000 odnosno 64.000 u izravnom teroru i u logorima.[74] (Tablica 14)

Pribrojimo li ovim izračunima/procjenama kolateralne žrtve Hrvata u Drugom svjetskom ratu, naime osobe umrle od gladi i iznemoglosti te u epidemijama zaraznih bolesti, ponajprije tifusa pjegavca i osobe poginule od eksplozivnih sredstava, ponajprije u zračnim napadima, proizlazi da bi stvarni gubitci Hrvata u Drugom svjetskom ratu i poraću mogli iznositi oko 200.000, s nevelikim pomacima prema višim ili nižim vrijednostima.

Prema sustavnijim i detaljnijim izračunima/procjenama V. Žerjavića, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, život je izgubilo 106.000 Hrvata iz Hrvatske, 28.000 kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA, 45.000 kao pripadnici oružanih snaga NDH i 33.000 kao civilno stanovništvo, zatim 5.000 Hrvata iz istočnog Srijema, 1.000 kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA, 2.000 kao pripadnici oružanih snaga NDH i 2.000 kao civilno stanovništvo te 2.000 Muslimana iz Hrvatske, 1.000 kao pripadnici oružanih snaga NDH i 1.000 kao civilno stanovništvo. Od toga, četnici - Jugoslovenska vojska u Otadžbini su prouzročili smrt 20.000 osoba, 8.000 pripadnika NOV i PO Jugoslavije/JA i 12.000 civilnog stanovništva. NOV i PO Jugoslavije/JA prouzročila je smrt 56.000 osoba, 48.000 pripadnika oružanih snaga NDH i 8.000 civilnog sta-

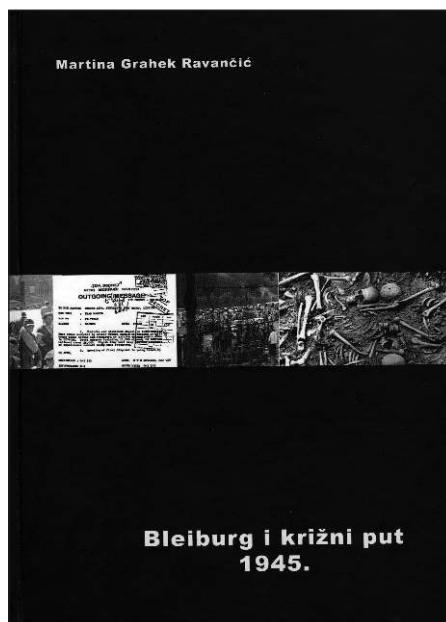

novništva. Prema Žerjaviću, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, život je izgubilo 64.000 Hrvata iz Bosne i Hercegovine, 17.000 kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA, 22.000 kao pripadnici oružanih snaga NDH i 25.000 kao civilno stanovništvo. Od toga, četnici - JVUO su prouzročili smrt 12.000 osoba, 6.000 pripadnika NOV i PO Jugoslavije/JA i 6.000 civilnog stanovništva. NOV i PO Jugoslavije/JA prouzročila je smrt 28.000 osoba, 22.000 pripadnika oružanih snaga NDH i 6.000 civilnog stanovništva. Prema Žerjaviću, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, život je izgubilo 75.000 Muslimana iz Bosne i Hercegovine, 11.000 kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA, 28.000 kao pripadnici oružanih snaga NDH i 36.000 kao civilno stanovništvo. Od toga, četnici - JVUO su prouzročili smrt 33.000 osoba, 2.000 pripadnika NOV i PO Jugoslavije/JA, 11.000 pripadnika oružanih snaga NDH i 20.000 civilnog stanovništva. NOV i PO Jugoslavije/JA prouzročila je smrt 17.000 osoba, 15.000 pripadnika oružanih snaga NDH i 2.000 civilnog stanovništva. Tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, od 175.000 Hrvata i 77.000 Muslimana iz NDH koji su izgubili život, četnici - JVUO su prouzročili smrt 68.000 i NOV i PO Jugoslavije/JA 101.000 osoba. Pribrojimo li 17.000 Hrvata i Muslimana iz NDH koji su na različite načine, kao pripadnici oružanih snaga NDH, kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA i kao civilno stanovništvo, izgubili život izvan NDH, proizlazi da je tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću život izgubilo 189.000 Hrvata i 80.000 Muslimana iz NDH.[75] (Tablica 15)

No pojedini istraživači koji zastupaju nezaobilaznost poimenične identifikacije stradalih i žrtava ovakvim Žerjavićevim izračunima/procjenama ljudskih gubitaka, primjenom standardne statističke metode i metode sabiranja podataka iz različitih izvora, uputili su ozbiljne prigovore, ukazujući da je takav pristup nedostatan i nepouzdan u utvrđivanju broja i pripadnosti stradalih i žrtava, kao i pripadnosti počinitelja zločina odnosno prouzročitelja gubitka života.

Izračuni statističara/demografa, procjene povjesničara te poimenični popisi ljudskih gubitaka i Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraću često su znatno različiti.

Prema izračunima/procjenama K. Katalinića, znatno drukčijim od Žerjavićevih i Kočovićevih izračuna, demografski gubitci Hrvata (katolika i muslimana) u NDH tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću iznose 543.000 (Hrvatska 279.000, Bosna i Hercegovina 264.000), od čega Hrvata - katolika 384.000 (Hrvatska 274.000, Bosna i Hercegovina 110.000), a Hrvata - muslimana 159.000 (Hrvatska 5.000, Bosna i Hercegovina 154.000). Stvarni, pak, gubitci Hrvata (uključujući i muslimane) u NDH tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, prema Kataliniću, iznose 427.000 (Hrvatska 228.000, Bosna i Hercegovina 199.000), od čega Hrvata - katolika 307.000 (Hrvatska 225.000, Bosna i Hercegovina 82.000), a Hrvata - muslimana 120.000 (Hrvatska 3.000, Bosna i Hercegovina 117.000). Prema Kataliniću stvarni gubitci Hrvata (uključujući i Muslimane) u NDH tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću iznose minimalno 326.000, vjerojatno 427.000 i maksimalno 553.00 osoba. Stvarni gubitci Hrvata u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, prema Katalinićevim izračunima iznose minimalno 168.000, vjerojatno 225.000 i maksimalno 323.00 osoba.[76] (Tablica 16 i 17)

Prema, pak, izračunima V. Stipetića ljudski gubitci Hrvatske u razdoblju od 1931. do 1948., s naglaskom na događaje u Drugome svjetskom ratu iznose: demografski gubitci ukupno 716.000, od čega najviše Srba 227.000, zatim Hrvata 190.000, Nijemaca i Austrijanaca 102.000 i Talijana 83.000, a stvarni gubitci ukupno 337.000, od čega najviše Hrvata 149.000, zatim Srba 130.000, Roma 20.000 i Židova 18.000.[77] (Tablica 18)

Zbog nedostatka sustavnih istraživanja mnogi i danas navode proizvoljne procjene, uvećavajući ili, pak, umanjujući pojedine kategorije ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraću. Uvećavanje ili umanjivanje, pa i prešućivanje, pojedinih kategorija ljudskih gubitaka, uz nepoznavanje činjenica, najčešće proizlazi iz osobnih, nacionalnih ili političkih razloga, jer stradali i žrtve su "naši", a počinitelji "njihovi" ili, pak, stradali i žrtve su "njihovi", a počinitelji "naši".

I među statističkim izračunima ljudskih gubitaka i Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu postoje razlike, ponkad i značajne, iako je većina izračuna demografskih i stvarnih gubitaka izrađena sličnom metodologijom. No hrvatski demografi u svojim izračunima/procjenama ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugom svjetskom ratu u pravilu se nisu upuštali u određivanje broja stradalih i žrtava prema ideološkoj/vojnoj pripad-

nosti i ideološkog/vojnog počinitelja odnosno prouzročitelja smrti.[78]

O ljudskim gubitcima Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu i poraču te njihovoj nacionalnoj/etničkoj strukturi postoje različite procjene, izračuni, pa i poimenični popisi. No ni poimenični popisi stradalih i žrtava u Drugom svjetskom ratu i poraču ne mogu se smatrati konačnim. Promjene su moguće i prema povećanju i prema smanjenju broja pojedinih kategorija stradalih i žrtava. Uz potrebne i neizbjegne dopune i ispravke podataka u poimeničnim popisima primjetna su i znatnija mijenjanja broja i strukture stradalih i žrtava odnosno transfer iz jedne nacionalne/etničke i ideološke/vojne skupine u drugu, pa i jednog mjesta gubitka života na drugo mjesto, što upućuje i na moguće manipulacije.

Uz to, o pitanju ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu i poraču u Hrvatskoj znanstvenog dijaloga ustvari i nema. No, u istraživanju ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraču, nezaobilazno je suočiti se s prošlošću. Do sada nismo pokazali spremnost i sposobnost takvog razmišljanja. Pitanje je koliko su današnje hrvatsko društvo i pojedinac, poprilično opsjednuti "pogibeljomajom", sposobni suočiti se s prošlošću, odnosno koliko ih u tome svjesno sprječava politika.

*

U utvrđivanju ljudskih gubitaka i Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraču, i vojnika i civilnog stanovništva, poginulih, ubijenih, od posljedica rata umrlih te nestalih osoba ne može se pristupati na temelju improvizacija i nagađanja, već na temelju određenih stvarnih pokazatelja, kako bi se došlo do najpričasnijih podataka o broju i imenima, nacionalnoj/etničkoj, dobnoj, rodnoj i ideološkoj/političkoj i vojnoj ili, pak, civilnoj pripadnosti stradalih i žrtava. Utvrđivanje ljudskih gubitaka nije samo znanstveno-istraživačka, nego i civilizacijska potreba i nužnost. Pitanje ljudskih gubitaka i Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu i poraču zbog mnogih je razloga jedno od najzamršenijih istraživačkih tema koje treba propitivati i dopunjavati.

Bilješke

- [1] Demografski gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle tijekom rata, pad nataliteta zbog ratnih nepričila i migracijskog salda. Stvarni, pak, gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle tijekom rata.
- [2] Žrtvama se podrazumijevaju ponajprije civilni ubijeni, poginuli i od posljedica rata preminuli, ali i vojnici ratni zarobljenici koji su ubijeni ili umrli. Stradalima se podrazumijevaju vojnici poginuti u ratu. Stradalnicima se, pak, podrazumijevaju rat preživjele, ali na različite načine ratom oštećene osobe, ranjeni, oboljeli te izbjegli i prognani.
- [3] Procjenama se podrazumijevaju navodi, manje ili više utemeljeni, o broju ljudskih gubitaka, i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije stradalih i(l) žrtava. Izračunima se podrazumijevaju matematičko-statistički izračuni, manje ili više utemeljeni, o broju ljudskih gubitaka, i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije stradalih i(l) žrtava. Popisima se podrazumijevaju poimenični popisi stradalih i(l) žrtava, manje ili više utemeljeni, i za pojedina razdoblja i za pojedina područja i za pojedine kategorije ljudskih gubitaka.
- [4] Usp. Vladimir GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), Časopis za suvremenu povijest, god. 43, br. 3, Zagreb, 2011., 702.-709. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [5] Usp. Franjo TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosila*, Zagreb, 1989., Zagreb, 1990. ili F. TUĐMAN, *Irrwege der Geschichtswirklichkeit. Eine Abhandlung über die Geschichte und die Philosophie des Gewaltübers*, Zagreb, 1993.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovaca i Bleiburga*. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1992.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.; Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb, 1998. ili J. JURČEVIĆ, *Die Entstehung des Mythos Jasenovac. Probleme bei der Forschungsarbeit zu den Opfern des II. Weltkrieges auf dem Gebiet von Kroatien*, Zagreb, 2007.; Josip PEĆARIĆ, *Srpski mit o Jasenovcu. Skrivanje istine o beogradskim konč-logorima*, Zagreb, 1998.; J. PEĆARIĆ, *Srpski mit o Jasenovcu, II, O Bulajicevoj Ideologiji genocida hrvatskih autora*, Zagreb, 2000.; Mladen IVEZIĆ, *Jasenovac. Brojke*, Zagreb, 2003.; Vladimir MRKOĆI, Vladimir HORVAT, *Ogoljela laž logora Jasenovac*, Zagreb, 2008.; V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 700.-736. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [6] *Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, Zagreb, rujan 1999., 15.-16., 19. Usp. V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 700.-736. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [7] Usp. Srđan BOGOŠAVLJEVIĆ, Drugi svetski rat – žrtve u Jugoslaviji, *Republika*, br. 117, Beograd, 1. - 15. jula 1995., 14. ili S. BOGOŠAVLJEVIĆ, Nerasvetljeni genocid, u: Nebojša Popov (prije), *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd - Zrenjanin, 1996., 196.-198.; Beograd, 1996., 165.-167.; S. BOGOŠAVLJEVIĆ, Drugi svetski rat – žrtve Jugoslavija, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 4, Zagreb, 2001., 497.-499.; V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 708.
- [8] *Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 15.-16. Usp. V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 712.
- [9] Josip KOLANOVIĆ, Milan POJIĆ, *Popis žrtava Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata. Rezultati i perspektive*, u: Nada Kišić Kolanović, Mario Jareb, Katarina Spehnjak (ur.), 1945. – razdjelnica hrvatske povijesti, Zagreb, 2006., 465.; J. KOLANOVIĆ, Svaka žrtva ima svoje ime. Poimenični popis žrtava Drugoga svjetskoga rata i porača u Hrvatskoj, u: Zvonimir Šeparović (ur.), *Žrtva znak vremena. Zbornik radova Petog Hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, Zagreb, 2011., 30.
- [10] V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovaca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb, 1997.; Mihael SOBOLEVSKI, Između Jasenovca i Bleiburga, *Erasmus*, br. 4, Zagreb, 1993., 42.-47.; Bogoljub KOČOVIĆ, *Nauka, nacionalizam i propaganda (Između gubitaka i žrtava Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji)*, Paris, 1999.
- [11] Usp. primjerice: Ljubo BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1989.; Kosta NIKOLIĆ, Polemike o genocidu u NDH u jugoslovenskoj istoriografiji 1985-1989., u: Jovan Mirković (ur.), *Genocid u 20. veku na prostorima jugoslovenskih zemalja*, Beograd, 2005., 425.-452. i tamo navedena literatura.
- [12] B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990.
- [13] V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.
- [14] Usp. B. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., 38., 41.-42., 47., 65.-66., 173., 180.-184., Sarajevo, 1990., 24., 27.-28., 33., 51.-52., 163., 170.-174.; V.

ŽERJAVIĆ, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 54., 63., 70., 80.; V. ŽERJAVIĆ, Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 150., 159., 166.-167., 175.; V. ŽERJAVIĆ, Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945., Časopis za suvremenu povijest, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992., 158.; V. ŽERJAVIĆ, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, Časopis za suvremenu povijest, god. 27, br. 3, Zagreb, 1995., 146., 550.-551., 553.; V. ŽERJAVIĆ, Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945, 146., 151., 154.-155., 166.

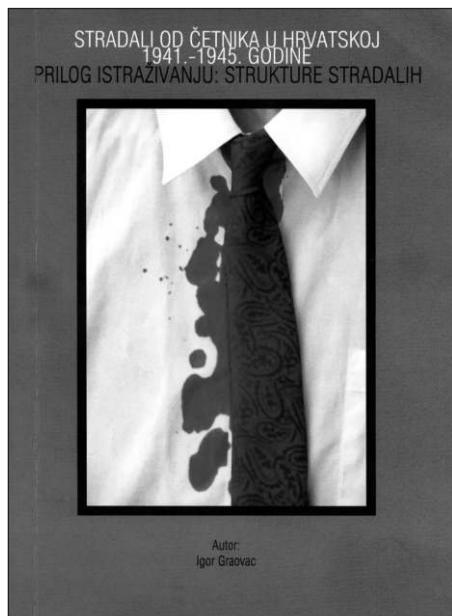
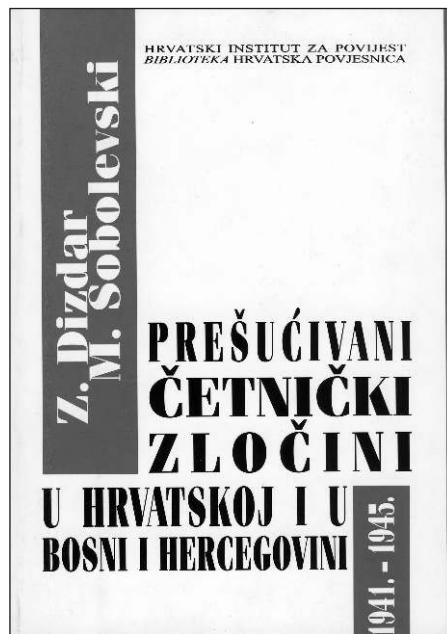
- [15] Usp. Vladimir STIPETIĆ, Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880 - 1981), Suvremeni ekonomski problemi, br. 8, Zagreb, 1987., 81., 119.-120.; Ivan CRKVENČIĆ, Emigration of Italians and Germans from Croatia during and immediately after the Second World War, Društvena istraživanja, god. 9, br. 1 (45), Zagreb, 2000., 19.-38.; Ivo NEJAŠMIĆ, Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi, Zagreb, 1991., 141. ili I. NEJAŠMIĆ, Stanovništvo Hrvatske. Demografske studije i analize, Zagreb, 2008., 56.; Marica KARAKAŠ OBRADOV, Dobrovoljna i prisilna preseljenja u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata i poraću, Doktorski rad, Zagreb, 2011.; V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Case study: Bleiburg i folksdojeri, Časopis za suvremenu povijest, god. 42, br. 3, Zagreb, 2010., 711.; V. GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagači". Brojibeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 745.-747. i тамо navedena literatura.

[16] B. KOČOVIĆ, Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji, London, 1985., 182., Sarajevo, 1990., 172.

[17] V. ŽERJAVIĆ, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 73.; V. ŽERJAVIĆ, Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 168.; V. ŽERJAVIĆ, Yugoslavia - manipulations with the numbers of Second World War victims/Yugoslavie - manipulations sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale/Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsopfern des zweiten Weltkriegs/Jugoslavija – manipulacije žrtvama Drugog svjetskog rata, Zagreb, 1993., 27., 60., 91., 119.; V. ŽERJAVIĆ, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, 551., 553.; V. ŽERJAVIĆ, Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945, 156.

[18] V. ŽERJAVIĆ, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 61., 63., 70., 73.; V. ŽERJAVIĆ, Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, 157., 159., 166., 168.; V. ŽERJAVIĆ, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, 551., 553.; V. ŽERJAVIĆ, Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945, 156.

[19] Usp. Kazimir KATALINIĆ, Hrvatsko-srpski sukob u svjetlu brojaka, Republika Hrvatska, god. XXXVI, br. 153, Buenos Aires, 1986., 17.-58.; K. KATALINIĆ, Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945., Republika Hrvatska, god. XXXVIII, br. 160, Buenos Aires, 1988., 15.-63.; K. KATALINIĆ, Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid, Buenos Aires - Zagreb, 1993.; Ruža PETROVIĆ, Ratni gubici Ju-

goslavije u II svetskom ratu, u: Radovan Samardžić (ur.), Genocid nad Srbima u II svetskom ratu, Beograd, 1995., 341.-359.; Životije ĐORĐEVIĆ, Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, Beograd, 1997.; J. JURČEVIĆ, Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske, Zagreb, 1998. ili J. JURČEVIĆ, Die Entstehung des Mythos Jasenovac. Probleme bei der Forschungsarbeit zu den Opfern des II. Weltkrieges auf dem Gebiet von Kroatien, Zagreb, 2007.; Tomislav DULIĆ, Utopias of Nation. Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941-42, Uppsala, 2005.; Dušan VRUČINIĆ, Demografski gubici Srbije prouzrokovani ratovima u XX veku, Beograd, 2007.

- [20] Usp. primjerice: Ivo OMRČANIN, Diplomatische und politische Geschichte Kroatiens, Neckargemünd, 1968. ili I. OMRČANIN, Diplomatic and Political History of Croatia, Philadelphia, [1973.] ili I. OMRČANIN, Diplomatska i politička povijest Hrvatske, Washington, 1991.
- [21] Hrvatski državni arhiv, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 2624/45.
- [22] F. TUĐMAN, Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja, Zagreb, 1990., 372.
- [23] M. SOBOLEVSKI, Zdravko DIZDAR, Igor GRAOVAC, Slobodan ŽARIĆ, Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1993. [rukopis].
- [24] V. ŽERJAVIĆ, Poginuti, ubijeni i umoreni 1941-1945/u tisućama/[Hrvati i Muslimani na području NDH] [Tablični pregled], Zagreb, 1994.; V. ŽERJAVIĆ, Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću, 557.; V. ŽERJAVIĆ, Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945, 95.; V. ŽERJAVIĆ, O stradanjima u Drugom svjetskom ratu: stradali Hrvati od četnika, stradali Srbi i broj stradalih u Jasenovcu, Dijalog povjesničara - istoričara, 5, Zagreb, 2002., 565.-569.

- [25] Z. DIZDAR, Milivoj KUJUNDŽIĆ, Doprinos Hrvatske pobjedi antičaštičke koalicija, Zagreb, 1995.; Z. DIZDAR, Četnički zločini genocida nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini i nad Hrvatima u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.-1945.), Hrvatski iseljenički zbornik 1995.-1996., Zagreb, 1996., 239.-270.; Z. DIZDAR, Četnički zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosni i Hercegovini tijekom Drugoga svjetskog ra-

ta (1941.-1945.), u: Z. Dizdar, M. Sobolevski, Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945., Zagreb, 1999., 81.-146.; Z. DIZDAR, Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945., Zagreb, 2002.

[26] M. SOBOLEVSKI, Četnički zločini u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.), u: Z. Dizdar, M. Sobolevski, Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945., Zagreb, 1999., 25.-79.; M. SOBOLEVSKI, Zločini četničkog pokreta u Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu, Rijeka, god. V, sv. 1-2, Rijeka, 2000., 21.-32.

[27] I. GRAOVAC, Otvara li demokracija mogućnost prestanka manipulacije stradalima? Primjer: razlike u utvrđivanju broja stradalih od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, u: I. Graovac, Dragan Cvetković, Ljudski gubici Hrvatske 1941.-1945. godine: pitanja, primjeri, rezultati..., Zagreb, 2005., 186.-187.

[28] I. GRAOVAC, Žrtve četnika u Hrvatskoj 1941.-1945. godine. Sociološki aspekti, Doktorski rad, Zagreb, 1995.; I. GRAOVAC, Posljedice državotvorne ideje i nacionalnointegrativne ideologije četničkog pokreta na primjeru stradalih Hrvata i Srba od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, Dijalog povjesničara - istoričara, 1, Zagreb, 2000., 207.-224.; I. GRAOVAC, Otvara li demokracija mogućnost prestanka manipulacije stradalima? Primjer: razlike u utvrđivanju broja stradalih od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, Dijalog povjesničara - istoričara, 4, Zagreb, 2001., 553.-564. ili I. GRAOVAC, Stradali Hrvati i Srbi od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, u: I. Graovac, D. Cvetković, Ljudski gubici Hrvatske 1941.-1945. godine: pitanja, primjeri, rezultati..., Zagreb, 2005., 161.-178. i I. GRAOVAC, Otvara li demokracija mogućnost prestanka manipulacije stradalima? Primjer: razlike u utvrđivanju broja stradalih od četnika 1941.-1945. u Hrvatskoj, u: I. Graovac, D. Cvetković, Ljudski gubici Hrvatske 1941.-1945. godine: pitanja, primjeri, rezultati..., Zagreb, 2005., 179.-196.

[29] I. GRAOVAC, Stradali od četnika u Hrvatskoj 1941.-1945. godine. Prilog istraživanju: strukture stradalih, Zagreb, 2011.

[30] Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, 19.

[31] Z. DIZDAR, Opet će Srbija krenuti na Hrvatsku i Vukovar ne suprotstavi li se Hrvatska

rehabilitaciji četništva, *Hrvatski list*, Zadar, 29. ožujka 2012., 41. (Intervju/Marko Curač)

[32] Usp. Jozo TOMASEVICH, *The Cetniks*, Stanford, California, 1975. ili J. TOMASEVICH, *Četnici u Drugome svjetskom ratu, 1941.-1945.*, Zagreb, 1979.; Fikret JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941.-1945. godine*, Zagreb, 1986. I tamo navedena literatura.

[33] Usp. primjerice: Z. DIZDAR, M. SOBOLEVSKI, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 1999.; Petar BEZINA, *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945.*, 1990.-1995., Split, 2003.; Mira PELIKAN, Miroslav GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravske županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*, Osijek, 2003.; I. GRAOVAC, *Stradali od četnika u Hrvatskoj 1941.-1945. godine*. Prilog istraživanju: strukture stradalih, Zagreb, 2011.

[34] Usp. primjerice: *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života Hrvatske Narodne Države*,

wien. *Ortsberichte 1944-1948*, München, 1991.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen, 1993. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*, München, 1993.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen, 1995. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen - Vernichtungslager - Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München, 1995.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München, 1998.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München, 2003.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd, 2004.; Jurij ŠTESL, *Pohorska afera. Krvavi ispadi štajerskih partizanov med jesenjo 1943 in pomladjo 1944*, Ljubljana

padnika Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske u našičkom kraju, Našice, 2009.; Bojan DIMITRIJEVIĆ, *Građanski rat u miru. Uloga armije i službe bezbednosti u obraćunu sa političkim protivnicima Titova režima 1944-1954.*, Beograd, 2003.; Srđan CVETKOVIĆ, *Između srpa i češkića. Represija u Srbiji 1944-1953.*, Beograd, 2006.; S. CVETKOVIĆ, *Između srpa i češkića 2. Politička represija u Srbiji 1953 - 1985.*, Beograd, 2011.; Michael PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien, 2002.; M. PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944 - 1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*, Wien, 2008.; J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.; J. JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj (zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine)*, Zagreb, 2006.; Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memorijska literatura*, Zagreb, 2009.; Florian Thomas RULITZ, *Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärntner am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945*, Klagenfurt - Ljubljana - Wien, 2011. ili F. Th. RULITZ, *Bleiburška i vetrinjska tragedija. Partizansko nasilje u Koruškoj na primjeru protukomunističkih izbjeglica u svibnju 1945.*, Zagreb, 2012.; Matica FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005. ili hrvatsko izdanje: M. FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivene grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb, 2007.; Janez ČRNEJ, *Grobišča na Štajerskem*, Ljubljana, 2009.; Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008, Ljubljana, 2008., Ljubljana, 2009. ili hrvatsko izdanje: *Prikrita grobišča. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišta 2005.-2008.*, Sarajevo, 2010.; M. FERENC, Mehmedalija ALIĆ, Pavel JAMNIK, *Huda jama. Skrito za enajstimi pregradami*, Ljubljana, 2011.; Branislav KOVACEVIĆ, *Stradanje crnogorskih četnika 1944-1945.*, Podgorica, 2005.; Savo GREGOVIĆ, *Pucaj, rat je završen. Zlim putem bratobilaštva: slovenačko krvavo proljeće 1945.*, Budva, 2009.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, Mate RUPIĆ (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonija, Srijem i Baranja, Slavonski Brod, 2006.; V. GEIGER, *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944 - 1946. Documents*, Slavonia, Syrmia and Baranya, Bismarck, North Dakota, 2011.; V. GEIGER, M. RUPIĆ, Mario KEVO, Egon KRALJEVIĆ, Z. DESPOT (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Zagreb i središnja Hrvatska, Slavonski Brod - Zagreb, 2008.; M. RUPIĆ, V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, Dalmacija, Slavonski Brod - Zagreb, 2011.; V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini u Lici 1945.*, Hereticus, Vol. IX, No. 1-2, Beograd, 2011., 54.-71. I tamo navedeni izvori i literatura.

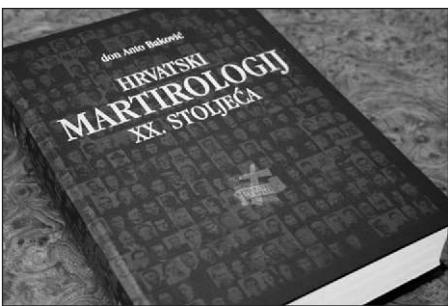
[35] J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, 333.; Z. DIZDAR, V.

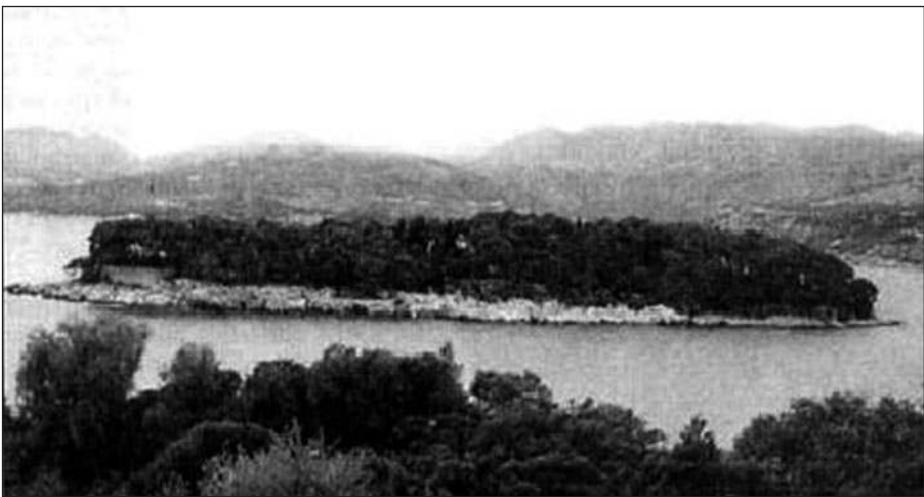
Huda jama kod Laškog

Zagreb, 1942., Zagreb, 1991.; *Greuelaten und Verwüstungen der Aufrührer im Unabhängigen Staate Kroatien in den ersten Lebensmonaten des kroatischen Nationalstaates*, Zagreb, 1942.; Konrad Hans KLASER, *Mörder am Frieden. Agonie der Balkananarchie. Ein Tatsachenbericht*, Zagreb, 1942.; *Das wahre Gesicht der Partisanen im Unabhängigen Staate Kroatien*, Zagreb, 1943.; *Patkao ili komunizam u Crnoj Gori*, Sveska br. 1, 2, 3, 4, 5, Cetinje, [1942./1943.]; *Črne bukve. O delu komunistične osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu*, Ljubljana, 1944., Ljubljana, 1990.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf, 1961., München, 1984., Augsburg, 1994., München, 2004.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen, 1991. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugosla-*

2009.; Roman LJELJAK, *KNOJ 1944-1945. Slovenska partizanska likvidacijska enota*, Radenci, 2010.; Jera VODUŠEK STARIĆ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, Ljubljana, 1992. ili hrvatsko izdanje: J. VODUŠEK STARIĆ, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.*, Zagreb, 2006.; Juraj BATELJA (prir.), *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000.; Tonči ERJAVEC, *Španovica. Kronika nastanka i nestanka*, Zagreb, 1992.; Josip JURJEVIĆ, *Pogrom u Krnješi 9. i 10. kolovoza 1941.*, Zagreb-Banja Luka, 1999.; *Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, Zagreb, rujan 1999.; Josko RADICA, *Sve naše Dakse. Hrvatski jug u vrtlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*, Dubrovnik, 2003.; Zvonimir DESPOT, *Vrijeme zločina. Novi prilozi za povijest koprivičke Podravine 1941.-1948.*, Zagreb - Slavonski Brod, 2007.; Branko KRAÑČEV, *Crni potok. Najveće poratno stratište i grobište pri-*

- GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 54.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 103.; V. GEIGER, *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944 - 1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 100.
- [36] Vojni arhiv (VA), Beograd, Vojnobezbednosna agencija, kut. 5, sv. 3, list 79, br. 1175, 6. maj 1945.; M. FERENC, (Zle) Huda Jama. Zločin u rudarskom oknu Barbara rov u Hudoj Jami kod Laškog, *Hereticus*, Vol. IX, No. 1-2, Beograd, 2011., 49.
- [37] VA, Beograd, Vojnobezbednosna agencija, 1 – 6.3.03.2., Izvještaji OZN-e MNO, 6. armije, JRV i JRM za 1945. i 1946., str. 7.; Dmitar TASIĆ, Sovjetski Savez i formiranje jugoslovenskih snaga bezbednosti (1944-1945), u: Aleksandar Životić (ur.), *Oslobodenje Beograda 1944. Zbornik radova*, Beograd, 2010., 276.; M. FERENC, (Zle) Huda Jama. Zločin u rudarskom oknu Barbara rov u Hudoj Jami kod Laškog, 48.
- [38] Usp. primjerice: Želimir ŽANKO, Nikola ŠOLIC (ur.), *Jazovka*, Zagreb, 1990.; Srećko BOŽIČEVIĆ, *Jame (kao) grobnice*, Zagreb, 1991.; Lovro ŠTURM (ur.), *Brez milosti. Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*, Ljubljana, 2000.; Milan MARUŠIĆ, *Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu svibanj 1945. i sljemenskim stratištima bolnica Brestovac i Gračani*, Zagreb, 2001.; Blanka MATKOVIĆ, Odvođenja i likvidacije ranjenih pripadnika Hrvatskih oružanih snaga (HOS) iz zagrebačkih bolnica u svibnju i lipnju 1945. kroz arhivsko gradivo Državnog arhiva u Zagrebu, *Arhivski vjesnik*, god. 54, Zagreb, 2011., 179.-214. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [39] Usp. primjerice: Ivan ČIČAK, Andrija ZIRDUM, *Stradanje Hrvata plehanskog kraja 1941-1947*, Derventa, 1991.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München - Sindelfingen, 1994. ili www.totenbuch-donauschwaben.at; Vladimir KRPAN, Ivan RIZMAUL, Davor SALOPEK, Petrinjski žrtvoslov, Petrinja, 1995.; Luka PAVIĆIĆ, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like*, Zagreb, 1996.; L. PAVIĆIĆ, *Kronika stradanja Hrvata Južne Like. Dopuna i ispravci*, Zagreb, 1997.; Ivan JURIĆ, *Borbe i stradanja Hrvata kotara Metković 1918.-1945.*, Metković, 1997.; Damjan RAGUŽ, Jozo ČIRKO, Milan LAUC (ur.), *Poginuli iz župe Studenci za vrijeme Drugoga svjetskog rata*, Studenci, 1997.; Zvonko FARAGO, Ruža LENAC-BRLEKOVIC, Zlatko VERHAZ, Alojz VRAGOLOVIĆ, Garešnički žrtvoslov, Garešnica, 1997.; Florijan BORAS (prir.), *Spomenica ljubuškim žrtvama*, Ljubuški, 1998.; Josip Jozo SUTON, *Posuški žrtvoslov. Ljetopis stradanja ljudi iz posuškog kraja u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1998.; V. GEIGER (prir.), *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, Osijek, 1999.; Karlo ROTIM, *Žrtvoslov Širokog Brijega u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2000.; Gordana TURIĆ, *U temelju kamen. Spomenica žrtvama idealne hrvatske države. Imotska krajina (od 1941. do 1990.)*, I. knjiga, Zagreb, 2000.; Željko CEBOCI, Vlado HAJNIĆ, Kazimir SVIBEN, Josip ŠKOF, Franjo ŠKRLEC, Stjepan TURK (prir.), *Žrtve zlatarskog kraja u temeljima hrvatske slobode*, Zlatar, 2000.; Ivica PULJIĆ, Stanislav VUKOREP, Đuro BENDER (prir.), *Stradanje Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u Istočnoj Hercegovini*, Zagreb, 2001.; Amleto BALLARINI, M. SOBOLEVSKI (ur.), *Le vittime di nazionalità? italiane a Fiume e dintorni (1939-1947)* /*Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolicu (1939.-1947.)*, Roma - Zagreb, 2002.; P. BEZINA, *Župljeni župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945.*, 1990.-1995., Split, 2003.; M. PELIKAN, M. GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravske županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*, Osijek, 2003.; Vinko ŠEPIĆ ČIŠKIN, *Gubici liburnijskog kraja u Drugom svjetskom ratu. Pregled gubitaka ljudstva, stambenih i privrednih zgrada, škola i crkava na području Liburnije i Opatijskog Krša u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945. godine*, Rijeka - Opatija, 2003.; Mirko KOVACIĆ, *Upozrazi za istinom. Martirij Hrvata u Vukovaru 1941.-1945.*, Vukovar, 2004.; Katica NEVISTIĆ, Tomislav BRKOVIĆ, Janko LJUBOS, *Svoju zemlju i oni su voljeli. Poginuli i nestali iz bugojanskog kraja: u Prvom svjetskom ratu (1914-1918)*, *Drugom svjetskom ratu (1941-1945)* i poraću te u ratu 1991-1995., Sarajevo - Zagreb, 2004.; Ante JURIĆ-ARAMBAŠIĆ, *Kijevski žrtvoslov ratova dvadesetog stoljeća*, Kijev, 2005.; Marijan KARAULA, *Knjiga bala. Stradanje Hrvata livanjskog kraja u dva posljednja rata*, Sarajevo - Zagreb, 2005.; Ivan STRIŽIĆ, *Žrtvoslov slunjskog kotara. Hrvatske vojne i civilne žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća, Slunj - Zagreb*, 2005.; Adam ZAHIROVIĆ, Sisački žrtvoslov, Sisak, 2006.; Đuro MIKAŠEK, *Našička spomenica žrtvama komunizma*, Našice, 2007.; Mladen ŠOMEK, Nikola KATIĆ, Božidar KOVACHEVIĆ, Davorin DERDA, Ivan PREKRATIĆ (prir.), *Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća u Karlovačkoj županiji*, Karlovac, 2007.; Mate LUKAČEVIĆ, Mladen ĐAKOVIĆ, Stjepan JAKAB, Ivo TUBANOVIĆ (prir.), *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Đakovo, 2007.; Zdravko BRNJARSKI, Antun POTNAR, M. LUKAČEVIĆ, M. ĐAKOVIĆ, S. JAKAB, I. TUBANOVIĆ, Pero ŠOLA (prir.), *Žrtvoslov Ruševa, Djedine Rijeke, Sovskog Dola, Pakle i Imrijevaca. Žrtve partizanskog pokreta i komunističkog režima. Drugi svjetski rat i poraće*, Đakovo, 2007.; V. GEIGER, *Lgor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb - Slavonski Brod, 2008.; Vinko JUZBAŠIĆ, *Bošnjačani u Drugom svjetskom ratu. Vojno - politički zapisi i sjećanja*, Bošnjaci, 2008.; Đuro ŠKVORC, *Križevački žrtvoslov*, Križevci, 2008.; I. TUBANOVIĆ, Stipo PILIĆ, Ivo AŠČIĆ, Mirko BLAŽEVIĆ, Mara CRNOJA, Zdravko ŽUNIĆ, Branko BUNGJIĆ (prir.), *Žrtve Drugoga svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilače i Varcar Vakuf - Mrkonjić Grad*, Nova Bila, 2009.; Zdravko IVKOVIĆ, Josip VUSIĆ, Anita BLAŽEKOVIĆ (prir.), *Jugoslavensko nasilje i prešućivanje žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije*, Bjelovar, 2010.; Alojz BULJAN, Franjo HORVAT, *Prešućivanje žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotara/općine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina - dio i Grad Sisak - dio)*, Novska, 2011.; B. MATKOVIĆ, Josip DUKIĆ, *Dugopoljski žrtvoslov (1941.-1948.)*, Dugopolje, 2011. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [40] Usp. primjerice: Lucijan KORDIĆ, *Mučeništvo crkve u Hrvatskoj*, Chicago, 1988.; Ante BAKOVIĆ, *Drinske mučenice*, Sarajevo, 1990., Zagreb, 1990., Zagreb, 1991.; A. BAKOVIĆ, *Stradanje Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu. Svećenici - žrtve rata i poraća*, Zagreb, 1994.; P. BEZINA, *Franjevcvi Provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, Split, 1995.; Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1992. ili S. KOŽUL, *Martiroligij Crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1998.; M. KARAULA, *Žrtve i mučenici. Stradanje bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i komunizmu*, Sarajevo, 1999.; Anto ORLOVAC, *Banjolučki martirologij. Svećenici banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća*, Banja Luka-Zagreb, 1999.; P. BEZINA, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941.-1992.*, Split, 2000.; Ivan DAMIŠ, *Franjevcvi Hrvatske franjevačke provincije sv. Cirila i Metoda žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i jugokomunizma*, Zagreb, 2000.; Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004.; Antun JARM, *Pribrojeni zboru mučenika. Svećenici Đakovačke i Šrijemske biskupije svjedoci i žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata*, Đakovo, 2007.; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća: Svećenici - mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2008. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [41] Usp. V. GEIGER, *Osvrt na važnije žrtvoslove o Drugom svjetskom ratu i poraću objavljene u Republici Hrvatskoj 1991.-2004. godine*, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 9, Zagreb, 2005., 621.- 639.
- [42] Usp. M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Zagreb, 2009. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [43] Usp. primjerice: George J. PRPIC, *Tragedies and Migrations in Croatian History*, Toronto, 1975.; Oton KNEZOVIĆ, *Pokolj hrvatske vojske 1945. Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima*, Chicago, 1960.; John Ivan PRCELA, Stanko GULDESCU, *Operation Slaughterhouse. Eyewitness Accounts of Postwar Massacres in Yugoslavia*, Philadelphia, 1970., Pittsburgh, 1995.; Danijel CRLJEN, Bleiburg, *Hrvatska revija*, god. XVI, sv. 2-4, Paris, 1966., 263.-296.; Borivoje M. KARAPANDŽIĆ, *The Bloodiest Yugoslav Springs 1945 - Tito's Katyn and Gulags*, New York, 1980. ili B. M. KARAPANDŽIĆ, *Jugoslavensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, Cleveland, 1976., Beograd, 1990.; Ivo BOGDAN (ed.), *La Tragedia de Bleiburg. Documentos sobre las matanzas en masa de los croatas en Yugoslavia comunista en 1945*, Buenos Aires, 1963.; Vinko NIKOLIĆ, Frano NEVISTIĆ, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, Barcelona, 1976., Barcelona, 1977., Zagreb, 1993.; F. Th. RULITZ, *Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärntner am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945*, Klagenfurt - Ljubljana - Wien, 2011. ili F. Th. RULITZ, *Bleiburška i vetrinjska tragedija. Partizansko*

Otok Daksa kod Dubrovnika

- nasilje u Koruškoj na primjeru protukomunističkih izbjeglica u svibnju 1945.*, Zagreb, 2012.
- [44] Usp. M. GRAHEK RAVANČIĆ, Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 40, br. 3, Zagreb, 2008., 851.-868.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, 317.-333. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [45] V. ŽERJAVIĆ, Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945., 161.; V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 75.-79.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 95.
- [46] Usp. M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišća 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005.; Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008, Ljubljana, 2008., Ljubljana, 2009.; *Prikrita grobišća. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišča 2005.-2008.*, Sarajevo, 2010.; S. GREGOVIĆ, *Pucaj, rat je završen. Zlim putem bratobuilaštva: slovenačko krvavo proljeće 1945.*, Budva, 2009.
- [47] K. KATALINIĆ, Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945., 15.-63.; K. KATALINIĆ, Broj bleiburških žrtava, u: Jozo Marević (ur.), *50 godina Bleiburga*, Zagreb, 1995., 49.-61.
- [48] Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, 20.
- [49] Mate ŠIMUNDIĆ, *Hrvatski smrtni put (Prilog novoj hrvatskoj poviesti)*, Split, 2001.
- [50] Usp. M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien, 2002.; M. PORTMANN, Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950), *Tokovi istorije*, 1-2, Beograd, 2004., 45.-74.
- [51] Z. DIZDAR, Stradanja Hrvata u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega, u: Vicko Kapitanović (prir.), *Crkva i društvo uz Jadran. Vrela i rezultati istraživanja*. Zbornik, Split, 2001., 179.; Z. DIZDAR, Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice), *Senjski zbornik*, god. 32, br. 32, Senj, 2005., 188.
- [52] Mladenko COLIĆ, *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu 1941-1945.*, Beograd, 1988., 401.
- [53] Usp. primjerice: M. IVEZIĆ, *Genocid nad Hrvatima zapovjeda Tito*, Zagreb, 1999.; M. IVEZIĆ, *Titoova umjetnost mržnje*, Zagreb, 2001.; J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.; J. JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj (zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine)*, Zagreb, 2006.; Ante MILINOVİĆ, *Kalvarija bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Zagreb, 2012.
- [54] V. GEIGER, Osrt na istraživanja i odjeke problematike Bleiburga i Križnog puta 1945. u Republici Hrvatskoj, *Dijalog pojesničara - istoričara*, 8, Zagreb, 2004., 409.-428.; V. GEIGER, Josip Broz Tito i Bleiburg, u: Tomislav Jonjić, Zlatko Matijević (ur.), *Hrvatska između slobode i jugoslavstva. Zbornik*, Zagreb, 2009., 339.-366. ili V. GEIGER, Tito i likvidacija hrvatskih zarobljenika u Blajburgu 1945, *Istorija 20. veka*, god. XXVIII, br. 2, Beograd, 2010., 29.-52. Usp. primjerice: Nikola ANIĆ, *Antifašistička Hrvatska. Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Hrvatske 1941.-1945.*, Zagreb, 2005.; Slavko GOLDSTEIN, *1941. Godina koja se vraća*, Zagreb 2007.; Juraj HRŽENJAK (gl. ur.), *Bleiburg i Križni put. Zbornik radova*, Zagreb, 2007.; Ivo GOLDSSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, Zagreb, 2008.
- [55] V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 51.; V. GEIGER, *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944 - 1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, 51.-52.; V. GEIGER, M. RUPIĆ, M. KEVO, E. KRALJEVIĆ, Z. DESPOT (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, 74.; M. RUPIĆ, V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Dalmacija*, 88.-89.
- [56] Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, 117.-118.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, V kolonal po štirje skozi Sloveniju, *Prispevki za novešjo zgodovino*, letnik XLVIII, št. 2, Ljubljana, 2008., 95.-116.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, 203.-316. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [57] Usp. Izvješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine, Zagreb, rujan 1999.; M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišća 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005.; M. FERENC, Ž. KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišća Hrvatov v Republiki Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb, 2007.; J. ČRNEJ, *Grobišča na Štajerskem*, Ljubljana, 2009.; Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005-2008, Ljubljana, 2008., Ljubljana, 2009.; *Prikrita grobišća. Izvješće komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja skrivenih grobišča 2005.-2008.*, Sarajevo, 2010.; M. FERENC, Istraživanje prikritih grobnica u Sloveniji, *Istorija 20. veka*, god. XXVIII, br. 1, Beograd, 2010., 9.-22.; M. FERENC, M. ALIĆ, P. JAMNIK, *Huda jama. Skrito za enajstimi pregradami*, Ljubljana, 2011.; S. CVETKOVIĆ (prir.), *Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944. Godišnji izveštaj 2010.*, Beograd, 2010.; J. JURČEVIĆ, *Prikrivena stratišta i grobišta jugoslavenskih komunističkih zločina*, Zagreb, 2012.
- [58] Antun MILETIĆ (prir.), Prilog poučavanju istorije Jugoslovenske narodne armije kroz izabранa dokumenta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita u svojstvu ministra narodne odbrane i vrhovnog komandanta Oružanih snaga FNRJ u periodu 1945-1956. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, god. XXXVIII, br. 1, Beograd, 1987., 327., 350.-351, 357.-358.; Jere JAREB, Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima i uništavanju hrvatskih domovinskih pobunjениka od 30. lipnja 1945. do 2. ožujka 1946., *Hrvatska revija*, god. XXXIX, sv. 3, München - Barcelona, 1989., 609.-610, 617.-618.
- [59] Usp. Boris VLAŠIĆ, Aleksandar VOJNOVIĆ, *Križni put - povijest, svjedočanstva, dokumenti*, Zagreb, 1991.; M. GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, 203.-314. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [60] Usp. primjerice: Nada KIŠIĆ-KOLANOVIĆ, Vrijeme političke represije: "veliki sudski procesi" u Hrvatskoj 1945.-1948., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 25, br. 1, Zagreb, 1993., 1.-23.; J. VODUSEK STARIĆ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, Ljubljana, 1992. ili hrvatsko izdanje: J. VODUŠEK STARIĆ, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.*, Zagreb, 2006.; Rajko DANILOVIĆ, *Upotreba neprijatelja. Politička suđenja u Jugoslaviji 1945-1991.*, Beograd, 2001., Beograd, 2002., Beograd, 2010.; S. CVETKOVIĆ, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944-1953.*, Beograd, 2006. I tamo navedena literatura.
- [61] Ekkehard VÖLKL, *Abrechnungsfuror in Kroatien*, u: Klaus Dietmar Henke und Hans Woller (Hrsg.), *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, München, 1991., 366.-394.; J. VODUŠEK STARIĆ, *Kako se čistila Jugoslavija, Gordogan*, god. II (XXI), br. 4-5 (48-49), Zagreb, 2004., 36.-49. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [62] Usp. primjerice: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Zagreb, 1996.; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća: Svećenici - mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb 2008.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 2006.; V. GEIGER, *Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944 - 1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*, Bismarck, North Dakota, 2011.; V. GEIGER, M. RUPIĆ, M. KEVO, E. KRALJEVIĆ, Z. DESPOT

- (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*. Zagreb središnja Hrvatska, Slavonski Brod - Zagreb, 2008.; M. RUPIĆ, V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Dalmacija*, Slavonski Brod - Zagreb, 2011. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [63] Usp. Z. RADELJČ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb 2002., Zagreb, 2011.; B. DIMITRIJEVIĆ, *Građanski rat u miru. Uloga armije i službe bezbednosti u obraćunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954.*, Beograd, 2003.; Ivica LUČIĆ, Hrvatska protukomunistička gerila u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1951., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 42, br. 3, Zagreb, 2010., 631.-670. i tamo navedeni izvori i literatura.
- [64] Marko KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, Beograd, 1986., 13.-25., 34.-35.; J. JURČEVIĆ, Katica IVANDA, *Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, Društvena istraživanja*, god. 15, br. 4-5, Zagreb, 2006., 891.-914.; Tomislav SABLJAK, U redu za smrtnu kaznu. Egzekutori Vojnog suda II. armije Koće Popoviću u Zagrebu, godine 1945., *Hrvatska revija*, god. XLI-II, sv. 4, Zagreb, 1993., 432.-441.; Tatjana ŠA-
- čini nemačkih okupatora u Jugoslaviji 1941-1945. godine. Presude jugoslovenskih vojnih sudova, Beograd, 2010.; Đ. N. LOPIĆ (prir.), *Mađarski ratni zločini 1941-1945. Presude jugoslovenskih sudova*, Beograd, 2010.
- [67] Konstantin BASTAIĆ, Razvitak organa pravosuda u novoj Jugoslaviji, u: Ferdo Čulinović (ur.), *Nova Jugoslavija. Pregled državnopravnog razvijatka. Povodom desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, Zagreb, 1954., 109.; M. KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, 34.-35.; M. GOJKOVIC, *Istorijski jugoslovenski vojni pravosudna*, 139.-140.
- [68] M. KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, 256.-257.
- [69] J. VODUŠEK STARIC, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, 192.-194., 269.-271. ili J. VODUŠEK STARIC, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946.*, 216.-217., 302.-304.
- [70] Usp. Augustin FRANIĆ, *KPD Lepoglava mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Zagreb, 2000., Dubrovnik, 2010.; A. FRANIĆ, *KPD Stara Gradiška mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, Dubrovnik, 2009.; Željko MARENIĆ (ur.), *Kazneno popravni dom - Dom za preodgoj maloletnica Slavonska Požega 1946-1986*, Slavonska Požega, 1986.; Kaja PEREKOVIC, *Naše robijanje. Hrvatske žene u*

U ovom zajedničkom grobu leže posmrtni ostaci 250 poginulih hrvatskih ratnika, koje su jugoslavenske komunističke vlasti 1945. ekshumirale iz njihovih grobova na Mirogoju. Grob se nalazi u polju 55A, i desetljećima je bio bez ikakove grobne oznake. Nadgrobni spomenik postavili su Ujedinjeni Hrvati iz Kanade i "Časnički klub 242" iz Zagreba, u rujnu 2000.

RIĆ, Osuđeni po hitnom postupku: uloga represivnih tijela komunističke vlasti u odnosu na smrtnе osude u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i poraću, na primjeru fonda Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata u unutrašnje poslove SRH, *Arhivski vjesnik*, god. 51, Zagreb, 2008., 341.-361. I tamo navedeni izvori i literatura.

[65] M. KALOĐERA, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, 13.-14.; Miloš GOJKOVIC, *Istorijski jugoslovenski vojni pravosudna*, Beograd, 1999., 127.-128.

[66] Usp. Jelena Đ. LOPIĆ (prir.), *Ratni zločini protiv ratnih zarobljenika. Sudska praksa*, Beograd, 2005.; Đorđe N. LOPIĆ (prir.), *Nemački ratni zločini 1941-1945. Presude jugoslovenskih vojnih sudova*, Beograd, 2009.; Jelena Đ. LOPIĆ-JANČIĆ (prir.), *Ratni zlo-*

komunističkim zatvorima, Rijeka - Zagreb, 2004.; V. GEIGER, *Lišavanje slobode i prisilni rad u hrvatskom/jugoslavenskom zakonodavstvu 1945.-1951.*, u: V. Geiger, M. Grahek Ravančić, M. Karakaš Obradov (ur.), *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945./1945.-1951.* Zbornik, Zagreb, 2010., 151.-166. i tamo navedeni izvori i literatura.

[71] V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 116.; V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovaca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 214.; V. ŽERJAVIĆ, *Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.-1945.*, 160.; V. ŽERJAVIĆ, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 554.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 186.

[72] M. PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, Magisterarbeit, Wien, 2002.; M. PORTMANN, *Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943 - 1950)*, 45.-74. Usp. V. GEIGER, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojidelni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)*. Case study: Bleiburg i folksdojeri, 718.

[73] V. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 116.; V. ŽERJAVIĆ, *Stradanja Jugoslavena u drugom svjetskom ratu, Viktimologija*, god. 1, br. 1-2, Zagreb, 1990., 44.; V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 214.; V. ŽERJAVIĆ, *Yugoslavia - manipulations with the numbers of Second World War victims/Yugoslavie - manipulations sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale/Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsopfern des zweiten Weltkriegs/Jugoslavija – manipulacije žrtvama Drugog svjetskog rata*, 61.; V. ŽERJAVIĆ, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 554.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 186.

[74] V. ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, 75.-76.; V. ŽERJAVIĆ, *Poginuli, ubijeni i umoreni 1941-1945 /u tisućama/* [Hrvati i Muslimani na području NDH] [Tablični pregled], Zagreb, 1994.; V. ŽERJAVIĆ, *Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 556.-557.; V. ŽERJAVIĆ, *Population Losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, 94.

[75] V. ŽERJAVIĆ, *Poginuli, ubijeni i umoreni 1941-1945 /u tisućama/* [Hrvati i Muslimani na području NDH] [Tablični pregled], Zagreb, 1994. Usp. V. GEIGER, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagaci"*. Brojidelni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 743.-744.

[76] K. KATALINIĆ, *Hrvatske i srpske žrtve 1941.-1945.*, 15.-63.; K. KATALINIĆ, *Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid*, 91., 137.

[77] V. STIPETIĆ, *Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880 - 1981)*, 81., 119.-120. Usp. V. GEIGER, *Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili "okupatori i njihovi pomagaci"*. Brojidelni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), 746.

[78] Usp. primjerice: Jakov GELO, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, 1987., 192.; V. STIPETIĆ, *Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880 - 1981)*, 81., 119.-120.; I. NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, 141. ili I. NEJAŠMIĆ, *Stanovništvo Hrvatske. Demografske studije i analize*, 56. •

KRATKI POLITIČKI PORTRET BLAŽA LORKOVIĆA

Obitelj Lorković ostavila je vrlo duroke tragove u hrvatskoj povijesti 19. i 20. stoljeća. Od sveučilišnog profesora i člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjenosti **Blaža Lorkovića**, čije ime i danas nosi jedan od visokih hrvatskih ordena, do današnjih dana isticala su se brojna imena obitelji koja je na različitim područjima javnog života postigla značajne rezultate. Ona je simbol građanskog društva u kojem su njeni članovi dugotrajno izražavali snažan politički angažman koji je pak pratio brojne zaokrete u hrvatskoj povijesti s traumatičnim posljedicama. Osobito upada u oči činjenica da se od prvotnog zagovaranja hrvatskog tipa jugoslavenstva iz **Strossmayerovih** vremena, preko ideologije naprednjaštva koja je podržavala ideju narodnog jedinstva Hrvata i Srba, kasnije pojedini pripadnici obitelji u dobroj mjeri okreću hrvatskom nacionalizmu i ustaškom pokretu, što samo po sebi dovoljno govori o ideološkim potresima i potrebi okretanja radikalno-revolucionarnim rješenjima u političkom životu.

U ovoj prigodi nastojat ćemo baciti više svjetla na lik **Blaža Lorkovića**, istaknutog pripadnika ustaškog pokreta i brata puno poznatijeg **dr. Mladena Lorkovića**.

O Blažu Lorkoviću historiografija nije ostavila sveobuhvatnijih zapisa, unatoč njegovu visokom položaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Za ovaj pregledni tekst najviše smo se poslužili materijalom Službe državne sigurnosti koji se čuva u Hrvatskome državnem arhivu. Riječ je zapravo o službenom saslušanju Lorkovića koje je od travnja do srpnja 1946. provedeno „u prostorijama OZN-e za Hrvatsku“.

Prema dostupnim materijalima može se zaključiti da je to ispitivanje izvedeno u Beogradu, gdje je Lorković odgovarao na pitanja OZN-ih službenika i zatim potpisao svaku od 64 stranica prijepisa saslušanja. Nije razvidno tko je sve ispitivao okrivljenika, osim što se na kraju transkripta nalazi nedovoljno čitak potpis jedne osobe u svojstvu ispitivača. Premda je dobro poznato da takva vrsta izvora nije

Piše:

Dr. sc. Stjepan MATKOVIĆ

pouzdana za historiografske ocjene i da pruža velike mogućnosti za manipulacije zbog okolnosti u kojima nastaje, čini nam se da u ovom slučaju, kad ne raspolažemo drugim materijalima, možemo govoriti o dokumentu koji barem dopušta preliminarnu rekonstrukciju Lorkovićeva života. Kao takav, taj nam izvor može poslužiti za približni oris Lorkovićeva portreta s nag-

Blaž Lorković

lascima na njegovoj djelatnosti tijekom monarhističke Jugoslavije i posebice za vrijeme obavljanja visokih dužnosti u NDH, uz obveznu opasku da će daljnja kritička istraživanja zasigurno ponuditi vjerodostojnije rezultate i provjeru dosadašnjih spoznaja.

Blaž Lorković rođio se 26. ožujka 1903. u Osijeku. Njegovi roditelji bili su vrlo poznata imena. Otac **Ivan** bio je jedan od osnivača Hrvatske pučke napredne stranke, a time i izraziti pobornik liberalne ideologije, dok mu je majka **Zdravka**, rođena Krištof, bila sestra jednog od sudionika velikih demonstracija prigodom dolaska kralja **Franje Josipa I.** u Zagreb (1895.), pripadnika naprednjačke omladine, suosnivača Hrvatske pučke seljačke stranke i člana njezina privremenoga

glavnog odbora.[1] Blaž je završio gimnaziju i Trgovačku akademiju (1921.) u Zagrebu. Studirao je jedan semestar na visokoj trgovачkoj školi u Mannheimu, a nakon smrti oca koji se u velikoj mjeri razočarao načinom stvaranja prve jugoslavenske države i njenim tadašnjim razvitkom, što se očitovalo u istupima u Hrvatskoj zajednici i Hrvatskoj federalističkoj seljačkoj stranci u kojima je imao vodeće uloge, prekinuo je studij i vratio se u Zagreb, gdje je radio prvo u Eskomptnoj banci, zatim u Trgovinskoj banci, da bi od 1928. novo zaposlenje pronašao u gradskom poreznom uredu.

Usporedno sa svojom profesionalnom karijerom, Lorković je izgrađivao poseban osjećaj za javni angažman koji je u velikoj mjeri odražavao neospornu svijest o hrvatskoj nacionalnoj pripadnosti, uvjerenje o podređenosti Hrvata u jugoslavenskoj državnoj tvorbi i težnju za stvaranjem neovisne nacionalne države kao jedinoga političkog rješenja kojim bi se odbacila nametnuta neravnopravnost. U tom je smislu bio povezan s onim udrugama i skupinama koje su unatoč primjenama državne represije nedvosmisleno odražavale hrvatsko domoljubno obilježe i inzistirale na jačanju nacionalne samosvojnosti. Tako je djelovao u *Hrvatskoj Mladici* (1926.-29.) - organizaciji pod utjecajem Hrvatske federalističke seljačke stranke - kojoj je bio i predsjednikom, a bio je član i Glazbenog društva intelektualaca te Matice hrvatske u kojoj je bio i član njezina odbora središnje uprave (1940.), a za vrijeme Drugoga svjetskog rata i njen potpredsjednik.[2] U Matici je ustrajno podržavao smjer vodstva pod kormilom njezina predsjednika **Filipa Lukasa**, zbog čega se učestalo sukobljavao s čelnicima Hrvatske seljačke stranke.[3]

Iz svega navednoga bilo je prirodno da je Blaž Lorković pokazivao odbojnost prema Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Podsjetimo ponovo na njegova oca koji se zlagao za uspostavu južnoslavenske zajednice, ali je vrlo brzo poslije 1918. učavao disfunkcionalne strane takve drža-

ve i zajedno s dr. Antom Trumbićem, još jednim razočaranim hrvatskim političarom, tražio izlazak iz slijepe ulice.[4] Sin je još više iskoračio i pojačao kritički stav, podržavajući prosudbu o neodrživosti jugoslavenske države u kojoj su trajno prevladavali međunacionalni sukobi izazvani hegemonijalnim položajem srpske politike.

Lorković je bio iz političkih razloga, zbog protujugoslavenskih nastupa, dva puta uhićen. Prvi put 1929., kad je uhapšen radi jednog pisma kojeg je pisao bratu Mladenu, što je bio samo jedan od pokazatelja nadzora kojemu je bio izložen. U njemu je kritizirao formiranje banovina koje su po nekim novinama sklonima jugoslavenskoj ideji bile „osvrtarenje federacije Štrosmajerova tipa“. Tom je prigodom u istražnom zatvoru kao žrtva političkog progona proveo tri mjeseca. Nakon drugog uhićenja, koje je uslijedilo u studenome 1934., interniran je u Priboj na Sandžaku, a zatim je proveo deset mjeseci u istražnom zatvoru u Zenici zbog sumnje da je sudjelovao u podmetanju eksploziva u sarajevskoj pošti neposredno nakon atentata u Marseilleu. Vlasti su ga teretile da je još otprije pomagao u bijegu u Italiju ustaši Tomislavu Grgiću, koji je sudjelovao u pripremama za izvođenje atentata na kralja Aleksandra nešto ranije, za vrijeme njegova boravka u Zagrebu. U istražnom zatvoru proveo je deset mjeseci a na sudske raspravi je oslobođen krivnje zbog nedostatka dokaza. Prema navodima iz poslijeratnog saslušanja, bio je prilikom istrage u Zenici pet dana izložen fizičkom zlostavljanju, što je inače bio uobičajan način odnosa jugoslavenskih vlasti prema njenim protivnicima.[5] Taj podatak ne bi se smio zanemariti zbog kasnijih događaja.

Lorković je prema vlastitom iskazu politički započeo podržavati ustaški pokret 1932. godine, nešto prije pokretanja velebitske akcije, i ostao mu je unatoč svim okolnostima vjeran sve do kraja života, što potvrđuje i tijek njegova poslijeratnog saslušanja.[6] On je bio zapravo povezan s radikalnim krilom hrvatskih nacionalista u domovini, koji su od uvođenja šestosiječanskog režima procijenjivali da će jedino oružanim putem biti moguće riješavati nacionalno pitanje, i to stvaranjem neovisne države mimo bilo kakvih

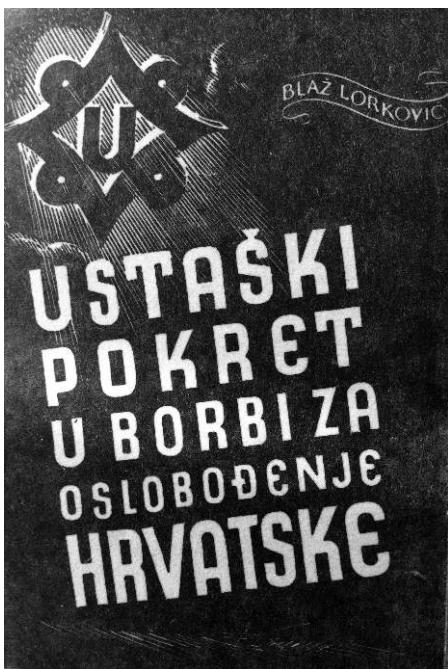
političkih veza sa Srbijom. To je krilo, zadrugo malobrojno ali ustrajno, polazilo od procjene da je bilo nužno organizirati otpor teroru diktature koji je poprimio zastrašujuće razmjere.[7]

Lorković je za saslušanja izjavio da ga je za ustaški pokret pridobio već spomenuti Grgić s kojim je službovao u gradskoj službi, uz napomenu da je u gradskom poglavarstvu bilo više simpatizera pokreta za izlaskom iz jugoslavenskog okvira. Na upite istražitelja («isljednika») UDB-e o vezama u međuratnom razdoblju s bratom Mladenom, koji je živio u emigraciji, izjavio je da s njim održavao redovitu komunikaciju putem pisama koje su nosile povjerljive osobe, među kojima je bio i dr. Vladimir Košak, kas-

Vladkom Mačekom iz 1935. u kojem je prvak HSS-a na upit o slozi svih hrvatskih snaga odgovorio da je jedino rješenje u stvaranju jakog HSS-a oko kojeg su se mogle okupljati druge sastavnice političke scene. Zanimljivo je da je taj razgovor, prema Lorkoviću, organizirao dr. Rudolf Bićanić koji je bio poznanik obitelji Lorković i istaknuti član HSS-a.

Kao hrvatski nacionalist, Lorković je surađivao u listu *Hrvatski narod*, izdanju listova *Orač*, *Sijač*, *Hrvatska Gruda* i *Hrvatska Pošta*, a istodobno se čvrsto povezao s frankovačkim studentima sa zagrebačkog Sveučilišta, skupinom oko Božidara Kavrana te sudjelovao u aktivnostima udruge Uzdanica u kojoj je uoči sloma Kraljevine Jugoslavije bio član upravnog vijeća.[9] Lorković je za Uzdaniku ustvrdio da je „čvrsto stajala na ustaškoj bazi“, ali njezini članovi nisu polagali ustašku prisegu, tako da ju je on položio dva dana nakon uspostave NDH. Predavanja o aktualnim političkim temama članovima Uzdanice održavali su dr. Mile Budak, Mladen Lorković i Slavko Kvaternik. Na upite istražitelja UDB-e o udjelu svećenstva među pristašama ustaškog pokreta, Lorković je odgovorio da su tek pojedini svećenici – spomenuo je samo Ivu Guberinu – podržavali ustašku ideju. Uz to je pridodao da je u svečanim priredbama tijekom rata osjećao da ga nadbiskup Stepinac „hladno prima“, čime je otklonio sugestije o prisnoj povezanosti vrha Katoličke crkve i ustaškog pokreta, koju su nastojali prikazati i dokazati nositelji revolucionarnih vlasti komunističkog usmjerenja.

Iz nekih drugih podataka u drugim izvorima možemo vidjeti kako se krug nacionalista iz građanskih redova širio u domovini. Kao primjer uzimamo Ibrahimu Ruždiću koji je u Zagrebu 1933. doktorirao kemijske znanosti da bi potom bio imenovan za predstojnika kemijskog laboratorija sanatorija Merkur. On je od 1935. bio zaručen s Macom Gensberger, koja je bila sestra Lorkovićeve žene, a uoči Drugoga svjetskog rata kod njega su se tajno sastajali pripadnici ustaškog pokreta iz domovine i neki ugledni muslimani koji su tražili saveznike u dijelu hrvatske politike.[8] S druge strane, Lorković je na saslušanju prepričao i jedan razgovor s dr.

niji ministar državne riznice u NDH.

S druge strane, nije izbjegao ukazati da su visoki crkveni predstavnici nakon početnog odobravanja jugoslavenstva, poučeni lošim iskustvima u Kraljevini, vrlo pozitivno gledali na činjenicu stvaranja hrvatske države. Istražitelji su htjeli sazнати i o ustaškim vezama s HSS-om, s tendencijom obračuna s predratno najjačom strankom i tzv. građanskim elementima koji su mogli biti glavni suparnik u poslijeratnim okolnostima. Na to im je Lorković odgovorio da je osobno održavao samo veze sa svojim šogorom dr. Šimonom Debelićem, kojega su komunisti likvidirali, a da je još poznavao jedino dr. Reberskog i lijevo orientiranog Miroslava Dajča za koga nije htio intervenirati

kad je bio uhićen za vrijeme rata, čime je i pred licem istražitelja zapravo potvrdio svoj bezuvjetni protukomunistički stav.

Od druge polovice 1930-ih Blaž Lorković je, pišući novinske tekstove, javno tumačio nove odnose u Europi koji su nadvrhovale raspad versailleskog poredka. Tom je prigodom zastupao protumarksistička gledišta i stavljao naglaske na sve veći utjecaj Njemačke i Italije u svjetskoj politici, što je ujedno povezivao i s krizom unutar Kraljevine Jugoslavije, predviđajući korjenite promjene na političkoj karti. Znakovita je njegova polemika s **Iljom Jukićem**, istaknutim pripadnikom HSS-a, koji je na valu sve žustrije ideološke borbe prvi prozvao Lorkovića da kao „sin velikog čovjeka ne nasljeđuje ni intelektualne sposobnosti ni neke lijepo vrline svoga oca.“[10] Lorković mu nije ostao dužan i prikazao ga je „starim Pribićevićem“, ističući pred licem javnosti kakav je bio životni put njegova polemičkog suparnika. Važnjom se čini njihova rasprava o tome kako se treba „mali narod“ postaviti u vremenu izazova izmjene političkog poredka, pri čemu Jukić ustraja na jugoslavenskom okviru i održivosti tradicije Male Antante, dok Lorković zagovara promjene na europskom prostoru, jer jedino u njima vidi mogućnost ispunjenja ciljeva političke borbe hrvatskog naroda.

Lorković je kao pristaša ustaške borbe imperativno podržavao nestanak jugoslavenske države i sa zadovoljstvom je dočekao travanske događaje. Bio je u skupini članova ustaškog pokreta iz Zagreba koji su dočekali poglavnika u Karlovcu prigodom njegova dolaska iz Italije u NDH.[11] Nedugo zatim, imenovan je poglavnikom odredbom od 10. svibnja 1941. poglavnim pobočnikom i po tome je bio članom Pobočničkog zbora i povjerenikom Glavnoga ustaškog stana. Zadužen je bio za organiziranje ustaškog pokreta u NDH i imenovanje njegovih dužnosnika. Po tom je položaju trebao imati jednu od najistaknutijih uloga u državi, međutim, u stvarnosti je njegovo mjesto prema nekim istaživačima bilo manje važno.[12]

Na pitanje «isljednika» o njegovim obvezama u pokretu izjavio je: „U provinciji organizovao sam stranačke forume i imenovao dužnosnike, tako da sam sto-

žernike predlagao poglavniku, a logornike i ostale niže dužnosnike imenovao sam i postavljao sam. Prilikom izbora ljudi za pojedine dužnosnike najčešće sam se obazirao na zahtjeve raznih delegacija koje su predlagale pojedine ljude za dužnosnike u njihovom kraju. Tako sam u početku postavio dužnosnike tamo gdje ih do tada nije bilo, a neke koji su postojali zamjenio sam drugima, jer nisu odgovarali onim moralnim i nacionalnim uvjetima, koji su bili potrebni za poverenu dužnost. Međutim, nisam bio uvjek sloboden pri izboru odnosno smjenjivanju dužnosnika, jer sam se morao rukovoditi željama poglavnika i pojedinih ministara, istaknutijih članova stranke koji su često predlagali pojedine svoje kandidate. Budući da je partijska disciplina bila veoma slaba, prisupio sam formiranju ustaških stegovnih sudova. Pri GUS postojao je VSS, koji je mogao suditi doglavnicima i svim dužnosnicima uključivši stožernike, a u stožerima su postojali stožerni stegovni sudovi, koji su sudiili članovima stožera, osim stožernika i ostalim nižim dužnosnicima. Ti stegovni sudovi formirani su koncem 1941 i početkom 42 god. jer se prije nije moglo pristupiti njihovom osnivanju zbog nesredjenih prilika u državi i gradjanskog rata. Koncem 1941 pristupio sam izradjivanju propisnika o organizaciji i radu ustaškog pokreta.[13] Rad na tom propisniku završen je u ožujku 1942. god. Taj propisnik sastavljen je prema dotadašnjim iskustvima stranačkog života, a bez ikakvih uzora iz fašističke ili nacional-socialističke stranke.“[14]

Tijekom kasnijeg ispitivanja ukratko je pojasnio svoj odnos s poglavnikom. Tako je izjavio da od njega nije primao „neke principijelne upute, osim u slučajevima kada sam ga pitao za savjet u nekim konkretnim slučajevima“, čime nije, poput nekih drugih ustaša koji su, kad su se našli u jugoslavenskom zatvoru, prebacivao gotovu svu odgovornost za ratne ishode na poglavnika.[15] Uz to, vidljivo je da tijekom ispitavanja nije previše inzistirano na rasvjetljavanju djelovanja i odnosa unutar Glavnog ustaškog stana, jer su se ispitivači zadovoljavali odgovorima na općenitija pitanja, pa tako, primjerice, nije bilo govora ni o tzv. „divljim ustašama“, premda je Lorković zajedno s pog-

lavnikom supotpisao u kolovozu 1941. odredbu o njihovu raspuštanju.

Slijedom svog položaja u državnom vrhu, bio je i član državnog izaslanstva, predvođenog poglavnikom, koje je u Italiji potpisalo Rimske ugovore.[16] Izradio je Propisnik o organizaciji i radu ustaškog pokreta (1941). Poput drugih najviših dužnosnika, i on je od kasnog proljeća i tijekom ljeta 1941. održao niz govora na javnim skupštinama, a obratio se i predstavnicima talijanske fašističke mladeži koji su posjetili Zagreb. Nakon što je **Ljudevit Šolc** u svibnju 1942. postavljen za doglavnog postrojnika i ministra, Lorkoviću su smanjene dužnosti i ovlasti u ustaškom pokretu. Kao poglavni pobočnik pozvan je u rad Hrvatskog državnog sabora (1942). Objavio je u nakladi GUS-a knjižicu *Ustaški pokret u borbi za oslobođenje Hrvatske* (1942.) u kojoj je razložio osnove revolucionarnog rada ustaške organizacije i njenu borbu protiv jugoslavenstva do stvaranja NDH te napisao predgovor prvom svesku zbornika *Naša domovina* (1943). Za vrijeme rata je objavljivao u periodicima *Hrvatski narod*, *Hrvatski list*, *Nezavisna Država Hrvatska* i *Za dom*.

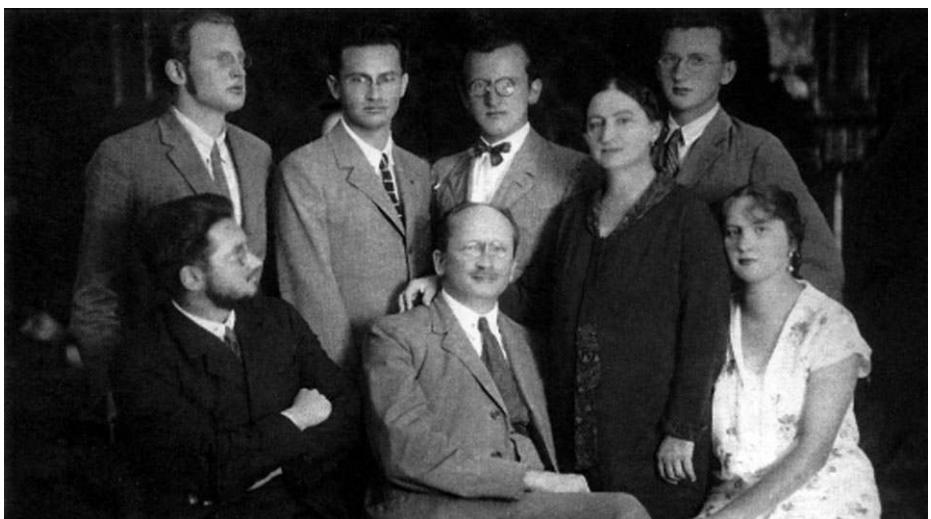
Lorković je tijekom saslušanja odgovarao kao istaknuti pripadnik u ratu poraženih snaga i na delikatna pitanja o odnosu ustaških vlasti prema srpskom i židovskom stanovništvu. U pogledu Srba pitali su ga službenici državne sigurnosti jugoslavenskih vlasti za mišljenje o represiji nad „srpskim masama“. Lorković je izjavio kako je znao u općim crtama o masovnim pokoljima, nije ih podržavao iz „čovječanskih razloga“, a po njemu, bio je uvjeren da oni nisu nastali po „direktivama odozgo“, nego „na inicijativu širokih narodnih masa“. [17] Krivicu za te događaje video je u velikosrpskoj vladajućoj klici koja je „išla za tim da se uništi Hrvatska ne samo kao državna pravna jedinica nego i čitavi hrvatski narod.“ Tako je odgovorio da „dogadjaji koji su se desili nakon uspostave NDH sa srpskim stanovništvom u Hrvatskoj bili su samo akt samoobrane hrvatskog naroda, na koji imade pravo svaki narod u obrani svoga života“. Za nj su prečanski Srbi bili rasno drugačiji od srpskog naroda – ostatci starašedilačkih plemena – a onaj dio koji je bio pravoslavne vjere nije se suživio s

hrvatskim stanovništvom i poslužio je ideji velikosrpstva koje se htjelo širiti na račun hrvatstva. Lorković je izjavio da se problem srpske nacionalne manjine mogao možda riješiti i mirnim putem, ali se je „pristupilo radikalnom rješavanju zbog toga jer je srpstvo bilo opasnost za postojanje hrvatske države u njenim prvim dñima kada ona još nije bila dovoljno učvršćena“. Opravdanje za obračun nije bilo vezano samo uz početak rata, jer je Lorković rekao da je još prije izbijanja rata zaključio da bi srpstvo „zabolo nož u ledja hrvatskom narodu u najkritičnjem momentu“.[18]

Na pitanje što misli o pitanju muslimana u Hrvatskoj odgovorio je na pomalo misteriozan način: „Pitanje muslimana u Hrvatskoj povezano je s misijom hrvatskog naroda u budućnosti, te je jedan manji dio hrvatskog naroda, a koji je u svom većem dijelu pripadao bogumilskoj sekti, prešao na islam i time je i njemu dana, kao dijelu hrvatskog naroda, jedna sasvim odredjena misija, o kojoj je još prerano da se izjašnjavam.“[19] Kad je riječ o Židovima, izjavio je bez uvijanja da je zagovarao progon onih koji su „najnijeli zlo hrvatskom narodu“ i da je bilo „pojedinaca koji su se vrlo lojalno odnosili prema hrvatskom narodu i onih koji su mu štetili.“ Općenito je smatrao da „utjecaj židovstva treba u svakom slučaju isključiti iz hrvatskog nacionalnog života.“[20]

Unatoč tako otvoreno diskriminirajućem stavu, stručna literatura koja se bavi sudbinom Židova tijekom rata nije označila Lorkovića osobom koja je poticala nečovječna djela.[21] Za tragičnu sudbinu hrvatskog židovstva bilo je, prema Lorkoviću, presudno držanje njemačkog čimbenika koje je „forsiralo rješenje židovskog pitanja“, odnosno masovno uništenje te zajednice, a u obranu je isticao podatak da „vlasti nisu ometale odlazak Židova u inozemstvo“, misleći ponajprije na primjere odlaska u zemlje pod talijanskim upravom. Uz to je želio skretati pozornost na činjenicu da prije 10. travnja rasno pitanje nije imalo mjesta u ustaškim načelima, nego je ono bilo posljedica podređenog položaja u savezništvu s njemačkim nacional-socijalistima.

U drugom dijelu Lorkovićeva saslušanja i u postavljenim pitanjima dosta je bio

Ivan Lorković sa suprugom Zdravkom, okružen sinovima Radoslavom (sjedi), Ivicom, Zdravkom, Blažom, Mladenom i kćerkom Vlastom

izražen naglasak na njemačkom utjecaju na stanje u NDH, pa je tako, osim u slučaju židovske sudbine, Lorković još govorio o prisilnom slanju ratnih zarobljenika na rad u Njemačku, pri čemu je je izjavio kako „zna da su njemačke jedinice prve počele u operacijama se služiti metodama paljenja sela, pljačke i masovnog ubijanja.“[22] U tom je slučaju mislio i na ratne zarobljenike srpske pripadnosti, na slučaj njemačkih represalija prema Hrvatima („nota Sambugnach“), kao i na njemačku akciju osnivanja SS-divizije Handžar, koja je po njemu popraćena promicanjem ideje autonomije Bosne i Hercegovine.

Lorković je u prosincu 1942. imenovan izvanrednim poslanikom i opunomoćenim ministrom NDH u Slovačkoj.[23] U Bratislavi je ostao sve do ulaska Crvene armije. Zamijenio je na poslaničkom položaju **dr. Josipa Berkovića**, koji je, prema njemu, pokazivao „dosta netaktičnosti“ u provođenju diplomatskih aktivnosti. Prije Berkovića na toj je dužnosti bio **dr. Dragutin Toth**.[24] Prema osobnom svjedočenju, na novu ga je dužnost predložio pogлавnik **Pavelić**, a tadašnji ministar vanjskih poslova, njegov brat Mladen, nije podržavao takav izbor jer je smatrao da bi ga javnost mogla protumačiti znakom „nepotizma“.

Lorković je u Slovačkoj održavao dobre odnose s istaknutijim slovačkim ministrima i predstavnicima njemačkog poslanstva u Bratislavi. Susretao se i s bivšim ravnateljom RAVSIGUR-a **Eugenom Dijdom Kvaternikom** i drugim Hrvatima

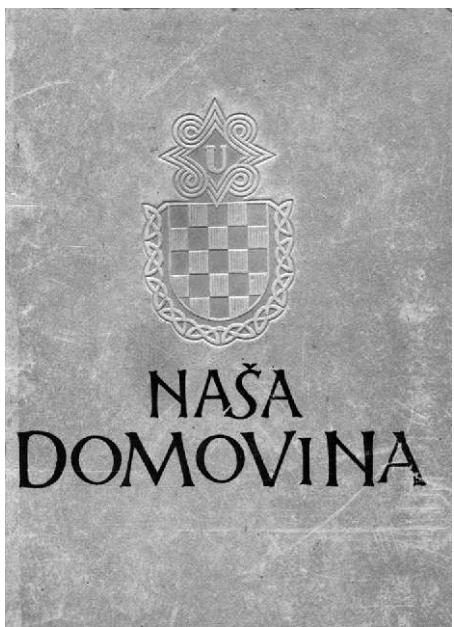
koji su se tamo nalazili tijekom rata.[25] Dakako, pozornost osobito pada na susrete s Kvaternikom koji je nakon smjene tijekom 1942. otiašao u emigraciju. Prema njegovim poslijeratnim člancima, on je tijekom „slovačkih dana“ imao pristup Lorkoviću i obraćao mu se s „Blažek“, što je bio podsjetnik na ranije dane kad su bili u prijateljskim odnosima.[26] Lorković je u saslušanju teretio Dido Kvaterniku da je bio glavni inicijator progona (napose Srba) u NDH i da je akcijom njegova brata Mladena te ministara Košaka, **Artukovića**, **Žanića** i **Dumandžića** morao odstupiti. S druge strane, tvrdio je kako Dido nije htio ni jednim potezom u emigraciji ostaviti dojam da vodi neku akciju protiv vodstva NDH. Te je susrete potvrdila i Kvaternikova supruga **Marija** koja je u jednom razgovoru kazala: „Dido je s pozornošću pratit vijesti iz domovine, a često je odlazio hrvatskom poslaniku u Bratislavi, Blažu Lorkoviću. Nije propuštao dolazak kojega višega hrvatskog dužnostnika u Bratislavu, pa se tako sretao s **dr. Stjepom Perićem**, ranije poslanikom u Rimu, a kasnije ministrom vanjskih poslova i potom poslanikom u Rumunjskoj, s bivšim ministrom pravosuđa, **dr. Milovanom Žanićem** i drugima.“[27]

Na taj je način opovrgнутa teza o Kvaternikovoj nemilosti nakon njegova pada u hijerarhiji NDH. Lorković se za vrijeme boravka u Bratislavi najviše zanimalo za upoznavanje političkih i gospodarskih prilika u Slovačkoj, a diplomatska služba korištena je i za dobivanje podataka o vojnoj situaciji u čitavoj Europi, zbog čega se

naročita pozornost posvećivala susretima s njemačkim službenicima, za što je bio zadužen kulturni savjetnik poslanstva **Albert** koji je imao već iskustva iz austro-ugarske diplomacije, a podrijetlom je bio banatski Nijemac. Prema elaboratu o ministarstvu vanjskih poslova NDH, koji je sastavljen neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, na jednomyje mjestu pribilježeno da je Blaž Lorković „kasnije“ bio blizak onima koji su „tražili izlaz uz zapadne imperialiste“ te je ulazio u veze s ukrajinskim emigrantima i engleskom službom.[28] O takvim naznakama nema govora u saslušanju.

Na saslušanju nije bilo izbjegnuto pitanje o saznanjima vezanim uz sudbinu Mladena Lorkovića. Poznato je da je Blaž Lorković i nakon razotkrivanja akcije Lorković-Vokić zadržao položaj poslanika u Slovačkoj. O svome bratu iznio je poslije rata nekoliko priča koje su kolale u emigrantskim logorima.[29] Prema jednoj je ubijen kad je **Ljubo Miloš** dignuo u zrak eksplozivom dio lepoglavske kaznionice, druga je polazila od toga da je posljednji zapovjednik kaznionice dao nalog da se puste svi kažnjenci na slobodu, a po trećoj – koja mu je ispričana u beogradskoj ćeliji – drugi sudionik akcije **Ante Vokić** bio je viđen u središtu Zagreba 5. svibnja, što je onda moglo pretpostavljati da je i Mladen Lorković sačuvao život. Iz svega je bilo očito da ni Blažu Lorkoviću nije bila jasna sudska njegova brata.

Sve do dolaska Crvene armije Lorković se nalazio na toj diplomatskoj dužnosti.

Zatim se povukao u Gmunden, gdje je boravio do kraja travnja, a u rujnu 1945. uhićen je u američkoj okupacijskoj zoni u mjestu Strobl i odveden u logor u Salzburgu. Na saslušanju je opisao stanje u izbjegličkim logorima u Salzburgu, gdje su se na jednom mjestu nalazili Hrvati, a u drugome Srbi i zagovornici tzv. Jugoslavenskoga kraljevskog nacionalnog komiteta. Lorkovićev opis govori o prilično labavom nadzoru američke vojske koja je zapravo unutarnju upravu u logoru pre-pustila logorašima. U hrvatskom logoru naveo je imena župnika **Vilima Cecelje, Zdenka Blažekovića, Vjekoslava Blaškova i Franje Nevistića** kao viđenijih logoraša. Početkom 1946. otpremljen je u Beograd sa skupinom dužnosnika među kojima su bili još **Mehmed Alajbegović**, general **Miroslav Navratil**, Zdenko Blažeković i **Ico Kirin**, a u siječnju 1947. osuđen je na smrtnu kaznu. Supruga je s troje djece emigrirala u Brazil. Prema službenim zabilješkama, posljednje dane svoga života proveo je u ćeliji s **Milanom Nedićem**.

Bilješke

- [1] Riječ je o pravniku Miljanu Krištofu. O njemu vidi: Bogdan KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića 1885-1918*, knj. 1, Zagreb, 1972. i *Hrvatski daci pred sudom. Stenogram suđenja hrvatskim sveučilištarcima u Zagrebu 1895.*, Zagreb, 1995.
- [2] Nešto više o Hrvatskoj Mladici vidi: Matija KOVČIĆ, *Od Radića do Pavelića*, München-Barcelona, 1970., 47-48 i Vojo RAJČEVIĆ, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1919/28*, Zagreb 1979., 200-201. U toj su organizaciji djelovali neki od kasnijih istaknutih osoba u NDH, poput Mile Starčevića, Mladena Lorkovića i M. Kovačića.
- [3] Više o Lorkovićevu udjelu u Matici hrvatskoj vidi: Višelav ARALICA, *Matica hrvatska u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2009.
- [4] Među istaknute članove Hrvatske zajednice i Hrvatske federalističke seljačke stranke koji su kasnije pristupili ustaškom pokretu spada i imali visoko mjesto u sustavu NDH bio je i Milovan Žanić.
- [5] U časopisu *Ustaša. Vjesnik Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta*, br. 3, god. XI, 3. srpnja 1941., str. 6, objavljen je članak „Sjećanja na '1. decembar' 1934. u zeničkoj kaznioni“. Autorica je pod pseudonomom I. T. opisala torturu u zeničkom zatvoru.
- [6] Hrvatski državni arhiv, Služba državne sigurnosti, zapisnik saslušanja Blaža Lorkovića, šifra 013.1.
- [7] Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., 215.
- [8] Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Muslimani u Zagrebu 1878.-1945. Doba utemeljenja*, Zagreb, 2007., 411.
- [9] Više o Uzdanici vidi: M. JAREB, n. dj., 540.
- [10] Usp. Lorkovićeve članke u *Hrvatskom narodu*, „Hvalevrijedna nastojanja jednog 'diplomate'".
- [11] Vjekoslav VRANČIĆ, *Branili smo Državu*, Washington D. C., 2006., I. 203.
- [12] Fikreta Butić Jelić u svojoj monografiji *Ustaše i NDH* (Zagreb, 1978., 110.) bilježi: „Tako se u praksi Blaža Lorkovića, a još više njegove nasljednike, smatralo glavnim čovjekom u pokretu iza Pavelića, što je bilo prilično relativno.“ I u ostaloj literaturi koja se bavi razdobljem NDH, B. Lorković je marginalno zastupljen.
- [13] Tijekom ljeta 1942. objavljen je u *Narodnim novinama*, „Propisnik o zadaći, ustrojstvu, radu i smjenicama Ustaše – Hrvatskog oslobodilačkog pokreta“.
- [14] HDA, SDS, zapisnik saslušanja, str. 11.
- [15] Isto, 21.
- [16] O sastavu izaslanstva više kod: Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000., 473.
- [17] HDA, zapisnik saslušanja, 14.
- [18] Isto, 15.
- [19] Isto, 15.
- [20] Isto, 23.
- [21] Npr. Ivo i Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001., spominju samo na jednomyje mjestu prijeponan odnos „poglavnika pobočnika“ prema neovlaštenim upadima u židovske stanove (211.).
- [22] Isto, 50.
- [23] Više o slovačko-hrvatskim diplomatskim vezama, Jan RYCHLÍK, „Odnosi Slovačke i Nezavisne Države Hrvatske, 1941.-1945.“, prijevod s češkoga jezika Milan Perenčević, *Časopis za survremenu povijest*, br. 3, 36(2004.), 3; str. 939.-957. Isti autor objavio je članak „Obdobie pred Slovenským národným povstáním v správach chorvátskeho vyslanca v Bratislavě“ (The Period Before the Slovak National Uprising in the Reports of the Croatian Minister to Bratislava), *Historický časopis*, 2008., 56, 2, str. 349.-384, koji, prema uvodu u njegov sažetak, uglavnom donosi analizu Lorkovićevih gledišta prema slovačkoj politici.
- [24] Prema popisu osoblja poslanstva u Bratislavi, tamo su su još bili imenovani Božidar Albert (novinarski savjetnik), Branimir Krmpotić (tajnik poslanstva), Andrija Fabris (kulturni savjetnik), Zvonimir Malvić, Marijan Matijasević (tajnik), Geno Senečić (kulturni izaslanik), Miroslav Festetić (gospodarski predstavnik). Prema: HDA, osobni fond Bogdana Krizmana, kut. 29., fascikl o organizaciji ministarstva vanjskih poslova. Radi se zapravo o preslikama iz Vojno-istorijskog arhiva iz Beograda koje je Krizman napravio za potrebe pisanja svojih knjiga.
- [25] Lorković u saslušanju spominje još Krešimira Baranovića i Ljubu Dujmića.
- [26] Usp. Eugen Dido Kvaternik, *Sjećanja i zapazanja 1925-1945. Prilozi za hrvatsku povijest*, ur. J. Jareb, Zagreb 1995., 301.
- [27] T. JONJIĆ, „Marija Kvaternik: Moga Didu kleveću više od pola stoljeća!“, *Politički zatvorenik*, 7/1997., br. 62, str. 8.-13.
- [28] Elaborat Ministarstvo vanjskih poslova NDH, 013.1 str. 47. Autor je vjerojatno V. Židovec, nekadašnji dužnosnik NDH, čijim poslijeratnim zapažanjima treba pristupiti s velikim oprezom. U istome elaboratu zapisano je bez objašnjenja da je Blaž Lorković bio „napadno slabe inteligencije i sposobnosti“ među svojom braćom.
- [29] Usp. i Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković Ministar urotnik*, Zagreb, 1998., 105.*

SMRTNE OSUDE NA TEKUĆOJ VRPCI

Kao i u drugim dijelovima Hrvatske, i sušačko vijeće Vojnoga suda Jugoslavenske armije donosilo je 1945. kao na tekućoj vrpcu smrtne osude s posljedičnom konfiskacijom imovine osuđenicima. Prema priloženim dokumentima koji se ovdje (kao i na koricama ovog broja mjesecnika) donose u faksimilu i u prijepisu, od 1. svibnja do 2. srpnja 1945. presudama br. 311, 312, 313, 314, 315 i 316, na smrt je osuđeno 107 osoba. Koliko je osuda izrečeno prije toga i nakon toga, i kakve su one bile, ostaje tek utvrditi.

U nastavku donosimo prijepis izvornih dokumenata, bez ikakvih jezičnih, stilskih ili sadržajnih intervencija. Upitnici ma su označeni nečitki dijelovi:

IZVOD IZ PRESUDE BROJ 311/45

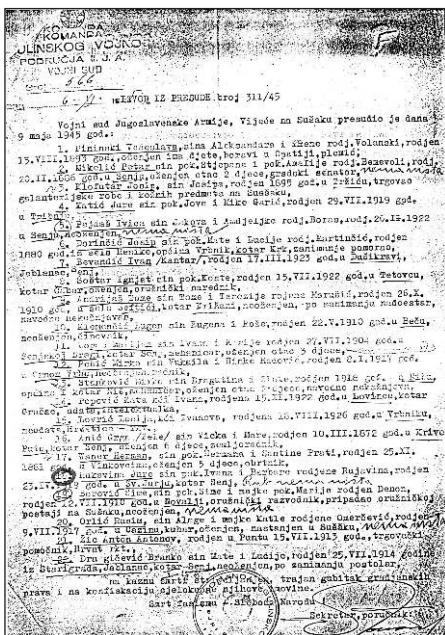
Vojni sud Jugoslavenske Armije, Vijeće na Sušaku presudio je dana 9. maja 1945. godine:

1. Pininski Večeslava, sina Aleksandara i Irene r. Volanski, rodjen 13.7.1893. g., oženjen i ima dijete, boravi u Opatiji, plemeć,
2. Mikelić Petar, sin pok. Stjepana i pok. Amalije r. Bemevoli, rodj. 20.2.1886. u Senju, oženjen i otac 2 djece, gradski senator,
3. Klofutar Josip, sin Josipa, rodj. 1895. u Tržiću, trgovac glanterijske robe i kožnih predmeta na Suešaku,
4. Katić Jure, sin pok. Jove i Mike Garić, rodjen 29.7.1919. u Tribnju
5. Pajdaš Ivica, sin Jakova i Amdjeljke r. Boras, rodj. 26.2.1922., u Senju, neoženjen
6. Dorinčić Josip, sin pok Mate i Lucije r. Matrinčić, rodj. 1880., iz sela Resike, općina Vrbnik, kotar Krk, zanimanje pomorac
7. Bevandić Ivan /Kantar/, rodj. 17.3.1923. g. u Dušikravi, Jablanac, Senj
8. Šoštar Ignat, sin pok. Koste, rodj. 15.7.1922. u Tetovcu, kotar Čabar, oženjen, oružnički narednik,
9. Andrijaš Tome, sin Tome i Terezije r. Marušić, rodj. 26.10.1910. u selu Seftići, kotar Križani, neoženjen, po zanimanju nadzorstvo, navodno nekažnjavan,
10. Klemenčić Eugen, sin Eugena i Rože, rodj. 22.5.1910. u Beču, neoženjen, činovnik,
11. Lopac Marijan, sin Ivana i Marije, rodj. 27.7.1904. u Senjskoj Dragi, ko-

Priredio:

Slavko RADIČEVIĆ

- tar Senj, mehaničar, oženjen, otac 3 djece,
12. Pešić mirko, sin Vukaila i Hinke Radović, rodj. 8.1.1917. u Crnom Vrhu, neoženjen, radnik,
  13. Stanković Mirko, sin Dragutina i Zlate, rodj. 1918. u Nišu, općina i kotar Niš, mehaničar, očenjen, otac 3 djece,
  14. Popović Kata, kći Ivana, rodj. 15.11.1922. u Lovincu, kotar Gračac, udata, intelektualka,
  15. Lovrić Lucija, kći Ivanova, rodj. 18.8.1926. u Vrbsniku, neodata, Hrvatica-rkt.,

16. Anić, Grga /Zele/, sin Vicka i Mare, rodj. 10.3.1872. u Krivom Putu, kotar Senj, oženjen, 6 djece, zemljoradnik,
17. Waner Jerman, sin pok. Hermana i Santine Prati, rodj. 25.XI.1863. u Vinčevcu, oženjen 5 djece, obrtnik, radnik u Sv. Juriju, kotar Senj, oženjen, otac 1 djeteta, Denon, rođen 22.III.1910. u Krivom Putu, zemljoradnik, pripadao oružničkoj postaji na Sušaku, zemljoradnik,
18. Rukavina Jure, sin pok. Ivana i Barbare r. Rujavina, rodj. 23.4.1919. u Sv. Jurju, kotar Senj,
19. Borović Šime, sin pok. Šime i majke pok. Marije r. Denon, rodj. 12.7.1910. u Novalji, oružnički razvodnik, pripadao oružničkoj postaji na Sušaku, zemljoradnik,
20. Orlić Rasim, sin Alage i majke Katle r. Omerčević, rodj. 9.7.1917. u Cazinu, kuhan, oženjen, nastanjen u Sušaku,
21. Žic Anton Antonov, rodj. u Puntu 15.7.1913., trgovачki pomoćnik, Hrvat-rkt.,

22. Dragičević Branko, sin Mate i Lucije, rodj. 25.7.1914. godine iz Starigrada, Jablanec, kotar Senj, neoženjen, po zanimanju postolar,

Na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak gradjenskih prava i na konfiskaciju cjelokupne njihove imovine.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

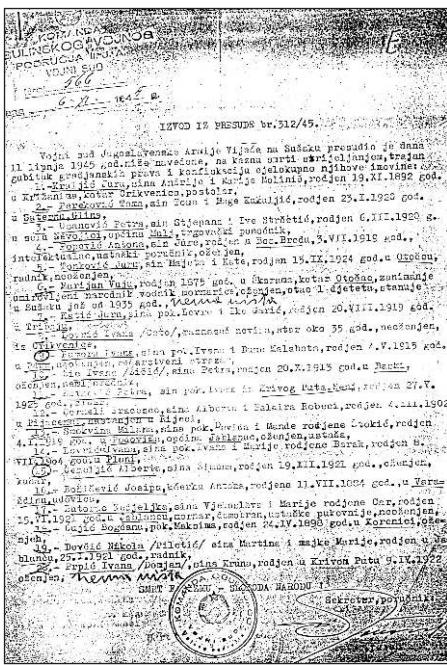
(Pečat)

*Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/*

IZVOD IZ PRESUDE br. 312/45

Vojni sud Jugoslavenske Armije Vijeća na Sušaku presudio je dana 11. lipnja 1945. godine, niže navedena, na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak gradjenskih prava i konfiskaciju cjelokupne njihove imovine:

1. Kraljić Juru, sina Andrije i Marije Moliniš, rodjen 19.11.1892, u Križanima, kotar Crikvenica, postolar,
2. Pereković Toma, sin Toma i Mage Kuljilić, rodj. 23.1.1920. u Saternu, Glina,
3. Usanović Petra, sin Stjepana i Ive Strčetić, rodj. 6.3.1920. u selu Nevojici, općina Mulj, trgovачki pomoćnik,
4. Popović Antona, sin Jure, rodj. u Bos. Brodu, 3.7.1919., intelektualac, ustaški poručnik, oženjen,
5. Tonković Juru, sin Majeta i Kate, rodj. 15.9.1924., u Otočcu, radnik, neoženjen,
6. Marijan Vuju, rodj. 1875., u Škarama, kotar Otočac, zanimanje umirovljeni narednik vodnik mornarice, oženjen, otac 1 djeteta, stanuje u Sušaku još od 1935.,
7. Katić Jure, sina pok. Lovre i Ike Garić, rodj. 20.8.1919. u Tribnju,
8. Lovrić Ivana /Coto/, raznasač novina, star oko 35 g., neoženjen, iz Crikvenice,
9. Rumoru Ivana, sina pok. Ivana i Dume Kalabota, rodjen 4.5.1915., u Pagu, neoženjen, redarstveni stražar,
10. Žic Ivana /Žičić/, sina Petra, rodj. 20.10.1913. u Baški, oženjen, zemljoradnik,
11. Đotković Petra, sin pok. Ivana, iz Kričog puta, Senj, rodj. 27.5.1925., zidar,
12. Corneli Francesco, sina Alberta i Palmira Rebeci, rodjen 4.3.1902. u Pijacenci, nastanjen u Rijeci,
13. Smokvina Milana, sina pok. Davida i Mande r. Štokić, rodj. 4.1.1919. u Po-

dovima, općina Jablanac, oženjen, usataša,

14. Lovrić Ivana, sina pok Ivana i Marije r. Barak, rodj. 8.7.1904. u Plani
15. Čemeljić Alberta, sina Šimuna, rodj. 19.12.1921., oženjen, kuhar,
16. Božičević Josipu, kćerku Antona, rodj. 11.7.1884. u Varaždinu, udovica,
17. Butorac Nedjeljka, sina Vjekoslava i Marije r. Car, rodj. 15.6.1921. u Jablancu, mornar, domobran, ustaške puškovnije, neoženjen,
18. Čuć Bogdana, pok Maksima, rodj. 24.4.1898. u Korenici, oženjen,
19. Devčić Nikola /Piletić/, sina Martina i majke Marije, rodj. U Jablancu, 25.1.1921., radnik,
20. Prpić Ivana /Domjan/, sina Kruna, rodj. U Krivom Putu 9.4.1922., oženjen.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

(Pečat)

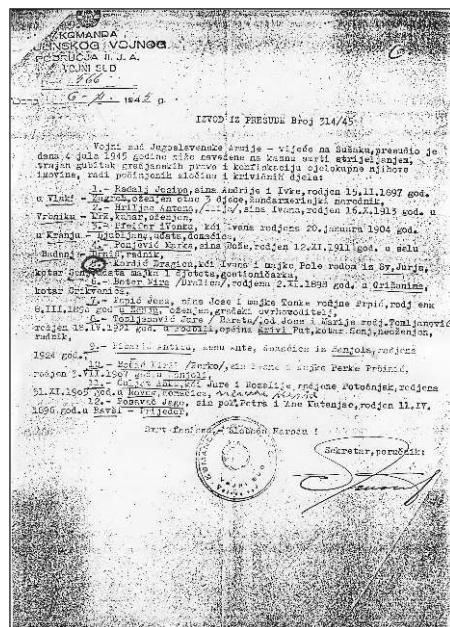
Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/

IZVOD IZ PRESUDE broj 313/45

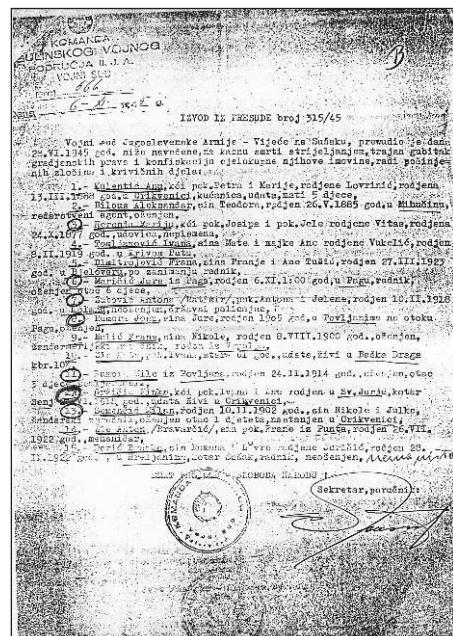
Vojni sud Jugoslavenske Armije – Vijeće na Sušaku, presudio je dana 1. maja 1945. godine, niže navedene na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju cjelokupne njihove imovine:

1. Kordić Ivana, sina Tadije i Julke, rodj. 1.10.1882. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, gostoničar,
2. Zupan Branko, sina Frane i Marije, rodj. 29.5.1901. u Senju, oženjen, otac 3 djece, blagajsnik gradske općine u Senju,

3. Draženović Zdravka, sina Josipa i Draže r. Vičević, rodj.3.12.1920. u Jukefu /Pomon/, zemljoradnik, nogzenjen,
4. Legac Vinka, sina Martina i Marije r. Prpić, rodj. 14.1.1905. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, otac 2 djece, obalski radnik,
5. Ribić Dr. Antona, sina Šimuna i Amalije, r. Maljevac, rodj. 1.12.1920. u selu Severin na Kupi, neoženjen, kotarski predstojnik,
6. Tomljanović Stipa /Šimajica/, sin Šimuna i Antonije, rodj. 29.7.1904. u Krivom Putu, udovac, otac 2 djece, radnik,
7. Jelenić Stjepana, sina pok. Josipa, rodj. 23.8.1898.???, oženjen, otac 3 djece, žandarmerijski poručnik,
8. Vukić Josipa, sina pok. Šime, rodj. 17.9.1907. u Tribunjku-Karlobag, trgovacki pomočnik, ustaški poručnik,

9. Klarić Davorina, sina pok Jure i Uršume Kuzmin, rodj. 13.1.1920. u Driveniku-Crikvenica, radnik, neoženjen,
10. Teiss Adolfa, sina Rozalije rodj. Enkar, rodj. 2.2.1913., u Novoj Gradiški,
11. ??? Vukušić-Marjia, kći Luke i Marije r. Miškuljin, rodj. 3.8.1906. na Rijeci,
12. Samardžija Pavao, sin Sime i Matije, rodj. 2.6.1902., u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, otac 9 djece, radnik,
13. Tomajić Ivica /Šmit/, sin Ivana i Ike, rodj. 16.9.1920. u Velikom Polju, Krasno, Kotar Senj, zamljoradnik, neoženjen,
14. Olivjeri Vadimir, sina Frane i Josipe r. Vukelić, rodj. 28.3.1903. u Senju, oženjen, otac 1 djeteta, trgovac,
15. Prpić Milana /Birtin/, sin Pave i Franke, rodj. 3.1.1923., u Krivom Putu, kotar Senj, neoženjen, radnik,

16. Kristofor Baricu, kći Ivana i Barbare r. Brijač, udate za Vladimira, majka 3 djece, kućanica,
  17. Devčić Vinka, sin Martina???, rođen 7.12.1922. u Starigradu, neoženjen, radnik,
  18. Klofutar Mariju. rodj. 18.2.1902. u Pišćecima,
  19. Rukavina Milana /Kaval/, sin Frane i Jeke, rodj. 1.10.1882. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, Hrvat-rkt.
- Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

(Pečat)

Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/

IZVOD IZ PRESUDE broj 314/45

Vojni sud Jugoslavenske Armije – vijeće na Sušaku, presudio je dana 4.jula 1945. godine, niže navedene na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju cjelokupne njihove imovine, radi počinjenih zločina i krivičnih djela:

1. Radalj, Josipa, sina Andrije i Ivke, rodj. 15.2.1897. u Vlaki-Zagreb, oženjen, otac 3 djece, žandarmerijski narednik,
2. Hriljac Antona /Ilija/, sina Ivana, rodj. 16.10.1913, u Vrbniku-Krk, kuhar, oženjan,
3. Pfeifer Ivanku, kći Ivana, rodj. 20.1.1904. u Kranju-Ljubljana, udatata, domaćica,
4. Ponjević Marka, sina Bože, rodj. 12.11.1911. u selu Badanj-Drniš, radnik,

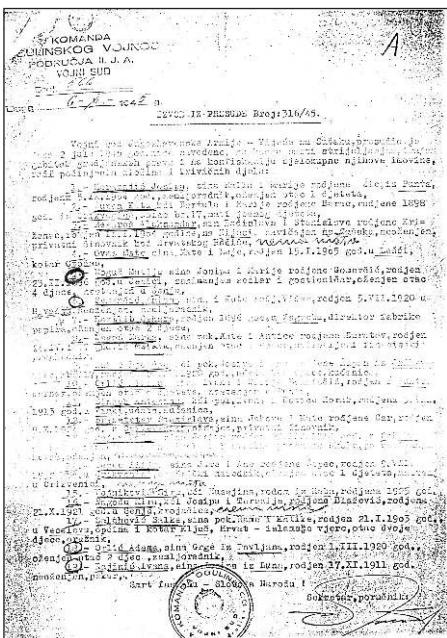
5. Kordić Dragicu, kći Ivana i majke Pole, rodom iz Sv. Jurjakotar Senj, udata, majka 1 djeteta, gostoničarka,
6. Boter Mira /Dralica/, rodj. 2.11.1898. u Grižanima, kotar Crikvenica,
7. Papić Josu, sina Jose i majke Tonke r. Prpić, rodj. 8.3.1890. u Senju, oženjen, gradski ovrhovoditelj,
8. Tomljanović Jure /Bareta/, od Jose i Marije r. Tomljanović, rodj. 18.4.1921. u Podbili, općina Krivi Put, kotar Senj, neoženjen, radnik,
9. Ribarić Anticu, ženu Ante, domaćica iz Banjola, rodj. 1924. god,
10. Bašić Kiril /Perko/, sin Frane i majke Perke Pršinić, rodj. 3.7.1907. u Banjoli,
11. Čuljat Anku, kći Jure i Rozalije r. Potocnjak, rodj. 31.11.1905. u Novom, domaćica
12. Posavec Jago, sin pok. Petra i Ane Kutanjec, rodj. 11.4.1896. u Ravši-Prijeđor.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!
(Pečat)
Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/

IZVOD IZ PRESUDE broj 315/45

Vojni sud Jugoslavenske Armije – Vijeća na Sušaku, presudio je dana 28.6.1945. godine, niže navedene na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak gradjanskih prava i konfiskaciju cjelokupne njihove imovine, radi počinjenih zločina i krivičnih djela:

1. Kulentić Anu, kći pok. Petra i Marije r. Lovrinić, rodj. 13.3.1888. u Crikvenici, kućanica, udata, mati 5 djece,
2. Bilous Aleksandar, sin Teodora, rodj. 26.5.1885. u Mičuhinu, redarstveni agent, oženjen,
3. Herenda Mariju, kći pok. Josipa i pok. Jele r. Vitas, rodj. 24.10.1877., udovica, nepismena,
4. Tomljanović Ivanu, sina Mate i majke Ane r. Vukelić, rodj. 8.2.1919.
5. Dimitrojević Frana, sina Franje i Ane Tušić, rodj. 27.3.1923. u Bjelovaru, po zanimanju radnik,
6. Marićić Jure iz Paga, rodj. 6.11.1900. ???, u Pagu, radnik, oženjen, otac 6 djece,
7. Zubović Antonu /Ratimir/, pok. Antona i Jelene, rodj. 10.2.1918. u Kolani, neoženjen, državni policajac,
8. Rumora Josu, sina Jure, rodj. 1905. u Povljanim na otoku Pagu, oženjen,
9. Balić Frane, sina Nikole, rodj. 8.8.1900., oženjen, žandarmerijski narednik, rodom iz Vrpolja,

10. Žic Kata, pok. Ivana, stara 61 god., udata, živi u Baška Draga kbr. 104,
11. Rumora Mile iz Povljana, rodj. 24.2.1914., oženjen, otac 3 djece, zemljoradnik,
12. Gržić Finka, kći pok. Ivana i Ane, rođena u Sv. Jurju, kotar Senj, 26.6.1918., udata, živi u Crikvenici,
13. Semenčić Milan, rodj. 10.2.1902., sin Nikole i Julke, žandarski narednik, oženjen otac 1 djeteta, nastanjen u Crikvenici,
14. Žic Anton /Bravarčić/, sin pok. Frane iz Punta, rodj. 26.7.1922., mehaničar,
15. Dorić Branko, sin Romana i Lovre r. Juričić, rodj. 28.2.1922. u Hreljanima, kotar Sušak, radnik, neoženjen.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

(Pečat)
Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/

IZVOD IZ PRESUDE broj 316/45

Vojni sud Jugoslavenske Armije – Vijeća na Sušaku, presudio je dana 2. jula 1945. godine, niže navedene na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak gradjanskih prava i konfiskaciju cjelokupne njihove imovine, radi počinjenja zločina i krivičnih djela:

1. Karabajić Josipa, sina Emila i Marije r. Žic, iz Punta, rodj. 5.9.1904., zemljoradnik, oženjen otac 1 djeteta,
2. Župan Katu, kći Bartula i Marije r. Barac, rodj. 1898., iz Crikvenice, Dolac br. 17, mati jednog djeteta,
3. Mesaroš Aleksandar, sin Ladislava i Stanislave r. Križanac, rodj. 11.1.1904. na Rijeci, zavičajan na Sušaku,

- neoženjen, privatni činovnik kod Hrvatskog Radiše,

4. Ovas Mate, sina Mate i Neje (?) rodj. 15.1.1905. u Lešći, kotar Otočac.
5. Moguš Matiju, sina Josipa i Marije r. Gomerčić, rodj. 23.2.1896. u Cenici, zanimanjem sedlar i gostoničar, oženjen otac 4 djece, nastanjen u Senju,
6. Semenčić Antona, sina Kate r. Vidas, rodj. 5.8.1980., u Novalja, neoženjen, zemljoradnik,
7. Kartljub Oskera, rodj. 1896. u Zagrebu, direktor fabrike papira, oženjen, otac 2 djece,
8. Moguš Marka, sina pok. Ante i Antice r. Duratov, rodj. 24.4.??? iz Malata, oženjen, otac 4 djece, ummiovjeni finansijski preglednik,

9. Kukić (?) Djordja, kći pok. Josipa i Ane (?) r. Župan iz Crikvenice, kbr. 17, rodj. ??? 1920. udata, bez djece, kućanica,

10. Orlić Nikola, sina Ivana i Marije Bonišić, rodj. u Puntu (?), mornar, oženjen, otac ??? djeteta, nastanjen u Puntu,

11. Sinček Antoniju, kći pok. Ivana i Katicice Horak, rodj. 3.7.1915. u Vinku, udata, kućanica,

12. Baransteter Stanislava, sina Jakova i Kate r. Car, rodj. 9.10.1924. u Crikvenici, Privatni činovnik,

13. Majer, ???, sina Josipa, rođen ??? u Sušaku /ostatak nečitak/;

14. Šepec, Iliju, sina Jure i Ane r. Šepec, rodj. 9.7.1902. u Crikvenici, oružnički narednik, oženjen, otac 1 djeteta, nastanjen u Crikvenici,

15. Vojniković Miru, kći Husejina, rodom iz Raba, rodj. 1925. godine,

16. Nagodu Miru, kći Josipa i Terezije r. Blažević, rodj. 21.10.1921. u Senju, krojačica,

17. Salihović Salka, sina pok. Rame i Katicice, rodj. 21.1.1903. u Vecelevu, općina i kotar Ključ, Hrvat-islamske vjere, otac dvoje djece, oružnik,

18. Orlić Adama, sina Grge i Povljana, rodj. 1.3.1920., oženjen, otac 2 djece, zemljoradnik,

19. Rejinić Ivanu, sina Josipa iz Luna, rodj. 17.11.1911., neoženjen, pekar.

Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!

(Pečat)
Sekretar poručnik:
/potpis nečitak/

„KAD ZAZIDATE CRKVENA VRATA...“

Moja devedesetogodišnja baka Anđelka tijekom dugog života ostala je vjerna domoljubnim i katoličkim vrjetnostima. I to ne samo deklarativno! Vlastitu kršćansku ljubav pokazivala je prema svim osobama. Iz djetinjstva se sjećam kako je jednoj Romkinji dala vlastiti,

Andelkin suprug i autorov djed Ivan Ico Kovač ubijen je u Požegi 15. lipnja 1945.

posve nov crni džemper. Godinama je radila u računovodstvu poduzeća „Razvitätak“ u Posušju. Bila je na glasu kao veoma poštena žena. Pune 44 godine brinula se za svoju sestru **Anu** (1910.-1989.), koja je uslijed bolesti od osme godine života mentalno na razini djeteta. Osim Ane, uzdržavala je i svoju nepokretnu tetku **Mariju Krešić** tri godine, dok se ona nije zapalila cigaretom uslijed čega je umrla od opeklina.

Andelka Mamić, udana Kovač, rođena je u Livnu, 5. ožujka 1920. Sedamnaest dana nakon poroda, njezina majka Marija umrla je uslijed krvarenja. Rodila je ukupno osmero djece: Antu (ustaški pukovnik, rođen 1905., a ubijen u okolini Maribora u svibnju 1945.), zatim drugog Antu, koji je kao dijete preminuo neposredno nakon poroda, Jozu, Anu, Zvonka, Anđelku (koja je također umrla nepos-

Piše:

Ivica KARAMATIĆ

redno nakon poroda), Nikolu i Anđelku (moju baku, rođenu 1920. godine), koja je jedina danas živa, i od 1979. živi sa svojom kćerkom Marijom i njezinom obitelji u Posušju.

Cim je Anđelkina majka umrla, odveli su je ujni, s kojom je živjela pet godina, a zatim su je odveli kod tetke Marije Krešić koja je radila kao učiteljica, pa je stalno bila raspoređivana po raznim mjestima, a Anđelka je, razumljivo, išla s njom. U Livno se vraća 1931., poslije završene pučke škole, a otac je upisuje u trgovacku školu, koju je morala prekinuti zbog nedostatka novca. Nekako je ipak završila trogodišnju stručnu školu i postaje krojačica.

U lipnju 1941. preselila se bratu **Anti** u Posušje, a 1943. se udaje za **Ivana Kovacića**, s kojim je 1944. dobila svoje jedino dijete – moju majku Mariju. Ivan je bio domobranički časnik, te je skončao od partizanske ruke u lipnju 1945. u Požegi.

Na svetkovinu Svih Svetih, 1. studenog 1944., partizani su zaposjeli Posušje, a među hrvatskim narodom zavladao je strah. U to doba, u Posušju je živio hrvatski intelektualac **Nikola Mandić**, koji je po političkim gledištima bio HSS-ovac, ali to nije spriječilo partizane da ga uzmu na Zub. Jednom prigodom je u gostonici izjavio da nije „ni za partizane, ni za ustaše“, i zbog te izjave je uhićen, i kasnije strijeljan u selu Marića Doci, te bačen u obližnju jamu. O tom događaju svjedočila je upravo moja baka Anđelka, koja je vlastitim očima vidjela uhićenje Nikole Mandića, svoga dobrog kućnog prijatelja, koji je inače bio invalid.

U travnju 1945., kod Anđelke dolazi sestra Ana, koja je dotada bila na skrbi kod brata Zvonka i njegove žene. Od travnja 1945. pa do smrti, živjela je s Anđelkom, koja je na nju pazila. Nakon rata, Anđelka, njezina kćer Marija i sestra Ana živjele su u prizemlju kuće u središtu Po-

sušja, s obitelji Anđelkinog muža. Nova, „narodna vlast“, ubrzo ju je natjerala ići raditi na „državni posao“. Više puta saslušavana je u OZN-i na posve benigne okolnosti. Prvi put je saslušavana jer je zaboravila otici podignuti bonove za hranu u mjesnom uredu, drugi put jer joj sestra Ana nije izšla na glasovanje. Dakako, činjenica da se radilo o mentalno zaostaloj osobi, OZN-i nije mnogo značila.

U to je vrijeme Anđelka radila u ispostavi poduzeća „Lištica“. Unatoč radu na „državnom poslu“, pohodila je na misu, štoviše, pjevala je u crkvenom zboru. Nakon što je radi toga više puta saslušavana, izjavila je OZN-i: „Kad zazidate crkvena vrata, prva s njih ne će kamen odvaliti!“ Strašan zločin počinila je OZN-a 12. prosinca 1947., u Durmišuši, kada je strijelja-

Andelkin brat Ante Mamic, ustaški bojnik, bio je učitelj u Posušju

no sedmoro hrvatskih mučenika, a stanovništvo je prisiljeno gledati smaknuće. Za vrijeme trajanja NDH, četvorica Anđelkine braće sudjelovali su u sastavu Hrvatskih oružanih snaga, kao i njezin (ubijeni) muž. Moja baka Anđelka se cijeli svoj život držala hrvatskih idea i putokaza katoličanstva, a i sada, u svojoj 93. godini života, redovito ide na nedjeljnu misu. Neka je taj isti dobar Bog, u dobrom zdravlju, pozivi još koju godinu...•

AKO JE NESTALO UDB-e, NIJE UDBAŠA

Prije više tjedana završila je dokumentarna serija "Jugoslavenske tajne službe", u kojoj smo vidjeli i slušali o djelovanju UDB-e u vrijeme Titove strahovlade u drugoj Jugoslaviji. Vidjeli smo i slušali o Staljinovim učenicima, o njihovim metodama rada i odabiranja klasnih neprijatelja, te onih koji su mislili svojom glavom, pa nisu bili privrženi tomu totalitarnom režimu. Ono o čemu smo slušali u toj seriji, uglavnom su likovi s tzv. više razine, iz republičkih i saveznih organa UDB-e. No, kako su "neprijatelji" i neprijatelji jugosla-

Piše:

Kazimir VUČEMIL

Ovdje ćemo prikazati fragmente *informacija* koje su pisali duvanjski UDB-aši **Stipe Petrović i Rafael Pivić**. Treba li posebno napominjati da ti udbaši i danas rade na visokim položajima u MUP-u: Stipe Petrović u Sarajevu, Skender Krivić u Zagrebu, a Rafael Pivić je načelnik MUP-a koji pokriva Livno, Tomislavgrad, Glamoč, Kupres i Grahovo? Odgo-

prisutne su i pojave mita i korupcije i razne vrste privilegija i malverzacija.

U organizacijama udruženog rada prisutne su teškoće u proizvodnji i snabdjevanju repromaterijalima (RO "Plastika" Duvno, OOUR "Tvornica kablova" Duvno, GRO "Vran" Duvno i dr. što je rezultiralo i obustavama rada u 1988. godini).

Životni standard je u opadanju, pogotovo radnih ljudi koji žive isključivo od dohotka.

C. DJELATNOST UNUTRAŠNJE NEPRIJATELJA

Od kategorija unutrašnjeg neprijatelja na području opštine Duvno najznačajnija je djelatnost hrvatskih nacionalista i kleronacionalista, iako ne smijemo zanemariti i muslimanske i srpske nacionaliste, kao i dogmatsko-birokratske i informbiroovske strukture.

Djelatnost hrvatskih nacionalista je najznačajnija s obzirom da na području opštine Duvno živi 89,3% Hrvata, dok je Muslimana 8,3%, Srba 2,9% i ostalih 0,5%, a jednim dijelom i zbog historijskih razloga. Naime, u Duvnu kao izrazito nerazvijenoj sredini u predratnom periodu nije bilo organizirane radničke klase pa je u početku rata bio razvijen ustaški pokret, a u poslijeratnom periodu bilo je križara na ovom području. Sedamdesetih godina bio je jak i "maspok", a u novije vrijeme sve učestaliji slučajevi javnog neprijateljskog istupanja ukazuju na pojačanu aktivnost ove strukture. Javni neprijateljski istupi koji se ispoljavaju kroz pjevanje pjesama nacionalističkog sadržaja, grubo vrijeđanje ličnosti druga **Tita**, napadi na osnovne tekovine revolucije i pisanje neprijateljskih parola i simbola i drugo ukazuje na aktivnost ove strukture.

Tako je od 1979. godine do kraja 1988. godine na području opštine Duvno registrirano 79 javnih neprijateljskih istupa sa 111 učesnika. Većina tih istupa su pojedinačni, dok se najgrublji oblik JNA desio u Brišniku 31. 07. 1981. godine, gdje je istupio veći broj lica. Osim toga, u julu 1983. godine u Duvnu su prilikom održavanja radničkih sportskih igara SOUR "INPO" Bugojno zapaljene državna i partijska zastava. U Duvnu je bilo slučajeva ispisivanja neprijateljskih parola i simbola. (Osnovna škola "Boriša Kovačević", OOUR "Tvornica kablova", hotel "Tomislav"). Početkom aprila 1986. godine (9.4.1986. godine) ispred zgrade Srednjo-

Duvanska bazilika

venskog režima potali metom UDB-ih metoda, to je već druga priča.

U svakom mjestu, gotovo u svakom selu imali su svoje pomagače - doušnike, koji bi im prikupljali podatke o nepočudnim pojedincima. Ti lokalni udbaši su motrili svaki pokret i bilježili svaku riječ, te na taj način stvarali sliku o neprijateljima i "neprijateljima". Oni su dostavljali dopise republičkoj i saveznoj UDB-i, u kojima su opisivali ljude i događaje u zemlji i inozemstvu. Svake godine, najmanje jednom, općinski šefovi UDB-e su pisali *strogovjernjivi* dokument pod naslovom "Procjena političko-bezbjednosne situacije u Opštini". Tu informaciju su dostavljali predsjedništvo Saveza komunista u općini, općinskom i republičkom Sekretarijatu unutarnjih poslova, koji su to analizirali i sažimali te dostavljali saveznim političkim i policajskim tijelima.

vor se nameće sam po sebi, a dokumente kojima su ti drugovi autori, donosimo u izvornome obliku:

*

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA DUVNO
OPŠTINSKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
STANICA MILICIJE
D U V N O
STROGO POVJERLJIVO

PROCJENA BEZBJEDNOSNE SITUACIJE na području SO Duvno

Duvno, 20.01.1989. godine

U oblasti opštег kriminaliteta najbrojnija su krivična djela krađe i teške krađe, a među izvršiocima tih krivičnih djela sve češće se pojavljuju maloljetnici. Takođe,

školskog centra u Duvnu gdje se nalazi spomen bista narodnog heroja **Boriše Kovačevića** odvaljen je jedan komad od postolja te spomen biste. Početkom 1987. godine u jednom razredu Srednjoškolskog centra u Duvnu razbijeno je staklo na slici druga Tita, a u noći 9./10. aprila 1987. godine nepoznati izvršilac ili više njih na zidovima ulaznog hola zgrade Srednjoškolskog centra u Duvnu ispisao 5 neprijateljskih parola i simbola.

Najistaknutiji pojedinci iz redova hrvatskih nacionalista su **Vučemil Kažimir i Jolić Mijo** iz Duvna, a u Duvnu dolaze i poznati hrvatski nacionalisti **Vlado Gotovac, Krišto Nikola, Perić Jozo, Križanac Šimun**, koji kontaktiraju sa svojim istomišljenicima. (Napominjem, da je pok. V. Gotovac bio doista moj prijatelj, koji je zaista kod mene svraćao skoro uvijek kad bi dolazio u rodni Imotski; Nikola Krišto je moj šurjak, a dr. Šimun Križanac je moj i susjed i prijatelj. Op. prir.)

Muslimanski nacionalizam nije izražen na području opštine Duvno, ali ga ne treba zanemariti. Ispoljavanje muslimanskog nacionalizma manifestira se u proturanju priča da je njihova nacija zapostavljena i ugrožena, kao i prilikom zapošljavanja.

Srpski nacionalizam nema vidljivog obilježja, ali tendenciozno prikazivanje istupanja pojedinih hrvatskih nacionalista, kao i proturanje priča da je njihova nacija ugrožena, ukazuje da je i ovaj nacionalizam prisutan na našem području.

I pored složene situacije na Kosovu, pripadnici albanske nacionalnosti koji žive u Duvnu imaju pozitivno držanje i do sada nije registrovan ni jedan slučaj neprijateljskog istupanja niti komentara pripadnika te nacionalnosti u Duvnu.

Kleronacionalisti, posebno iz redova RKC (Rimokatoličke crkve, op. prir.), organizovanjem masovnih vjerskih skupova nastoje pridobiti vjernike za svoju kleronacionalističku platformu, u čemu sve jasnije dominiraju težnje ka politizaciji crkve i pozivi vjernicima da se okrenu isključivo religiji kao jedinom zaštitniku morala, nacionalnih i drugih interesa. Sve je to često intonirano otvoreno antikomunistički i antisocijalistički. Pri tom se kler kao argu-

mentima služi našim objektivnim teškoćama i subjektivnim slabostima, pa u tom smislu barata i sa podacima o nezaposlenosti mladih, o padu standarda itd. Pridobijanje omladine postaje sve naglašenija orijentacija. Tako se organizuju ekskurzije, hodočašća, maturantske mise, igranke itd. U ljetu 1985. godine u Duvnu je organizovana misa za maturante, nakon koje je oko 200 maturanata predvođeno sveštenikom bosonogom otišlo pješice u Međugorje. Nisu rijetki slučajevi da se povodom vjerskih praznika organizuju razne sportske i zabavne priredbe uz učešće i poznatih estradnih umjetnika. Kleronacionalistički utjecaj ostvaren na mlade manifestuje se u raznim oblicima, od pjevanja nacionalističkih i ustaških pjesama, verbalnog istupanja, pa do istupanja na ispisivanje nacionalističkih parola i simbola. I u vjerskom listu "Sveta baština" koji izdaje Franjevački samostan u Duvnu ima tekstova koji obrađuju tematiku koja izlazi iz okvira vjerskih pitanja. Sa pozicija kleronacionalizma posebno se ističu sveštenici **Perković fra Ante** (koji ne živi sada u Duvnu, ali povremeno dolazi), **Križić fra Jozo i Vlašić fra Ferdo**. Ne treba izgubiti iz vida ni vezu klerona-

cionalista sa ekstremnom ustaškom emigracijom.

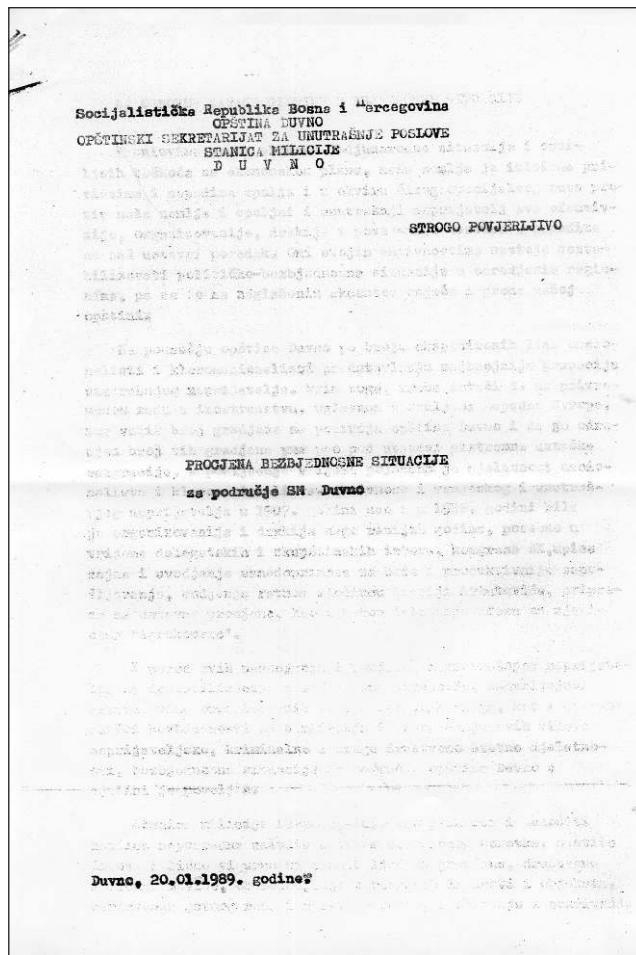
U posljednje vrijeme izražena je pojačana aktivnost islamskih sveštenika, koji na sve načine nastoje da pridobiju što više djece na vjersku pouku, tako da vjersku pouku pohađa daleko više djece muslimanske nacionalnosti nego ranijih godina.

Osim gore navedenih oblika ispoljavanja sa pozicija unutrašnjeg neprijatelja ne treba gubiti iz vida ni lica koja djeluju sa dogmatsko-birokratskim ili pak sa tehničkim pozicijama. O nosiocima ovakvih djelovanja služba nema konkretnih podataka, ali u Duvnu često boravi **Selim Nušić** koji je na IV. Plenumu CK SKJ zajedno sa Rankovićem osuđen. O njegovoj djelatnosti na području Duvna služba ne raspolaže sa konkretnim podacima osim kontakata sa određenim brojem lice pretežno muslimanske nacionalnosti.

D. DJELATNOST SPOLJNOG NEPRIJATELJA

Ekstremna emigracija u sprezi sa stranim reakcionarnim krugovima, međunarodnim terorističkim organizacijama, kriminalnim podzemljem i odgovarajućim strukturama unutrašnjeg neprijatelja, pokušava na sve načine da tešku ekonomsku situaciju u našoj zemlji učini još težom. Emigracija u vrijeme turističke sezone vrlo intenzivno subverzivno-propagandno djelije na odvraćanju stranih turista od posjeta Jugoslaviji prijeteći diverzijama u turističkim mjestima, zatim pojačano djeluje na pridobijanju naših građana na privremenom radu u inostranstvu.

Za područje opštine Duvno, karakteristična je ekstremna ustaška emigracija, kao i njene veze u inostranstvu i zemlji. Locirani su uglavnom u zapadnoevropskim zemljama, i to: SR Njemačkoj (Frankfurt, Minhen, Keln, Stuttgart, Berlin), Austriji (Salzburg, Beč), Francuskoj (Lion, Marsej, Pariz), Švicarskoj (Cirih), Švedskoj (Štokholm, Malme), Španiji (Madrid), zatim u prekomorskim zemljama i to u: Australiji (Sidnej, Melburn, Kanbera, Čiling), SAD (Čikago, Njujork, Milvoki), Kanadi (Toronto, Hamilton, Vankuver), kao i u nekim zemljama Latinske Amerike, odakle i djeluju. Sa područja opštine Duvno u redovima ustaške emigracije ima oko 200 do 300 lica, od kojih su najis-

taknutiji pojedinci koji se bave terorizmom i to: **Ledić Josip** iz Priske (Keln, SR Njemačka), **Čirko Jakov** iz Rašljaka (Salzburg, Austrija), **Pašalić Božo** iz Šuice (Fridrihshofen, SR Njemačka), **Dilber Marinko** iz Bukovice (Dortmund, SR Njemačka), **Stipić Marko** iz Letke (Olstrom, Švedska), **Bagarić Milan** iz Mesićevine, **Zrno Mate** iz Šuice i braća **Ćurić Stipe** i **Mate** iz Korita. Određen broj lica sa našeg područja iz redova ustaške emigracije djeluju kao financijeri i to: **Šiško Stjepan** iz Vinice (Štugart, SR Njemačka), **Pavić Stipe** iz Rašljaka. Na propagandno-subverzivnom planu djeluju: **Ljubas Stipe** iz Raškog Polja, **Ljubas Pavica** iz Raškog Polja (Frankfurt, SR Njemačka), **Gašpar Blaž** iz Raškog Polja (Keln, SR Njemačka), **Ljubas Mirko** iz Raškog Polja (Keln, SR Njemačka), **Sučić Ivan** iz Prisoja (Dortmund, SR Njemačka), **Bilobrk Vlado** iz Vinice, **Kovač Josip** iz Vinice i **Malić Ludvig** iz Konege (Kongore, op. prir.).

S obzirom na velik broj naših građana na privremenom radu u inostranstvu jedan manji dio njih je pao pod utjecaj emigracije i to mahom lica iz kategorije zaposlenih na "crno". Ne treba zanemariti da emigracija na našem terenu ima još jedan broj svojih veza i to među licima koja su u inostranstvu boravila, i radila kao ugostitelji, vlasnici određenih firmi, taksi, lica iz mješovitih brakova sa stranim državljanima i druga lica.

Isto tako radnici ovog Sekretarijata su zajedno sa radnicima CSB Livno uspješno razjasnili (sic! op. prir.) jedno krivično djelo ubistva i jedno djelo ubistva djeteta pri porođaju koja su izvršena po NN izvršiocu.

U toku 11. i 12. mjeseca 1988. godine radnici krim. službe i radnici Stanice miličije ovog Sekretarijata su zajedničkom organizovanom akcijom razotkrili dvije grupe lica koja su se bavila krađom vozila, provalama u kuće i odnošenjem tehničke robe i provalama u vozila kao i grupu lica njihovih saučesnika preko kojih je rasturana - prodavana ukradena roba.

U ovoj akciji razotkriveno je 18 krivičnih djela teških krađa koja su izvršena na području Duvna, a oduzeto je jedno ukradeno vozilo, 15 radio kasetofona i druge tehničke robe u vrijednosti od preko 50 miliona dinara i podnešene prijave nadležnom tužilaštvu protiv 11 lica svi sa područja Opštine Duvno.

Treba naglasiti da bi za uspješno otkrivanje kako krivičnih djela privrednog ta-

<p>Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina OPŠTINA DUVNO OPŠTINSKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE D U V N O</p> <p>Broj: 03/13-230-2/68-84 Dana: 19.09.1984. godine.</p> <p>OPŠTINSKI KOMITET SKBiH - Predsjedništvo - D U V N O</p> <p>V E Z A: Vaš dopis od 11.09.1984. godine broj 111/84.</p> <p>U prilogu akta dostavljamo vam Informaciju o pojavama kršenja zakonitosti i samoupravno dogovorenih normi ponašanja.</p> <p>PRILOG: - Informacija.-</p>	<p>AVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE OPŠTINSKA KONFERENCIJA SAVEZA KOMUNISTA BOSNE I HERCEGOVINE DUVNO</p> <p>Prinuditelj: 19.09.1984. Odg. jed.: 1461/84 Raspis: 01</p> <p>OPŠTINSKI KOMITET SKBiH SEKRETAR SEKRETARIJATA <i>Stipan Petrović</i></p>
---	--

ko i za otkrivanje izvršilaca krivičnih djela opštег kriminaliteta (posebno u OUR) bila neophodna daleko veća saradnja i povezanost svih subjekata u sistemu društvene samozaštite na području opštine Duvno.

**KOMANDIR STANICE MILICIJE
Pavić Rafael**

*

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
OPŠTINA DUVNO

OPŠTINSKI SEKRETARIJAT ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE
D U V N O

Broj: 03/13-230-2/68-84

Dana: 19.09.1984. godine.

OPŠTINSKI KOMITET SKBiH

-predsjedništvo-

D U V N O

VEZA: Vaš dopis od 11.09.1984. godine broj 111/84

U prilogu teksta dostavljamo vam Informaciju o pojavama kršenja zakonitosti i samoupravno dogovorenih normi ponašanja.

PRILOG: - Informacija.-

SEKRETAR SEKRETARIJATA

Stipan Petrović

SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE
OPŠTINSKA KONFERENCIJA SAVEZA KOMUNISTA
BOSNE I HERCEGOVINE
DUVNO
Broj: 118
Datum: 21.9.1984.
DRŽAVNA TAJNA
6 primjeraka

Evid. Broj: 05
OPŠTINSKI KOMITET SKBiH
D U V N O

**PR O C J E N A
POLITIČKO-BEZBJEDNOSNE
SITUACIJE U OPŠTINI
Duvno, jula 1984. godine**

POLITIČKA SITUACIJA

Političko-bezbjednosna situacija u zemlji i u općini Duvno, i pored toga što su društveno-ekonomski, pa i politička kretanja u društvu, a posebno u opštini Duvno, opterećena ozbiljnim problemima i što se u osnovnim tokovima društvenog razvoja ne postižu dogovoreni i objektivno mogući rezultati, u osnovi je povoljna.

Takvo stanje je posljedica činjenice da su radni ljudi i građani, osim grupa i pojedinaca, odani idealima NOB-e i socijalističke revolucije, te da je njihov svakodnevni život i rad usmjeren na razvijanje i jačanje ravnopravnosti, bratstva i jedinstva, socijalističkog zajedništva naroda i narodnosti, nezavisne i nesvrstane spoljne politike, razvijanje socijalističkih samoupravnih odnosa i da se svestrano angažuju za brži samoupravni društveno-ekonomski i politički razvoj zemlje i Opštine. Takvo političko raspoloženje i orientacija većine radnih ljudi i građana Opštine i njihova nepokolebljiva vjera u mogućnost razvoja društva na osnovama socijalističkog samoupravljanja uslovili su da u dosadašnjem razvoju nije bilo i da nema ozbiljnijih i po ustavni poredak opasnijih ekonomskih, političkih i socijalnih konflikata.

(nastavlja se)

U POVODU 150. OBLJETNICE STRANKE PRAVA I 115. OBLJETNICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (XVI.)

5. IX. 1927. Na gradskim izborima u Zagrebu Hrvatski blok (HB) je pomeo HSS. U ovom je slučaju blok HSP-a, HFSS-a i Hrvatskog seljačkog republikanskog saveza (HSRS) Stjepana Buća, tvorio s „klerikalnom“ Hrvatskom pučkom strankom (HPS) – *Hrvatski katolički blok*. Taj je blok osvojio 9749 glasova i 25 mandata, a HSS 2351 glas i 6 mandata. Zagrebačko građanstvo i inteligencija jasno su pokazali da ne podržavaju Radićevu oportunističku politiku, premda treba reći da je na rezultat izbora utjecao i sukob između Stjepana Radića i grada Zagreba glede istupanja grada iz Zagrebačke oblasti (područja) te financija vezanih uz to pitanje.[1]

11. IX. 1927. Izbori za beogradsku skupštinu na kojima Radićev HSS unatoč svojoj oportunističkoj (blago rečeno) politici dobiva povjerenje većine Hrvata. Ali ne svih. U Zagrebu nije prošao niti jedan HSS-ovac. Glavni grad Hrvatske izabrao je Hrvatski blok (HSP, Hrvatska federalistička seljačka stranka i Hrvatski seljački republikanski savez), odnosno njegovi poslanici su odvjetnik Ante Pavelić (HSP) i Ante Trumbić (HFSS).[2]

3. VIII. 1928. Zastupnici Hrvatskog bloka (HB) Ante Trumbić (HFSS) i odvjetnik Ante Pavelić (HSP) ulaze u zastupnički klub HSS-a, Hrvatski seljački klub. Nasuprot i danas raširenom shvaćanju da su tada ušli u HSS, oba su zastupnika ostali članovi HB-a, odnosno svojih političkih stranaka. Trumbić i Pavelić svojim su isticanjem da je Radić odobrio njihov ulazak u klub HSS-a, ogradiili od Samostalne demokratske stranke (SDS) i Svetozara Pribićevića. Nipošto se nisu smatrali trećom strankom Seljačko-demokratske koalicije (SDK) niti članovima Seljačko-demokratskog kluba, već samo članovima Hrvatskog seljačkog kluba.[3]

2. IX. 1928. U Zagrebu je održan Drugi sabor Saveza Hrvatske pravaške republikanske omladine (SHPRO), koji je jasno očitovao spremnost na borbu i žrtvovanje pravaške mladeži. Prisutno je bilo 45 organizacija/podružnica pravaške mladeži. Jedan od gostiju bio je Bratoljub Klaić, kasnije poznati hrvatski jezikoslovac. Predstavlja je *Hrvatsku mladicu*, organizaciju mladeži bliskoj Hrvatskoj federalističkoj seljačkoj stranci.[4]

30. IX. 1928. U Zagrebu je održana skupština Hrvatske Omladine, na kojoj su se okupili: Savez Hrvatske pravaške republikanske omladine, Omladina HSS-a, Omladina Hrvatske federalističke seljačke stranke i Hrvatska mladica (bliska

Priredio:

Mladen KALDANA

HFSS-u). Skupštinu je karakterizirala iznimna borbenost i spremnost na žrtvu hrvatske mladeži. Iz tih redova će doći hrvatski nacionalni revolucionari.[5]

The newspaper page contains several columns of text in Croatian. At the bottom right, there is a small note: "Savez Hrvatskih Sveučilišnih Klubova upoznao je predsjednikom Interne časopisa zagrebačkih sveučilišta g. Bernardićem u Oxfordu u Engleskoj izravno, kolj su u povezbi glas."

Below the main title, there is a large section titled "Geslo „Hrvatskog Domobrana“" which includes a poem in Croatian:

„Sve, sve, što era sazdana je ova,
Sve rušili, palili, slijeci treba;
A graditi bolje opet s nova
I na garištu podići Štrelić
Nek hrvatsku varu unaprijed zapriješi!“
S. S. KRANJČEVIĆ.

1. X. 1928. U Zagrebu je iz Saveza Hrvatske pravaške republikanske omladine (SHPRO) proizašla udruga „Hrvatski Domobran“, kojoj je prema statutu svrha bila „da razvija tjelesno i duševno zdravlje svojih članova“, a imala je biti organizacijom „sveopćeg hrvatskog narodnog pokreta“. Planirano je da se pod krinkom javne organizacije potajno osnivaju i uvježbavaju skupine/postrojbe revolucionarne hrvatske mladeži. Na početku su nosili plave košulje, ali se od toga odustalo zbog konspirativnosti. „Hrvatski Domobran“ bio je pokušaj pravaškog vodstva da okupi cijelokupnu nacionalnu hrvatsku mladež, odnosno mlade iz HSS-a, Hrvatske federalističke seljačke stranke i HSP-a. Iako pod plaštom legalizma, organizaciji nije dopušteno daljnje djelovanje. Glasilo *Hrvatski Domobran* počeo je izlaziti u studenom iste godine umjesto dodatašnjeg lista SHPRO-a *Starčević*.[6]

16. XI. 1928. Počinje izlaziti poljesečnik *Hrvatski Domobran*, glasilo udruge „Hrvatski Domobran“, umjesto lista *Starčević* (glasilo Saveza hrvatske pravaške

republikanske omladine). *Hrvatski Domobran* je odisao borbenošu i revolucionarnošu zbog čega je stalno bio pod udarom cenzure i zapljena. Izašlo je ukupno šest brojeva, zadnji 22. prosinca 1928.[7]

1. XII. 1928. U Zagrebu su održane demonstracije hrvatske mladeži povodom godišnjice južnoslavenske države. Izvještene su tri crne zastave na katedrali (Šime Dračar-HSP, Angelo Rittig-HFSS, Ivan Bernardić-HSS). Reakcija vojske i policije bila je krvoločna, pri čemu je smrtno ranjen sedamnaestogodišnji Stanko Petrić, pripadnik Hrvatskog sokola i etnički Slovenac. Inače, sam povik „Živjela Hrvatska!“ bio je dovoljan razlog za uhićenje.[8] Uvođenje izvanrednog stanja u Zagrebu nije pokolebalo hrvatsku, prvenstveno pravašku, mladež. Novi progoni i uhićenja slijede, pa Gustav Perčec (tajnik HSP-a) i Branimir Jelić (vođa pravaške mladeži) odlaze u emigraciju.[9]

6. I. 1929. Tog dana je uvedena „šestojunaarska diktatura“ kralja Aleksandra, kojom je, među ostalim, zabranjeno djelovanje političkim strankama s «plemenjskim» i vjerskim oznakama, a time i HSP-u.

(nastavit će se)

Bilješke

- [1] P. RADONIĆ VRANJKOVIĆ, „Gradski i parlamentarni izbori u Zagrebu 1927. godine“, RZHP, sv. 40/2008., 249.-274.; Z. MATIJEVIĆ, „Za Hrvatstvo, križ i plug!“ – Politička aktivnost Hrvatske pučke stranke od veljačkih do rujanskih parlamentarnih izbora (1925.–1927.“), ČSP, 29/1997., br. 2, 266.
- [2] ISTI; Lj. ANTIĆ, „Hrvatska federalistička seljačka stranka“, RZHP, sv. 15/1982., 191.-194.
- [3] I. PETRINOVIC, *Ante Trumbić*, 286.-289.
- [4] „Prilozi uspomenama dra Branimira Jelića“ (iz. J. Jareb), *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića* (pr. J. Jareb), 247.-256.
- [5] *Isto*, 257.-271.
- [6] J. JAREB, „Kratki životopis dra Branimira Jelića“, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, (pr. J. Jareb), 600.-634. (614.-618.); B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 28.
- [7] J. JAREB, „Kratki životopis dra Branimira Jelića“, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, (pr. J. Jareb), 600.-634. (614.).
- [8] Krizman krije navodi da je od triju zastava jedna bila „velika hrvatska zastava“. U pitanju je hrvatski grb na jednoj od crnih zastava. Tačnije grijesni navođenjem Grčara umjesto Dračara, sukladno pogreškama u tisku – Gračar (B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 43.-44.; „Krvave demonstracije u Zagrebu“ i „Iskazi omladinaca koji su istakli crne zastave“, *Politička* (Beograd), br. 7397, 02.XII.1928., 4. i br. 7399, 04.XII.1928., 3.).
- [9] J. JAREB, „Kratki životopis dra Branimira Jelića“, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, (pr. J. Jareb), 614., bilj. 42., 618.-622.; James J. SADKOVIĆ, *Italija i ustaše 1927.-1937.*, Zagreb 2010., 81.; V. RAJČEVIĆ, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj*, sv. 1., 201., bilj. 918..

O TUĐMANU, UZ DLAKU AKADEMSKIM PODUZETNICIMA I POLITIČKIM TRGOVCIMA (IV.)

(U povodu knjige Jamesa J. Sadkovicha *Tuđman: Prva politička biografija*)

U spon tog pokreta koincidira s Tuđmanovim padom, pa nije nikakvo čudo da u burnim zbivanjima tijekom iduće četiri godine on sudjeluje samo sa strane, kao autsajder. Sadkovich primjećuje da nije moguće sasvim precizno ocijeniti «razmjer njegova utjecaja» na istaknute ljudе *masovnog pokreta*, no mislim kako se sasvim uvjerenljivo može zastupati stajalište da u ideološko-političkom smislu zastupa gledišta slična njihovima. Možda je u državnonapravnom pogledu čak i korak ispred njih, ali je još uvijek s obje noge u Jugoslaviji. Kao što pokazuju objavljenia svjedočenja vodećih partiskih i državnih dužnosnika (M. Tripalo, S. Dabčević-Kučar, D. Haramija, I. Vrkić i dr.) odnosno istaknutih prvaka Matice hrvatske i urednika njezinih glavnih publikacija (Lj. Jonke, P. Šegedin, V. Gotovac, J. Ivičević, V. Pavletić i dr.), nitko od njih u to doba ni ne pomislila na hrvatski izlazak iz Jugoslavije. Štoviše, ako bi se ozbiljno i kritički ocijenila kasnija Gotovčeva misao, da se *masopokorcima Jugoslavija i »socijalizam«* nikad nisu činili tako poželjnim i prihvatljivim okvirom kao 1967.-1971., onda bi se neminovalo došlo do otužnog zaključka da je tadašnjoj vodećoj garnituri hrvatske humanističke inteligencije najpoželjnije bilo baš ono razdoblje kad se zbog nepočudnih misli moglo izletjeti iz Partije i ostati bez posla (M. Veselica, Š. Dodan), preko noći i po kratkom postupku zabraniti i ugušiti popularne novine (*Hrvatski književni list*) ili poubijati priličan broj hrvatskih političkih emigranata, uz uvjet da se zauzvrat, u granicama koje je zadao Centralni komitet, može uglavnom nekažnjeno braniti bar pravo na vlastiti identitet i naziv svog jezika. Drugim riječima, silnim je uspjehom proglašeno ono što smo kao narod postigli više od stotinu godina ranije i prokockali u idućim desetljećima *bratske južnoslovenske zajednice*.

Iako je kontekstu u kojem je izrečena ipak donekle shvatljiva, ta se Gotovčeva ocjena, mišljena kao pohvala mogućnosti Jugoslavije i «socijalizma», tako zapravo pretvara u zastrašujuću optužbu intelektualnih i političkih krugova koji su pristajali na ulogu *smokvina lista* i zapravo delegi-

Piše:

Tomislav JONJIĆ

timirali zahtjev koji je jedini imao legitimitet, bez obzira na to što je u tadašnjem odnosu snaga bio neostvariv: zahtjev za neovisnom i demokratskom hrvatskom državom.

U svakom slučaju, ako je većina Hrvata intimno htjela i više i drugačije od partiskoga i Matićina vodstva, i ako su ta htjenja nehotice bojažljivo izbjijala bar unutar studentske struje *masovnog pokreta*, službene su *strukture* voljko izvršavale svoje poslanje da takva zastranjenja nad-

jeni uznički dnevnik iz 1972. svjedoči kako on nije ogorčen na režim i državu za to što je hrvatski narod zarobljen u Jugoslaviji, nego zato što ta Jugoslavija u tamnici drži njega, revolucionara i znanstvenika koji je sav svoj život posvetio borbi za obnovu Jugoslavije i pobjedu komunističke revolucije. Nije, dakle, on, Franjo Tuđman, izdao komunizam i Jugoslaviju, nego se oni izdali ideale za koje se i on borio, oni su zastranili, oni se odriču njega koji je i dalje vjernik istih ideja. A Tuđmanov dnevnik iz kasnijih godina, što u nastavcima izlazi iz tiska upravo ovih tijedana, potvrđuje Sadkovichev tezu da je Tuđmanova evolucija bila «nevoljka i kompleksna» (str. 239.). Ti

Prijateljsko druženje sa S. Mesićem 1990.

ziru, onemogućavaju i po potrebi kažnjavaju. A ako u nekom članku ili govoru i nagovješćuje da misli na više od toga, ni Tuđman ne traži više: ni njemu raskid s Jugoslavijom i komunizmom još nije ni na kraj pameti. Jer, ni nakon što je 1967. isključen iz Partije, a kao politički nepodoban (usput i zbog optužbi za plagijat) maknut iz Instituta, Tuđman nije pokidao spone s marksističkom, upravo titoističkom vizijom svijeta. Njegov davno objav-

dnevnički zapisi pokazuju da će njegov raskid s komunizmom biti postupan i da će trajati još godinama, usporedno s procesom sazrijevanja uvjerenja da sloboda i blagostanje hrvatskog naroda u jugoslavenskome okviru nisu mogući.

Ima, doduše, pojedinačnih – objavljenih i neobjavljenih – svjedočenja da je Tuđman već krajem šezdesetih godina, u doba Hrvatskog proljeća, postao pristašom ideje hrvatske državne neovisnosti. Neki od tih

U Benkovcu 18. ožujka 1990.

svjedoka, nema sumnje, govore po svome najboljem uvjerenju, bez ikakve nakane da uljepšaju prošlost. No, da su takva sjećanja objektivno problematična i da je faza kolobanja kod Tuđmana trajala vrlo dugo, čak desetljjećima, osim dnevnika zorno pokazuju i njegove intelektualne preokupacije šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća. On je tada zreo čovjek, ima skoro pedeset godina, ali ni tada, nakon razočaranja te osobnih i političkih poniženja, on u svojoj viziji *filozofije povijesti* alternativu Jugoslaviji ne nalazi u samostalnoj Hrvatskoj, nego toj svojoj domovini mjesto traži tek pod drugim internacionalnim, europskim kišobranom. Dok temeljito sumnja u mogućnost samostalne Hrvatske (ili na nju čak ni ne pomišlja), on postaje iskrenim zagovornikom europske integracije. Za razliku od, recimo, Adenauerove političke doktrine u kojoj je europska integracija u prvom redu instrument uskrsnuća i obnove Njemačke, Tuđmanu Europa – dakako, ne bilo kakva, nego ona Europa koja ne dovođi u pitanje identitet i autonomiju svojih naroda – nije tek taktički korak prema osamostaljenju Hrvatske, nego lijek za ozdravljenje Jugoslavije, možda i svojevrsni surogat za nju. Utoliko su potpuno u krivu oni njegovi kritičari koji sugeriraju da je Tuđman po dolasku na vlast zagovarao hrvatski pristup Europskoj uniji samo iz

taktičkih i pragmatičnih razloga. Njegova je proeuropska orientacija bila vrlo iskrena i zapravo naivna, pa je vjerojatno tek beskrupulozni cinizam europskih birokrata nakon velikosrpske agresije na Hrvatsku doveo do Tuđmanova otrježnjenja i hlađenja njegovih iluzija o europskoj integraciji koja će kao *deus ex machina* riješiti probleme tzv. malih naroda.

Zato mislim kako se uglavnom može prihvatiće Sadkovicheva ocjena da je on tek 1980-ih godina – nakon drugog suđenja – došao na pozicije koje se eventualno mogu nazvati nacionalističkima. Kako je točno taj proces tekao, možda nam pomognu shvatiti oni dijelovi njegova dnevnika što još nisu objavljeni u vrijeme zaključenja ovog teksta. No, ni taj dnevnik ne će sadržavati sve potrebne obavijesti, jer se mora prepostaviti da ga je Tuđman vodio tako da u slučaju uhićenja ne ugrozio druge ljude. Bit će zanimljivo vidjeti je li zabilježio i kako je opisao svoje odlaske u inozemstvo (onaj ilegalni, kad ga je Branko Salaj doveo u dodir s vodećim švedskim političarima; i one legalne kad se susretao s hrvatskim iseljenicima).

Sadkovich razbija iluzije da su se na Tuđmanovim izlaganjima okupljale tisuće hrvatskih iseljenika. Redovito je predavao pred nekoliko desetaka slušatelja koji počesto nisu bili zadovoljni ne samo njego-

vom državnopravnom i političkom argumentacijom pri ocjeni događaja iz Drugoga svjetskog rata (kao što je u *Hrvatskoj reviji* zabilježio, primjerice, dr. Vjekoslav Vrančić), nego ni njegovim predodžbama o budućem razvitku Hrvatske (kao što su primjećivali ljudi koji su mu za tih putovanja bili u blizini). Ipak vjerujem kako će buduća istraživanja pokazati da su ti odlasci u inozemstvo bili presudni za Tuđmanovu političku budućnost. Ne u smislu da je preuzeo strategiju i taktiku hrvatske političke emigracije (kao da je ona bila monolitna!), nego u smislu da je shvatio kako će daljnji opstanak Jugoslavije dovesti hrvatski narod do demografske, a onda i potpune političke i kulturne katastrofe.

Kad je, pak, iznova i u novim okolnostima aktivno ušao u hrvatsku političku arenu, Tuđman očito još uvijek nema končnu viziju rješenja hrvatskog pitanja. Vidi se to i po i njegovu reteriranju u pogledu BiH i tamošnjih muslimana (Aliju Izetbegovića i mnoge druge suvremenike on još 1989. uvjerava da su muslimani zapravo Hrvati i da će glasovati za HDZ!), kao i po njegovu zalaganju za konfederaciju koju srpsko-jugoslavenski političari, srećom, nisu prihvatali. Je li taj konfederalni model bio tek taktika ili stvarno i končano opredjeljenje, trebat će tek utvrditi. Da je on (kao i znanimenito *referendumsko pitanje* iz svibnja 1991.) otvarao i rizik opstanka Jugoslavije, teško je osporiti, ali pitanje ostaje: što je zapravo Tuđman htio? Ne treba olako odbaciti ocjenu njegova tada najbližeg suradnika, Jože Manolića, izrečenu Viktoru Meieru u proljeće 1994., nakon što se Manolić s Mesićem i šakom zastupnika odcijepio od HDZ-a, a objavljen u berenskome *Der Bundu*, da je Tuđman 1990./91. iskreno zagovarao model konfederacije, uvjeren da odnos snaga u Jugoslaviji i u svijetu ne dopušta ništa više. Tu Manolićevu ocjenu neizravno podupire i onaj slabo poznati transkript sjednice koju je u kasno proljeće 1991. održao s najbližim suradnicima, na kojoj se poteglo pitanje službenog odustanka od puta prema samostalnosti. *Didaskalije* tog transkripta ovjekovječile su atmosferu na sastanku koji je mogao imati tragične posljedice: od svih nazočnih Tuđmanovo bijesno otklanjanje projekta nove Jugoslavije podupro je samo jedan čovjek, nedavno preminuli Ivan Milas. Svi ostali suradnici nazočni na tom sastanku – a sâm ih je Tuđman birao – mu-

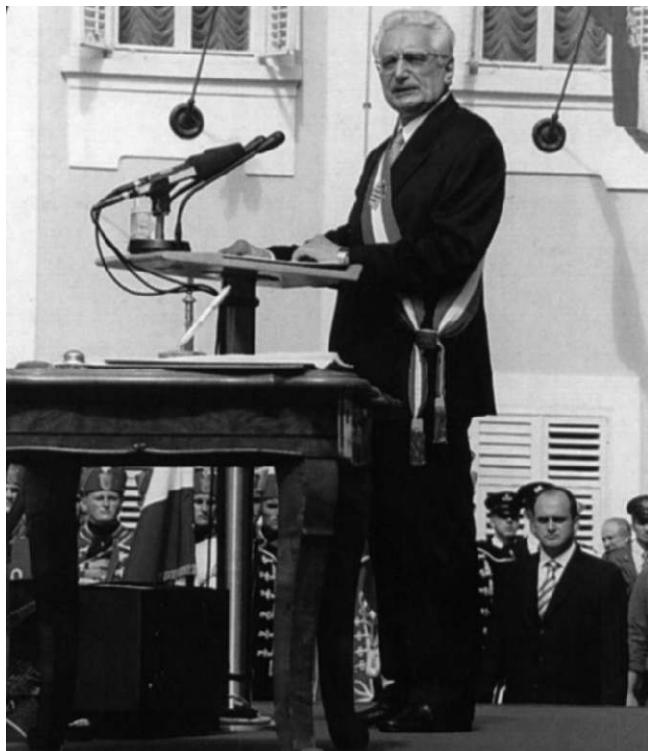
kom su mučali, što prilično jasno govori da bi svoga konja svezali i na drugo mjesto, samo da je *gospodar* tako odredio.

Tuđman je, dakle, za razliku od Mačeka u proljeće 1941., već bio prelomio i zgrabio prvu prigodu da ipak učini taj korak više. To je ono što će zauvijek ostati u povijesti, i po tome će mu hrvatski narod biti vječno zahvalan.

Za akademske rasprave ostat će pitanje, je li se odlučio na osamostaljenje i zato što je želio u povijest ući kao prvi predsjednik, ili i zato što nije dao da ga više varaju i vrijedaju primitivni balkanski *đilkoši* koji su prijetili razaranjem i uništenjem Hrvatske. Ne će ipak biti spora da je on postigao najviše na ostvarenju Starčevićeva ideala, iako – kao što ćemo vidjeti već pred kraj njegov vladavine, a još više danas – nije nevažno da pritom prvi predsjednik samostalne i demokratske Hrvatske, paradoksalno, zapravo nikad postao više od *priučenog starčevičanca*. Jer, ako je tijekom svojih prvih šest desetljeća išta združno usvojio, onda je to bila kombinacija radićevskog i boljevičkog internacionalizma. Starčević i Kvaternik daleki su mu i nepoznati, pa ga zaokuplja Radić, dok su mu natege o Hebrangu i tzv. hrvatskoj ljevici virtualna kulisa pred kojom se, po istome obrascu, odvija i njegova životna drama.

Dok po klasičnome, otrcanom obrascu veliča Radića kao političara koji je «probuduo hrvatsko selo» (a tko je u isto doba i na vrlo sličan način *probudio* bugarskoga, poljskoga ili rumunjskoga seljaka koji za Radića nije niti čuo?), za Starčevića i njegove sljedbenike tu nema mjesta. Jednako tako, ni nakon osamostaljenja Hrvatske ni on niti njegovi historiografski, publicistički i propagandistički sljedbenici i epigoni ne će dati vrijednjeg priloga o utemeljitelju pravaške ideologije, dok će i Radića i Hebranga, pa onda i njihove suradnike i nasljednike (od Mačeka do Vlade Janića-Cape i Ivana Gošnjaka) nekritički veličati.

To podsvjesno i nehotično ignoriranje Starčevića i pravaštva te fokusiranje interesa na likove koji su simbolizirali bitno drugačija državnopravna i politička rješe-

Na polaganju predsjedničke prisege

nja nije bilo samo u neskladu s potrebom da se pravo Hrvata na vlastitu državu usidri na povjesno čvrstim i neprijepornim temeljima. Ono je imalo i daleko-sežnije negativne posljedice, napose u svjetlu činjenice da je drugu polovicu Tuđmanove vladavine obilježila njegova teška bolest, pa se još više nego ranije okružio laskavcima koji su pothranjivali predsjednikov manjak opreza i višak samopouzdanja (koje je nerijetko prelazilo u bahatost, pa i u politički suicidalne korake, kao što je nepriznavanje nekih izbornih rezultata i provociranje tzv. zagrebačke krize).

Upravo takav je Tuđman bio u svakom trenutku spreman verbalno zaratiti s cijelim svijetom, da bi se uskoro povukao nakon prve ozbiljne prijetnje. Može se reći da su objektivno marginalne bile njegove filipike i nepomišljene izjave u povodu granice kod Martin Broda ili u povođu podizanja optužnice protiv Tihomira Blaškića. Međutim, ni nakon svega što je iskusio u kontaktima sa stranim *posrednicima* i *mirotvorcima*, nije mu bilo ni na kraj pameti da uskrati svoj potpis na *Pakt o stabilizaciji za jugoistočnu Europu* (Sarajevo, 31. srpnja 1999.), kojemu je svrhu pregnantno opisao znameniti George Soros – koga se u hrvatskim *neovisnim medijima* redovito, čak i nakon što je postal općepoznato da je slamanjem nacionalnih

gospodarstava nekih država stvorio milijune gladnih i obespravljenih, predstavlja kao *filantropa* – sljedećim riječima: «*Cilj pakta je, među ostalim, nakon neuspjeha Zappada, da sačuva 'status quo' i sprječi raspad Jugoslavije, približiti regiju Europi i to tako da 'granice postanu manje važne'*» (HINA, 4. ožujka 2000.).

U svjetlu toga Tuđmanova sarajevskog potpisa ne treba preuvečavati ni ono što je u odnosu na taj potpis svojevrsni *contradictio in adiecto*: predsjednikovo inzistiranje na ustavnoj zabrani udruživanja u balkanske integracije, ozakonjeno u čl. 141. st. 2. Ustava Republike Hrvatske, makar ta zabrana i danas bila zadnja, sve ugrozenija crta obrane hrvatske države.

Čini mi se da je taj *contradictio in adiecto* bio moguć upravo zbog Tuđmanove priučenosti Starčeviću.

Ma koliko razumski shvaćao da je jugoslavenstvo za Hrvate u svakom obliku provalija i bezdan, Tuđman nikad nije mogao bez rezerve i ostatka raskinuti s internacionalističkim koncepcijama, ni s likovima iz povijesti koji tu koncepciju simboliziraju, pa je uvijek tražio i nalazio ispriku i za Strossmayera i za Račkoga i za Tita i za Hebranga. Ne će biti da se to može objasniti njegovom težnjom da počne spremnost na kompromis i da parira mogućim optužbama za isključivost i nacionalni radikalizam. Bilo bi prejeftino i nelegantno sve svoditi i na to da je prvi hrvatski predsjednik time pravdao svoju dugu, predugu jugoslavensku epizodu. U usporedbi s potrebom očuvanja države ti argumenti gube svaku težinu, pa mislim da razlog treba tražiti drugdje: u činjenici da je Tuđmanu za to jednostavno nedostajala ideološka izgrađenost i politički odgoj koji u hrvatskoj politici daje samo pravaštvo. Jer samo je na prvi pogled neukusna i neumjesna parafraza one misli koju su s različitim pozicijama formulirali Dostojevski i Nietzsche: ako nema Boga, sve je dopušteno – tamo gdje nedostaje pravaški temelj, svako je državnopravno i nacionalno-političko rješenje moguće i prihvatljivo. A duhovne plodove likova koji su zazirali od Starčevića bolno osjećamo i danas, nadajući se da nam sutra ne će biti još teže...

(svršetak)

DR. HRVOJE ŠOŠIĆ (1928. – 2012.)

UVENUO JE JOŠ JEDAN MOĆNI HRAST U NAŠOJ ŠIKARI KOJU CRVI OBILNO RASTAČU

Pao je još jedan hrast iz hrvatske dubrave, vihorom života izudaran, neshvaćen, neuvažen i pogažen u blatu. Pionir demokratskih navještaja, gorljivi zagovaratelj hrvatske samobitnosti, borac za pravicu među ljudima, kristovski spremjan na oprost, autor gesla: *svoje progonitelje ne progonim*, Hrvoje Šošić je uz rodoljublje pokazao ghandijevsku dimenziju oprosta i zaborava, spremnosti na trpljenje koje ne poznaje granice.

Usporediv s najluđim bojovnikom za Dom hrvatski, koji poraženoga svog suparnika i neprijatelja u trenutku pobjede nad njim vidi kao čovjeka i brata nad kojim se sva njegova srdžba odjednom prekida, Šošić je prošao svoj trnoviti put uzdignuta čela, uvjeren da u rukama nosi stijeg pobjede svoga napačenog naroda, stijeg na kojemu je utisnuta i njegova kapljica krvi.

Kao dječak od jedva šesnaest godina prezivio je streljanje od strane krvnika koji je bio siguran da je i njegova sudbina pribrojena stotinama tisuća nedužnih nad kojima je ruka osvetnička krvavi pir slavlja. Po srpskim kazamatima ranih pedesetih godina prošlog stoljeća Šošić će osjetiti što to znači ona Nazorova: *Tko drukčije kaže, kleveće i laže, osjetit našu će pest*, ili što znači huliti suprotiva nauku junačkog sina i šegrtu njegove satrapije.

Povratkom iz niškoga i požarevačkog konc-logora Šošić će osjetiti da za njega u vlastitoj mu domovini nema prava na život, prava na rad i prava na trajanje. Tek lomom rankovićevskoga policijskog guлага na trenutak će mu kao doktoru gospodarskih znanosti i sveučilišnom profesoru biti omogućeno kakvo-takvo dje-lovanje, koje će on znati iskoristiti putem svojih javnih istupa, pišući i objavljujući u mnogim glasilima toga vremena, postavljajući do tada zabranjivana pitanja, od hrvatskog članstva u UN-u pa sve do stavljanja dotad skrivenih karata na stolu na zadnjoj stranici legendarnoga *Hrvatskog tjednika*, čijim je članom uredništva i sam bio sve do posljednjega njegova broja.

To će mu donijeti *priznanje* Udbe i njenih nalogodavaca da ga po opasnosti za Jugoslaviju, kada je riječ o narodnim neprijateljima iz SRH svrstavaju među prvu desetericu odabranih i osigurati mu boravak u posljednjem logoru uljuđene Europe, Staroj Gradišci. Kad se preko

Piše:

Zdenko KAPOVIĆ

velikokladuškog *Agrokomerca* počeo vodići obračun za SANU-ovsku Jugu, Šošić na znanstveno utemeljenu pristupu bez-kompromisno ustaje u *Babinu obranu*, ne shvaćajući političku pozadinu cijelog slučaja i ne mareći za vlastiti honorar za neviđeni trud uložen u slučaj u kojem će uz Babu i on postati glavna meta komunističkih potrkala i njihovih polupismenih urednika u glasilima *Socijalističkog saveza radnoga naroda Jugoslavije*.

Dr. Hrvoje Šošić

Hrvoje će Šošić biti među onima koji će u Ledićevoj klijeti iskopati fundamente jedne drugačije i iz Jugoslavije izdvojene Hrvatske, makar u okrnjenim njenim prirodnim i povijesnim granicama. No, šaćica manolićevaca na sramotan će način na izrežiranome tajnom mjestu utemeljenja *Hrvatske demokratske zajednice* zabiti nož u leđa mnogim hrvatskim značajnicima koji su prihvatali tu ideju svojom te trajno unijeti zbrku u namjere stvaranja Slobodne, Neovisne i Demokratske hrvatske države. Razočaran u tom trenutku namjerom HDZ-a i samim Franjom Tuđmanom, Šošić zajedno s barunom Lali-

ćem i doktorima Korljanom i Cesarom utemeljuje 15. listopada 1989. *Hrvatsku kršćansko demokratsku stranku*, gdje prihvata ulogu potpredsjednika stranke za gospodarstvo. Tu se neće dugo zadržati i potom se kroz svoju novoutemeljenu *Hrvatsku stranku* priklanja bloku Franje Tuđmana, čiji je jedan od arhitekata te od tada do Tuđmanove smrti postaje njegov gorljivi apoget, čiji su stavovi katkada, posve bespotrebno, graničili s ulizništvom i nekritičkom glorifikacijom.

Kada bi ga se na trenutak uvjerilo u zastranjenost, povukao bi maestralne poteze i odvozio iste takve dionice, poput onog TV nastupa s troje *mladih hrvatskih lavova* kada je nekoliko komunističkih cerbera na čelu s njihovim urednikom, pravovjernim Lukom Mitrovićem, nakon njihova jednosatnog nastupa, u sobi voditelja, kazalo otprilike sljedeće: *Gospodo, mi se s vama u ničemu ne slažemo, to vam je valjda jasno zašto, no nakon nastupa svih ozbiljnijih stranaka u predstavljanju izbornih programa tijekom Izbora 90. priznajemo da ste bili daleko najbolji do sada*. A bilo je tu riječi o definitivnoj odluci traženja prava na sve oblike hrvatske samobitnosti, slikovito je prikazana sva pljačka i zatiranje Hrvata u njima naturenoj zajedničkoj državi, po prvi put i bez ustezanja su prikazane sve postaje hrvatskoga križnog puta s onom najsnažnijom započetom na polju bleiburskom i tako redom.

To je bila ta mala, ali snažna Hrvatska stranka koja će naknadno za sobom povući Čičkov *HSS* i Paradžikov (svakako ne Paragin) *HSP* u *Hrvatski blok* s kojim će veličanstveno u korist hrvatske opcije okončati prvi demokratski izbori u povijesti staroga hrvatskog naroda i njegove višestoljetne državnosti.

Hrvoja ćemo Šošića pamtitи kao čovjeka s iznimno opsežnim ekonomskim, znanstvenim i stručnim opusom - napose znalca bilanciranja, također i kao publicista te novinara s tisućama članaka objavljenih kako pod svojim imenom i pseudonimom, tako i nerijetko pod tuđim imenima. Pamtit ćemo ga kao nepokolebljivoga hrvatskog nacionalista i čovjeka dubinskih kršćanskih zasada, a zemlja hrvatska kojoj je vraćeno tijelo njenoga vrijednog sina, neka mu udijeli smiraj i pokoj vječni! •

NAD GROBOM MIRSADA BAKŠIĆA, HRVATSKOG RODOLJUBA I ČASNIKA

U Zagrebu je u petak, 6. srpnja 2012., od posljedica kratke i teške bolesti umro **Mirsad Bakšić**, istaknuti hrvatski muslimanski javni radnik i umirovljeni brigadir Hrvatske vojske. Mirsad Bakšić je rođen 1936. u Trebinju u Hercegovini, a od najranije mladosti živio je u Dubrovniku, gdje je završio pučku školu i gimnaziju. Potomak je ugledne hrvatske muslimanske hercegovačke obitelji koja je dala brojne uglednike, među kojima je i njegov otac **Muhamed Bakšić**, prije Drugoga svjetskog rata jedan od utemeljitelja Islamske zajednice u Dubrovniku.

Studij prava je upisao na Sveučilištu u Zagrebu s kojega je isključen i 1957. zbog hrvatskih domoljubnih iskaza upućen na izdržavanje šestomjesečne zatvorske kazne u Padinskoj Skeli pokraj Beograda. Nakon završetka studija do 1990. u Zagrebu je radio kao odvjetnik, na početku kao vježbenik kod uglednoga zagrebačkog odvjetnika **Hermana Katića**. Pripadao je krugu muslimana hrvatskih nacionalista sljedbenika starčevičanske ideologije, u čemu je nepokolebljivo ustrajavao sve do smrti. Kao istaknuti hrvatski rodoljub i pravni stručnjak 1991. imenovan je za voditelja Općinskoga državnog odvjetništva u Zagrebu, a 1992. za voditelja Okružnog državnog odvjetništva u Zagrebu. Vršio je i dužnost vojnog tužitelja u činu brigadira upravne struke.

Jedan je od utemeljitelja i predsjednik Hrvatske muslimanske demokratske stranke, a djelatno je sudjelovao u Domovinskom ratu te surađivao s hrvatskim dragovoljačkim i stradalničkim udrugama. Odlukom prvog hrvatskog predsjednika **dr. Franje Tuđmana**, Mirsad Bakšić je odlikovan Spomenicom Domovinskog rata, Spomenicom Domovinske zahvalnosti i Redom Hrvatskog trolista za osobite zasluge i doprinos obrani suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti i neovisnosti Republike Hrvatske.

Od 2001. u javnom životu sudjelovao je kao predsjednik *Udruge dr. Safvet-beg Bašagić*, utemeljene s ciljem afirmacije uloge Hrvata muslimana u hrvatskoj kulturi i povijesti te muslimanskog sudjelovanja u Domovinskom ratu. Mirsad Bakšić bio je član predsjedništva Hrvatskog žrtvoslovnog društva, član uprave Hrvatskoga kulturnog društva Napredak iz Sarajeva, predsjednik Društva prijateljstva

Hrvatska-Bosna i Hercegovina i član Počasnoga bleiburškog voda. Napisao je brojne radevine o znamenitim Hrvatima muslimanima, i kao suradnik *Političkog zatvorenika*, sabrane u njegovoj knjizi "Doprinos muslimana hrvatskoj kulturi i državi", objavljenoj 2011. u Zagrebu.

Sahranjen je 9. srpnja 2012. na zagrebačkom groblju Mirogoj, a od njega su se prigodnim riječima oprostili **Ante Beljo**, u ime Hrvatskog žrtvoslovnog društva i **dr. sc. Zlatko Hasanbegović** u ime Udruge dr. Safvetbeg Bašagić te obitelji i prijatelja. Hasanbegovićev oproštajni govor donosimo u cijelosti:

«Poštovana gospodo Senka, uvaženi brate, gospodine Namik, rodbino, prijatelji i poštovatelji rahmetli Mirsada Bakšića, tužni zbole!

Udruga dr. Safvet-beg Bašagić, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Društvo prijateljstva Hrvatska - Bosna i Hercegovina, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Počasni bleiburški vod, sve ove časne ustanove u kojima je rahmetli Mirzo ostavio trag kao utemeljitelj, predsjednik ili član, svojim programom, djelovanjem, imenom i tradicijom zapravo same po sebi označavaju smisao i cilj njegova života i javnog rada.

Rahmetli Mirsad je pripadao onomu hrvatskom naraštaju koji je dječačkim očima vidio i doživio našu najveću nacionalnu tragediju i poraz iz 1945. Za njegov poratni naraštaj ulazak u javni život značio je odabir između priklanjanja jugo-komunizmu i njegovim lažnim i protuhrvatskim i protuislamskim vrjednotama,

Mirsad Bakšić kod predsjednika Tuđmana

Imam čast oprostiti se od našega dragog Mirsada, u ime obitelji, ostalih udruga, društava i ustanova koje je utemeljio, vodio ili im pripadao kao istaknuti član. Opraštam se, dragi Mirzo, od Tebe i u ime Tvojih prijatelja, naše male družbe iz našega zagrebačkog džamijskog kuta u kojem bi se svaki puta petkom poslije džuma namaza ili nakon Bajrama spontano okupljali, u dubljoj vezi koju je osim pripadnosti uzvišenom Islamu i prijateljstva činila i zajednička hrvatska nacionalna misao, utemeljena na učenju oca domovine dr. Ante Starčevića.

ulaskom u krug privilegirane kaste ili, s druge strane, ostajanja svojim, ali izvan kaste jugo-komunističkih pomazanika. Izdanak hercegovačkih muslimanskih koljenovića, sin Muhameda i Enise, muslimanskih Bakšića i begova Kršlaka, koji su stoljećima stajali na međi i udaru din-dušmana, dubrovački gospodar i Zagrepčanin životom, nije ni u jednom trenutku dvojio.

Nije se poklonio i priklonio poput drugih koji su 1990. isplivali kao novorođeni preobraćenici, već je svoju časnu ljudsku i građansku egzistenciju ostvario u zag-

*S generalom Nijazom Batlakom Daidžom
na južnom bojištu*

rebačkom odvjetništvu, tom utočištu i egzilu u kojem su se mogli skrasiti svi oni koji nisu vjerovali u vladajuće jugo-komunističke dogme. Kad je osvanula 1990., ta nulta godina naših velikih i često neostvarenih očekivanja, rahmetli Mirsad opet nije dvojio, već se našao među onima koji su predano pristupili obnovi, stvaranju i obrani hrvatske države koja je trebala biti utočište i svojim muslimanskim sinovima i kćerima, a koje je među prvima upozoravao na opasnost koja nam prijeti od našega zavjetnog prekodrinskog neprijatelja.

Događaji se nisu razvijali u smjeru koji su očekivali istinski hrvatski rodoljubi, a nesretnim razvitkom u Bosni i Hercegovini na kušnju je stavljena cjelokupna baština i predaja iz kojih je izrastao i rahmetli Mirsad Bakšić. Ipak, nije klonuo, često i neshvaćen, već je ustrajavao znajući, kao i mi njegovi prijatelji, da je i manjkava hrvatska država bolja i vrjednija od svake Jugoslavije, a da u bratskoj ljubavi i slozi između katolika i muslimana, Hrvata i Bošnjaka, i onda i sada, leži, bez obzira na izazove, jedino jamstvo njihova ostanka, napose u Bosni i Hercegovini.

Tome je ostao predan i u posljednjoj etapi svoga kulturno-nacionalnog rada kada je 2001. sa skupinom istaknutih zagrebačkih muslimanskih kulturnih i javnih radnika i njihovih katoličkih prijatelja utemeljio Udrugu Dr. Safvet-beg Bašagić. Kruna toga djelovanja je i njegova knjiga „Doprinos muslimana hrvatskoj kulturi i državi“ objavu koje su prije manje od godinu dana pomogli i njegovi bošnjački prijatelji odajući mu time barem naknadno priznanje za njegov javni rad.

Djelovati i ustrajavati s muslimanske strane na hrvatskim nacionalnim konцепcijama značilo je često biti neshvaćenim i preuzimati ulogu osamljenika, ponkad i ostraciranog iz vlastite zajednice. U isto vrijeme to je značilo biti neprihvaćenim ili zlorabljenim od onih koji su u muslimanskoj sastavnici hrvatske kulture i političko-nacionalne misli vidjeli samo nepotreban balast u ostvarenju nekih novih i na nekim drugim temeljima postavljenih ciljeva.

Rahmetli Mirsad Bakšić je svjedočio i javno djelovao u najboljoj vjeri i nijetu, poticao nas mlađe te branio smisao svake hrvatske države, čast islama i muslimana od svih nasrtaja i udaraca, ne samo od tradicionalnih neprijatelja, već i od onih najboljih, s neočekivanih mjesta, od onih koji su se predstavljali i još uvijek predstavljaju zaštitnicima i čuvarima hrvatskoga nacionalnog interesa. Nije rezignirao, već je izvršio svoju islamsku dužnost i svoje nacionalno *deržanstvo* i onda kada je ustrajno podsjećao da su muslimani u ovoj zemlji, bez obzira na nacionalno određenje, ne tzv. 'lojalna manjina', što su uostalom sada i abolirani pobunjenici i odmetnici od hrvatske države, već sastavni dio zaslужne većine koja je svoju volju potvrdila i na referendumu za nezavisnost kao i sudjelovanjem u Domovinskom ratu, ne preko slučajnih pojedinaca vođenih osobnim odabirom, već kao cjelovita zajednica; uključujući i životima muslimanskih pripadnika Hrvatske vojske i iz Bosne i Hercegovine čiji je broj višestruko veći od udjela u ukupnom pučanstvu.

Zato je kao poruku i znak, u svakoj prigodi, a posebice u našoj džamiji za Bajram, s ponosom nosio odoru časnika Hrvatske vojske.

Dragi Mirzo, dragi prijatelju, hvala ti na svemu, baklju tvoje i naše ideje upalio je Otac Domovine dr. Ante Starčević, a njezina žeravica kojoj si i ti u ovom vremenu prinosio, s naše muslimanske strane, još uvijek tinja i žari, i uz Božju pomoć će se ponovno rasplamsati. Preselio si na ahiret, miran i spokojan znajući da nas ima još, naša grana ne će nestati, imamo potomstvo i djecu, odgajamo ih u islamskom i starčevićanskem duhu i ne ćemo izdati.

Dragi Mirzo, dragi prijatelju, neka ti Allah dželesanuhu oprosti grijehu i podari džennet, tamo te čeka tvoja Lejla.

Brigadir Hrvatske vojske Mirsad Bakšić, s nama je! Rahmetullahi alejhi.» (H. Z.)

U KRUGU

*Vrabac živče
Na sivome žlijebu.
Oblaci se
Rasuli po nebu.
A u krugu
Podno lipa
Žuto lišće
Vjetar sipa.
Na stubama
Modre sjene,
Šuteć' kreću
Mlade žene.
Pijuk zvoni.
Zemlja puca
Stražarica
Roblje goni.*

Višnja SEVER (1950.)

NA DUGOJ CESTI SJENA BRIJESTA

*na dugoj cesti sjena brijesta
povijesna zdanja
dvorci
kraljevi
kosci
ratovi
klanja
pogažena tijela
i pokidane kose
iskidane kosti
sve je to učinio čovjek
a sada počiva
ispod brijesta*

Bruno ZORIĆ

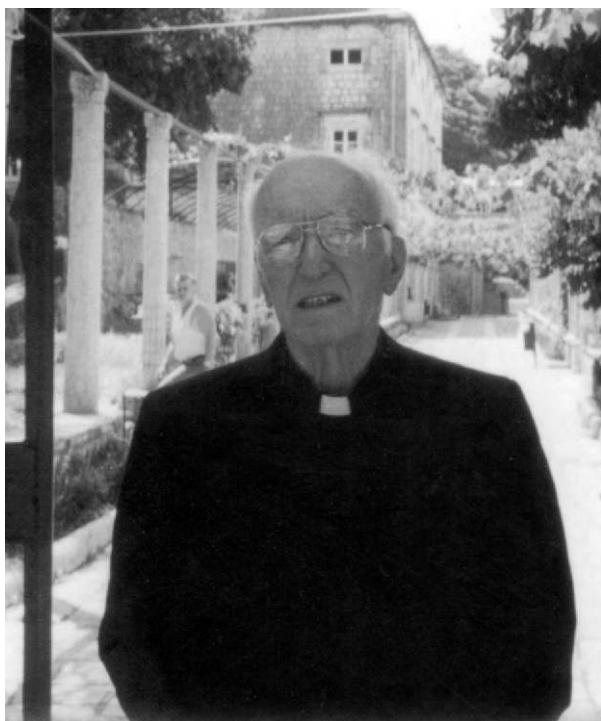
U SPOMEN NA DON BALDA MLADOŠEVIĆA (1922. – 2012.)

Piše:

Dr. Augustin FRANIĆ

U dubrovačkome Svećeničkom domu 26. lipnja 2012., u 90. godini života i 56. godini svećeništva, preminuo je **don Baldo Mladošević**. Rođen je 5. rujna 1922. u Vitaljini (Konavle) od Antuna i Jele rod. Brajević. Osnovnu školu pohađao je u Vitaljini, gimnaziju u Državnoj gimnaziji, u Dubrovniku, a 1943. započeo je studij teologije kod dominikanaca u Dubrovniku.

Zbog ratnih prilika, tj. zatvaranja više puta prekida studij i biva osuđen. Premda je svakomu poznato da su *Katolička akcija*,

Don Baldo Mladošević

ja i križari bili legalne organizacije katoličkog pokreta, u Baldovoj se optužbi i presudi rad u njima naziva radom u „udruženju za fašističkim ciljevima protiv ustavnog poretku FNRJ“. Tome su dodali, što je izjavio istinu da je za vrijeme istrage bio maltretiran u UDB-i za Dalmaciju, na Bačvicama, u Splitu. Njima je to bilo dovoljno da ga osude na 7 godina prisilnog rada, što je izdržao do kraja.

Kada su ga doveli u KPD Lepoglavu odvodili su ga po nekim radilištima, bolje

reći, mučilištima: Goli otok, Lonjsko polje (Gređani, Okučani), Novi Beograd, Autoput Bratstvo i Jedinstvo (Sibinj Građiška), Fužine (Gorski kotar), i Čeličana Sisak. Na radilištu Lonjsko polje i Autoput mnogi su izgubili živote. Bilo je dana kada su na Lonjskom polju po završetku rada nosilo u logor 10-15 mrtvih osuđenika.

Nakon povratka sa radilišta Baldo je dopremljen u izolaciju u KPD Lepoglavu, gdje je dočekao i odlazak kući.

Kroz svu svoju robiju motiviran je da čini samo dobro i pomaže bližnjemu. Takav ostaje čitav život. Svaki teret, napor, šikaniranje i tortura prima, grleći križ koji mu Gospodin daje za kušnju. Kada mu je teško, obraća se Majci Božjoj i vjeruje da će Ona pomoći, u što je ovjedočen.

Baldov put do svećeništva, mukotrpan je, i na tom putu on pokazuje silno htijenje. Neizmjerno je odan crkvi i vjeri.

Njegov život na robiji, ali i poslije nje upravo je karizmatski. Živi kao isposnik, skoro kao prosjak.

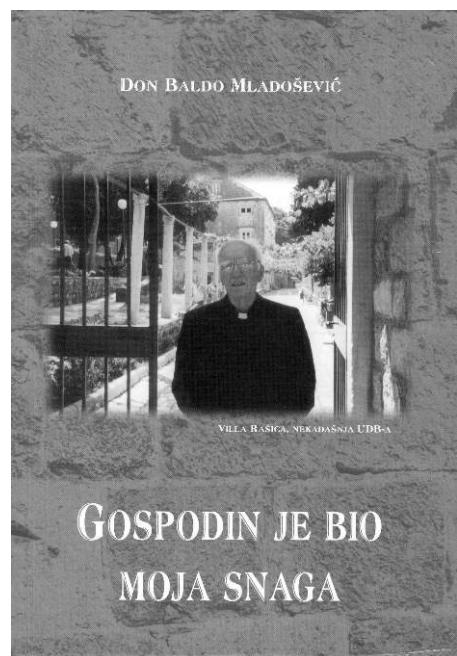
Kruna svega je ostvarenje njegova sna: ispunjenje zavjeta, svećeničko ređenje i konačno dobivanje župe u rodnom kraju.

Mladim generacijama, svojoj okolini, čitavom svom narodu upućuje snažni vajaj da ustraju u borbi za izgradnju slobodne, pravedne, katoličke i izmučene Domovine. Poziva na trpljenje i žrtvu kao zalog izgradnje duhovnog i materijalnog dobra. Naglašava također neophodnu pot-

rebu za očuvanjem nacionalnog dostojaštva i identiteta.

Križar je bio i takav ostao do kraja!

Misu zadušnicu i sprovodni obred u crkvi sv. Spasa u Vitaljini, vodio je 30. lipnja 2012. biskup **Mate Uzinić**, uz sudjelovanje četrdesetak svećenika i prisutnost više časnih sestara, brojni puk, te prijatelje koji su ga cijenili i voljeli. Nije čudno da su njegovi nadređeni spoznali njegove vrijednosti, te mu dodjelili titulu Prelata Njegove Svetosti. Od njega su se oprostili, osim biskupa i svećenika, predsjednik Podružnice HDPZ – Dubrovnik, **Dr. Augustin Franić**, a u ime župe Sv. Trojstva, iz Grude gđa **Pavica Baletić**. Opratajući se od svoga uglednog člana, predsjednik podružnice HDPZ-a istaknuo je njegovo mučeništvo, žrtvu, pomoć bližnjemu, karizmatski način življjenja i nakon izdržane robije, za vrijeme dugogodišnjeg služenja Crkvi i Domovini, u svom rodnom kraju, što mu je Gospodin uslišio. Zaželio mu je da ga Gospodin uključi u legije mučenika za Domovinu Hrvatsku. Uz znatan broj vijenaca isticala su se dva: onaj od općine Konavle i onaj HDPZ-a - Dubrovnik s hrvatskom trobojnicom.

GDJE JE GROB MOG UJAKA STJEPANA HRASTOVČAKA?

Sa zahvalnošću bih primio svaku obavijest o smrti ili zadnjem počivalištu svoga pokojnog ujaka **Stjepana Hrastovčaka** koji je život izgubio na kraju Drugoga svjetskog rata kao hrvatski vojnik. Svjestan sam da je prošlo puno godina i da gotovo nema izgleda da je moguće još nešto saznati. Ipak, osjećam duboku nutarnju obvezu učiniti i ovaj korak.

Stjepan Hrastovčak kao hrvatski domobran

Rodno mjesto Stjepana Hrastovčaka je Tomašnica (<http://www.hr.vikipedija.org/wiki/Tomasnica>), malo mjesto u ozaljskom kraju, u blizini Karlovca, koje je u krvavome Drugome svjetskom ratu izgubilo četrdesetjednog od svojih sinova. Tomašnica je kraj s izrazito katoličkim hrvatskim pukom. U mjestu je prije rata djelovao jaki ogrank Hrvatske seljačke stranke koji se nakon osnivanja Nezavisne Države Hrvatske stavio u obranu dugo sanjane države. Nakon antihrvatskoga terora velikosrpskih žandara stare Jugoslavije bio je to razumljiv domoljuban čin prema željenoj slobodi i državi. Seljački domoljubni puk Tomašnice nije mogao sagledavati i vrednovati svjetske silnice i uzroke Drugoga svjetskoga rata. Bio je isključivo vođen domoljubnim budama služenja domovini.

Stjepan Hrastovčak rođen je 1924. Bio je visok oko 180 cm, kestenjaste kose, plavih očiju. Roditelji, mati Mara (1890.-

1957.) i otac Juro (1882.-1948.) bili su povratnici iz Amerike. Između dva svjetska rata vratili su se u Tomašnicu i na Križanji sagradili novu kuću. Na noge su podigli četvero djece: Stjepana (1924.-?), Janka (1928.-2010.), Janu (1931.) i Mariju (1933.).

Stjepan je bio domobrani vojnik. Služio je kao kuhan. Poznato je da se krajem travnja 1945. njegova postrojba povlačila iz Slavonije prema Zagrebu. Oko 1. svibnja 1945., negdje u blizini Požege, njegova pokretna vojna kuhanja raznesena je minom ili minobacačkom granatom. O tome je Stjepanovu obitelj izvjestio susjed **Mika Sudac**, i sam sudionik kolone u povlačenju, koji je u međuvremenu umro. Nije poznato je li Stjepan na tom mjestu tada poginuo ili je ubijen kasnije, tijekom daljnog povlačenja. Obitelj nikada nije primila pisani zapis o njegovoj smrti. Također se nikada nije čulo da ga je netko pokopao. A nije poznato je li kod sebe imao vojničku identifikacijsku pločicu ili kakav drugi trajan dokument s imenom i prezimenom.

Moj ujak je zadnji put bio u Tomašnici tijekom svoga vojničkoga dopusta u jesen 1944. Nije se tada više osjećao sigurnim u kući svojih roditelja (današnja adresa: Tomašnica 14, 47281 Mali Erjavec), pa je nočio u kukurizištu. Kako su noći već bile hladne, nije izdržao do kraja dopusta, već se prijevremeno vratio u svoju postrojbu.

Bio je stasit momak, šaljivčina, veseljak i strastven plesač drmeša na seoskim veselicama i svadbama. Život je izgubio u cvjetu svoje mladosti.

Kako se u komunističkom režimu nije smjelo ni pomicljati na raspitivanje o životima i grobovima bližnjih koji su bili na pogrešnoj strani, obitelj je osjećala kako ima malo nade da će saznati što se Stjepanu doista dogodilo. Nevjerojatan je bio civilizacijski mrak nakon 1945.! Žrtve jedne strane uzdizane su do neba, a o njihovom broju se pretjerivalo. Drugima, koji su tražili svoje, preostali su samo bol, strah, šutnja i neizvjestnost. Na takvoj osnovi nije moglo nastati zdravo društvo. Nažalost, kod mnogih ljudi i danas postoji strah i nesigurnost - zbog raznih obzira te zbog ovisnosti o starim strukturama. Duboko sam uvjeren da je i to jedan od glavnih razloga današnjih kriza i teškoća hrvatskog društva. Samo sveopćom hrvatskom povijesnom pomiridbom možda bi bilo moguće tragične događaje iz kobnih godina rata i porača potisnuti iz dnevne politike te postići civilizirano štovanje svih žrtava vlastitoga naroda.

Bio bih zahvalan i za najmanji podatak o stradanju i smrti svoga ujaka – čije ime, prema želji svoje majke Jane, nosim.

Stjepan Poropatić, dipl. ing. (Njemačka)

E-adresa: stjepan@poropatic.com

tel.: 0049 7157 9226 i 0049 170 1084169

Stjepan (prvi s desna) sa suborcima

IN MEMORIAM JOSIP SEREC

(24. 2.1932. – 2. 7.2012.)

Na dan pogibije bana Petra Zrinskog i kneza Krste Frankopana 1671., održan je u Čakovecu, gradu Zrinskih, 30. travnja 1998., veličanstveni skup više od četiristo bivših hrvatskih političkih uznika. Proslava je održana pod pokroviteljstvom Predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana, također člana HDPZ-a. Svečani skup je organizirao i otvorio Josip Serec predsjednik Podružnice HDPZ-a Čakovec.

Od tada, svake godine do današnjih dana, bivši politički zatvorenici obilježa-

vaju 30. travnja kao Dan hrvatskih političkih uznika. Gospodin Josip Serec vodio je veoma uspješno Podružnicu na području Međimurja do 2007. godine, kada se zbog malog broja preostali članovi priključuju Podružnici u Varaždinu.

Zbog dugogodišnje bolesti bio je spriječen posvetiti se aktivnije radu naše udruge, ali je predano i sa zadovoljstvom slijedio sve što se događa u Društvu, a naš mjesecnik „Politički zatvorenik“ pratio je do posljednjeg daha. Zbog bolesti nije više mogao sam čitati tekstove, ali dobro-

tom supruge i kćeri pročitani su mu redovito gotovo svi tekstovi.

Jugoslavenski komunistički režim kaznio ga je zbog naglašenog domoljublja na kaznu od 3 godine strogog zatvora, koju je izdržao u kaznionici Stara Gradiška.

Kako je živio, mirno će počivati u hrvatskoj zemlji.

U nazočnosti velikog broja sugrađana pokopan je 3. srpnja na groblju u rodnom Nedelišću. (HDPZ Vžd)

OBAVIJEST

Zbog godišnjih odmora Hrvatsko društvo političkih zatvorenika neće primati stranke od 23. srpnja do 31. kolovoza 2012. godine.
Hvala na razumijevanju!

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od sredine lipnja do sredine srpnja 2012., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjeseca nesebično pomogli:

Ivan	Račić	Zagreb	50,00
Zorka	Zane	Zagreb	200,00
ukupno			250,00 kn

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

U SPOMEN

MIRSAD BAKŠIĆ

9. kolovoza 1936. – 6. srpnja 2012.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

ŽELIMIR BILAĆ

1942. - 2012.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

Dr. sc. HRVOJE ŠOŠIĆ

16. lipnja 1928. – 4. srpnja 2012.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

OMER STUNIĆ

(1928. - 2012.)

Kao pripadnik Tajne organizacije hrvatske mladeži (TOHM) bio je 1945. osuđen po Okružnom sudu u Zagrebu na 3 godine zatvora, koje je odrobijao u Lepoglavi.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

IN THIS ISSUE

Vladimir Geiger, Ph. D., a historian from the Croatian Institute of History, publishes a lengthy article about the Croat victims from the World War II and the post-war period, who were killed by the Yugoslav partisans and Serb Chetniks. The author refers to abundant literature on the subject matter created by emigrants (until 1990), and in Croatia in the later period. He says that many authors do not make the difference between the actual victims and census results and estimates of demographic losses; many of them can hardly hide the political motives behind their estimates and analyses. The author does not take the final position but rather attempts to prove, in lengthy presentation and by giving many statistic data, that this is a very serious and complex issue, which must not be an object of political manipulations.

*

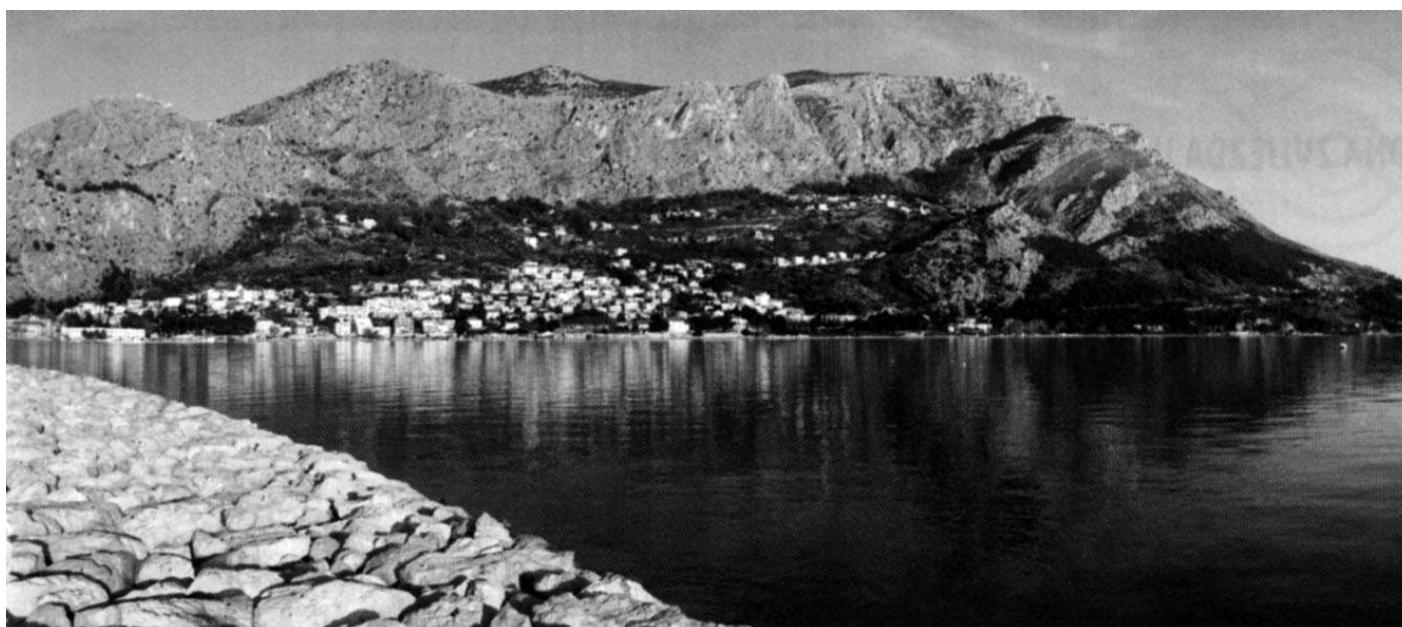
Vladimir Radić is a son of Croatian political leader and president of the strongest Croatian political party between the two world wars – Croatian Peasant Party. His father **Stjepan** was fatally wounded on 20th June 1928 at the National Assembly in Belgrade, when Serbian representative **Puniša Račić** killed several Croatian representatives. To save his life, Vladimir spent next several years in political emigration, where he closely cooperated with

Dr. Ante Pavelić, founder of the Ustasha movement, which governed the Independent State of Croatia in 1941-1945. The movement was created and developed as a reaction to the Greater Serbian violence and terror in the first Yugoslavia. Although he was a political emigrant, Vladimir Radić was still occasionally working in Croatian press (which was impossible in the post-war communist Yugoslavia). This issue contains the first part of his lengthy report from the trial in late 1935 and early 1936 in the French town of Aix-en-Provence. The French court issued life sentences to participants of the 9th October 1934 Marseille assassination: **Zvonimir Pospišil, Mijo Kralj** and **Ivan Rajić**. The organisers of the assassination of the Yugoslav King Alexander were sentenced to death: Pavelić and his associates **Eugen Dido Kvaternik** and **Ivan pl. Perčević**. This is an opportunity to remind the readers that the violence in the World War II had its causes and motives. Also, this is an opportunity to recall the scandalous conduct of the French court. At the very beginning of the trial, the trial chamber dismissed the defence counsel of the accused - a renowned French attorney **Georges Desbons**, who was disbarred; and along with that, the president of the chamber was constantly emphasising the close political relations between France and Yugoslavia. Democratic France put

the friendly relations with the dictator Yugoslav regime before the freedom and rights of the non-Serb nations. Therefore, their looking to revisionist forces was a consequence of necessity rather than their free choice.

*

Stjepan Matković, Ph. D. from the Croatian Institute of History writes about the Croatian publicist, politician and diplomat **Blaž Lorković** (1903-1947). Lorković was a member of a family which gave many prominent Croatian politicians. The best known were his father **Ivan**, one of the founders of Croat-Serb coalition, and his brother **Mladen**, State Secretary, Minister of Foreign Affairs and later Minister of the Interior in the Independent State of Croatia. This is Matković's pioneer work because there were no systematic researches or any ambitious texts about Blaž Lorković so far. At the end of the World War II he was Croatian envoy in Slovakia, and took refuge in Germany escaping the Red Army. The U.S. occupation authorities extradited him to Yugoslavia in early 1946 along with many Croat politicians and officials. The following year he was sentenced to death in a political trial and executed soon after. His burial place was not marked, which was a usual practice in the then Croatia or rather Yugoslavia...•

Omiš (photo by D. Fistanić)

IN DIESER AUSGABE

Dr. sc. Vladimir Geiger, ein Historiker vom Kroatischen Institut für Geschichte, veröffentlicht einen ausführlichen Artikel über die kroatischen Opfern des Zweiten Weltkrieges und unmittelbaren Nachkriegszeit, die von jugoslawischen Partisanen und serbischen Tschetniks ermordet wurden. Der Autor weiß auf sehr umfangreiche Literatur hin, die zu diesem Thema in dem Exil (bis 1990) und danach in Kroatien entstanden ist. Er warnt davor, dass viele Autoren tatsächliche Opfer von den Opfern der Volkszählungsergebnissen und der Schätzung von demographischen Verlusten nicht unterscheiden und nicht wenige von ihnen kaum versuchen, die politischen Motive ihre Schätzungen und Analysen zu verbergen. Dabei nimmt der Autor keine endgültige Stellung, sondern mittels umfangreiche Expositionen gegenüber einer Vielzahl von verschiedenen statistischen Unterlagen versucht zu zeigen, dass es sich um ein sehr ernsten und komplizierten Problem handelt, das sicherlich nicht ein Gegenstand politischer Manipulation sein sollte.

*

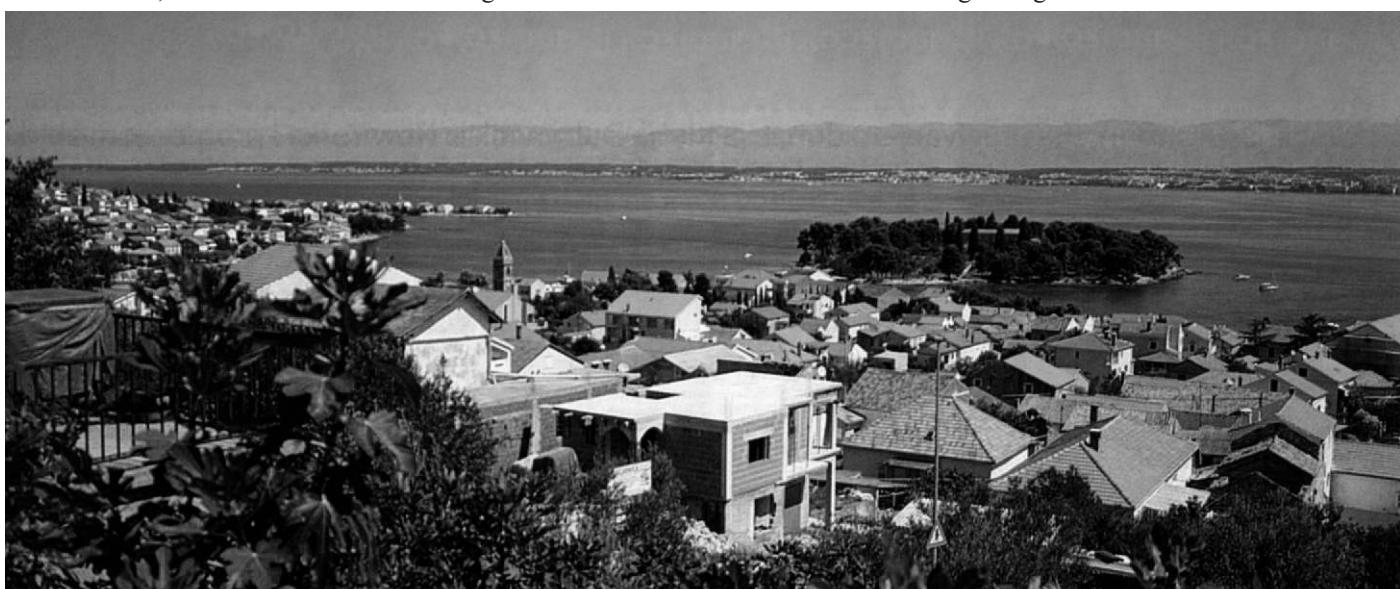
Vladimir Radić ist der Sohn des kroatischen politischen Leaders und Präsidenten der stärksten politischen Parteien Kroatiens zwischen den beiden Weltkriegen, der Kroatischen Bauernpartei. Sein Vater **Stjepan** wurde am 20. Juni 1928 in der Belgrader Nationalversammlung, als der serbische Vertreter **Puniša Račić** mehrere kroatische Abgeordnete ermordete, tödlich verletzt. Aus Angst um sein Leben verbrachte Vladimir einige Jahre danach im politischen Exil, wo er mit **Dr. Ante Pavelić**, dem Gründer der Usta-

scha-Bewegung, die von 1941 - 1945 den Unabhängigen Kroatischen Staat regierte, eng gearbeitet hat. Diese Bewegung entstand und entwickelte sich gerade als Reaktion auf den großserbischen Gewalt und Terror in dem ersten jugoslawischen Staat. Obwohl er ein politischer Emigrant war, mitarbeitete Vladimir Radić gelegentlich in der kroatischen Presse (was in der Nachkriegszeit in kommunistischen Jugoslawien undenkbar war). In dieser Ausgabe bringen wir den ersten Teil seines umfassenden Berichts von dem Prozess zum Ende des 1935 und der Beginn des 1936 der in der französischen Stadt Aix-en-Provence stattfand. Dort verurteilte ein französisches Gericht zu lebenslanger Haft die Teilnehmer des Attentats von 9. Oktober 1934 in Marseille, **Zvonimir Pospisil, Mijo Kralj** und **Ivan Rajić**. Die Organisatoren des Attentats auf dem jugoslawischen König **Alexander**: Pavelić und seine Mitarbeiter **Eugen Dido Kvaternik** und **Ivan von Perčević** wurden in Abwesenheit zum Tode verurteilt. Es ist Gelegenheit, dass sich auch Leser daran erinnern, dass die Gewalt aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs seine Ursachen und Motive hatte. Es ist zugleich eine Gelegenheit sich an das skandalöse Verhalten des französischen Gerichts zu erinnern. Die Strafkammer eliminierte nämlich gleich zu Beginn des Prozesses den Verteidiger der Angeklagten, den renommierten französischen Anwalt **Georges Desbons**, der aus der Anwaltskammer ausgeschlossen wurde, und parallel dazu versuchte der Vorsitzende Richter immer die politische Nähe Frankreichs und Jugoslawiens zu betonen. Demokratischem

Frankreich war Freundschaft mit diktatorischem Regime Jugoslawiens wichtiger, als die Freiheit und die Rechte der nicht-serbischen Bevölkerung. Deshalb war ihre Umschau nach revisionistischen Kräften ein Ergebnis der Notwendigkeit und nicht die freie Wahl.

*

Über den kroatischen Publizist, Politiker und Diplomat **Blaž Lorković** (1903.-1947.) schreibt **Dr. sc. Stjepan Matković** vom Kroatischen Institut für Geschichte. Lorković ist ein Ableger der berühmten Familie, die eine Reihe von prominenten Protagonisten der kroatischen Politik herab. Der bekannteste ist sicherlich sein Vater **Ivan**, der einer der Gründer des kroatisch-serbischen Koalition war, und sein Bruder **Mladen**, der während des Unabhängigen Kroatischen Staates Staatssekretär und dann Minister für Auswärtige und dann Innenminister war. Da es über Blaž Lorković keine systematischen Studien oder strebsame Texte gibt, ist Matkovićs Arbeit wirklich eine Pionierarbeit. Das Ende des Zweiten Weltkriegs erwartete er auf dem Posten des kroatischen Gesandten in der Slowakei und vor der Roten Armee suchte er Schutz in Deutschland. Die US-Besetzungsbehörden lieferten ihm Anfang 1946 zusammen mit einer Reihe von kroatischen Politikern und Beamten nach Jugoslawien aus und im nächsten Jahr wurde er in einem politischen Prozess zum Tode verurteilt und bald hingerichtet. Sein Grab ist nicht bekannt, wie für die damaligen kroatischen bzw. jugoslawischen Verhältnisse geläufig war...•

Preko

KOMANDA
LINSKOG VOJNOG
PODRUČJA II. J. A.
VOJNI SUD

Broj 566

0-11-1045 g. IZVOD IZ PRESUDE broj 313/45

Vojni su Jugoslavenske Armije - Vijeće na Sušaku, presudio je dana 1. maja 1945 god. niže navedene na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju cijelokupne njihove imovine:

- 1.- KORDIĆ IVANA, sina Tadije i Julke, rodjen 1.X.1882 god. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, gospodaričar,
- 2.- ZUPAN BRANKO sina Frane i Marije, rodjen 29.V.1901 god. u Senju, oženjen, otac 3 djece, blagajnik gradske općine u Senju,
- 3.- DRAŽENOVIC ZDRAVKA, sina Josipa i Drage rodjene Vičević, rodjen 3.XII.1920 god. u Jukefu /Pomen/, zemljoradnik, neoženjen,
- 4.- LEGAC VINKA, sina Martina i Mire, rodjene Prpić, rodjen 14.I.1905 god. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, otac 2 djece, obalski radnik,
- 5.- RIBIC DR'ANTONA sina Simuna i Analije rodjene Maljevac, rodjen 1.XII.1920 god. u Severin na Kupi, neoženjen, kotarski predstojnik,
- 6.- TOMLJANOVIC STIPA /Simejica/, sin Simuna i Antonije, rodjen 29.XII.1904 god. u Krivom Putu, udovac otac 2 djece, radnik,
- 7.- JELENIC STJEPANA, sina pok. Josipa, rodjen 29.VIII.1898 god., oženjen, otac 3 djece, žandarmerijski poručnik,
- 8.- VUKIC JOSIPA sina pok. Sime, rodjen 17.III.1907 god. u Tribnju-Karlovu bag, trgovачki pomoćnik, ustaški poručnik,
- 9.- ZLARIC DAVORINA, sina pok. Jure i Uršume Kuzmin, rodjen 13.I.1920 god. u Driveniku-Crikvenica, radnik, neoženjen,
- 10.- TELES ADOLFA, sina Rozalije rodjene Enkar, rodjen 2.II.1913 god. u Novoj Gradiški,
- 11.- PUCARIĆ Vukušić - MARIJA, kći Luke i Marije rodjene Miškulin, rodjena 31.VIII.1906 na Sljesci,
- 12.- SAMARDEŽIJA PAVAO, sin Sime i Matije, rodjen 2 juna 1902 god. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen otac 9 djece, radnik,
- 13.- TOMAĐIĆ IVICA /Smit/, sin Ivana i Ike, rodjen 16.IX.1920 god. u Velikom Polju-Krasno, kotar Senj, zemljoradnik, neoženjen,
- 14.- OLIVJEKI VLADIMIR, sina Frane i Josipe rođe ne Vukelić, rodjen 28.III.1903 god. u Senju, oženjen, otac 1 djeteta, trgovac,
- 15.- PRPIĆ MILANA /Birtin/, sin Pave i Franke, rodjen 3.I.1923 god. u Krivom Putu, kotar Senj, neoženjen, radnik,
- 16.- KRISTOFOR BARICU, kći Ivana i Barbare rodjene Brijač, udata za Vladimira, majka 3 djece, kućanica,
- 17.- DEVČIĆ VINKA, sine Martina, rodjen 7.XII.1922 god. u Starom gradu, neoženjen, radnik, NEIMENOVAN,
- 18.- KLOFUTAR MARIJU, rodjenu 18.II.1902 god. u Pišecima,
- 19.- RUKAVINA MILANA /Kavel/, sin Frane i Jeke, rođen 1.X.1882 god. u Sv. Jurju, kotar Senj, oženjen, Hrvat-rkt.

Smrt ješi sloboda Narodu !

Sekretar, poručnik:

.....

**KOMANDA
OGULINSKOG VOJNOG
PODRUČJA II. J. A.
VOJNI SUD**

Broj 566/45

Dana 6. 11. 1945. g.

UPRAVI NARODNIH DOBARA ZA OKRUG
Hrvatsko Primorje

S u š a k

U prilogu dostavljamo Vam izvode presuda, presudjenih po Vojnom суду Jug.Armiјe - Vijeću na Sušaku, na kažnu smrti. strijeljanjem, trajan gubitak gradjanskih prava i na konfiskaciju cjelokupne njihove imovine, radi počinjenih zločina i krivičnih djela.

Gornje se dostavlja radi evidencije presudjenih na konfiscaciju imovine.

Smrt fasizmu - Sloboda Narodu !

Šekretar, poručnik:

PRILOZI:

Izvodi iz presuda broj 311, 312, 313, 314,
315 i 316/45,

